

қантар/январь 2000 жыл/год

ЭКОНОМИКАЛЫҚ

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ

ШОЛУ

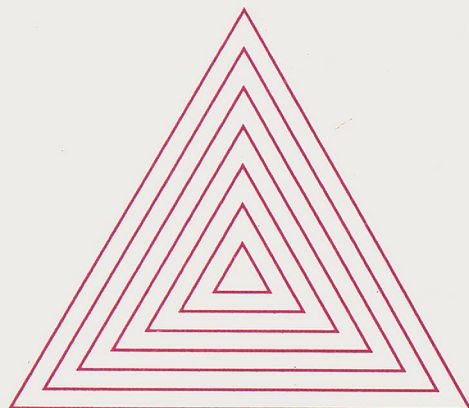
Қазақстан Ұлттық Банкі

ОБОЗРЕНИЕ

Национальный Банк Казахстана

1-шығарылым/выпуск 1

РЕДАКЦИОННОЕ СОВЕЩАНИЕ:

Коңырбаева Б. М. (редактордың орынбасары)

СОВЕЩАНИЕ ЧЛЕНОВ:

*Айманбетова Г. З., Ақышев Д. Т., Дюгай Н. Н.,
Қалиасқарова Т. Р., Нұрсейіт Н. А., Тәшімбай Ғ.*

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

Бобух Т. Н., Смирнова М. С.

Құрылтайшы — Қазақстан Ұлттық Банкі

Басылым Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1997 жылы 24 ақпанда тіркеліп, № 430 куәлік берілген.

© Қазақстан Ұлттық Банкі

Басылым мен таратудың ресми эксклюзивті дистрибьюторы «EconoMix Data» АА.

Басылымға жазылу жөнінде мына мекен-жайға хабарласыңыздар:

*Алматы қаласы, Достық даңғылы, 44,
тел. (3272)50-39-84, 50-35-33 факс (3272)50-39-84
e-mail ed@kaznet.kz, URL <http://www.ed.kz>*

АА «EconoMixData»

Алматы, 2000 жыл

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Конурбаева Б. М. (заместитель редактора)

ЧЛЕНЫ СОВЕТА:

*Айманбетова Г. З., Акишев Д. Т., Дюгай Н. Н.,
Калиаскарова Т. Р., Нурсеит Н. А., Ташимбай Г.*

ОТВЕТСТВЕННЫЕ ЗА ВЫПУСК:

Бобух Т. Н., Смирнова М. С.

Учредитель — Национальный Банк Казахстана

*Издание зарегистрировано в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации РК
№ 430 от 24.02.1997 г.*

© Национальный Банк Казахстана

Печать и распространение: официальный эксклюзивный дистрибьютор ИА «EconoMix Data»

По вопросам подписки просьба обращаться по адресу:

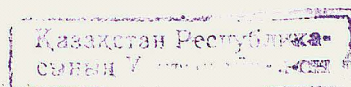
г. Алматы, пр. Достык, 44,

тел.: (3272)50-39-84, 50-35-33, факс: (3272)50-39-84

e-mail ed@kaznet.kz, URL <http://www.ed.kz>

ИА «EconoMixData»

Алматы, 2000 год

Мазмұны

1999 жылдың IV тоқсанындағы Қазақстанның қаржы нарығы	5
1999 жылғы эмиссиялық операциялар мен қолма-қол ақша айналымына жасалған талдау	18
Халық қолындағы жұмсалмаған ақшаны есептеу мәселесі хақында	26
Екінші деңгейдегі банктерде тарату ісін аяқтау мәселелері	31
Қазақстан Республикасының инвестициялық ахуалын қалыптастыру мәселелері	34
Әлеуметтік-экономикалық мониторинг жүйесін құрудың методологиялық негіздері	41

Содержание

Финансовый рынок Казахстана в IV квартале 1999 года	5
Аналитический обзор эмиссионных операций и оборота наличных денег в 1999 году	18
К вопросу расчета свободных денег, находящихся на руках у населения	26
Проблемы завершения ликвидационного процесса в банках второго уровня	31
Проблемы формирования инвестиционного климата Республики Казахстан	34
Методологические основы создания социально-экономической мониторинговой системы	41
Мониторинг предприятий реального сектора в системе Национального Банка Казахстана	60

1999 жылдың IV тоқсанындағы Қазақстанның қаржы нарығы

Н. Дюгай, К. Дандыбаева, Е. Жамаубаев, А. Тазабеков,
О. Кизатов, А. Жұмағұлов, М. Смирнова

1999 жылдың IV тоқсанында Қазақстан Ұлттық Банкі инфляция қарқынының төмендеуін, Ұлттық Банктің сыйақы (мүдде) ставкасының төменгі оңды нақты көрінісін сақтауды және қаржылай делдалдықтың сапасын көтеруді көздеген қатаң ақша-кредит саясатын ұстап тұрды. Бұл ақша-кредит саясаты мақсатына жету үшін Ұлттық Банк мынадай классикалық құралдарды қолданды: ашық рыноктарда мемлекеттік бағалы қағаздармен операциялар жүргізу, ресми сыйақы ставкаларын белгілеу, төменгі міндетті резервтер нормаларын реттеу, сонымен қатар ішкі валюта рыногында алтын-валюта резервтерін толықтыру мақсатында интервенция жүргізу және тенгенің айырбас бағамының күрт қысқа мерзімді ауытқуын тежеп отыру.

Халықаралық резервтер. Қаржы министрлігінің және Ұлттық Банктің сыртқы борыштарын атқару мен халықтың екінші деңгейдегі банктердегі салымдарын *конвертациялау* міндеттемелерін орындауына (36 млн. \$ сомасында) байланысты болған валюта қорының азаюына қарамастан Ұлттық Банк халықаралық резервтерін едәуір өсіре алды. Бұған сыртқы сауда жағдайының жақсаруы, ішкі валюта рыногы ахуалының тұрақтануы, 2004-еврооблигацияларды орналастырылуынан түскен валюта түсімі (300 млн. \$), Әлемдік Банк заемдары (175 млн. \$) мен жекешелендіруден (145 млн. \$) түскен қаражат, Ұлттық Банктің ішкі валюта рыногында валютаны нетто-сатып алу (1999 жылы 10,3 млн. \$, 1999 жылдың IV тоқсанында – 100,3 млн. \$) оң ықпал етті.

Ұлттық Банктің жалпы халықаралық резервтері жылдың соңында 2 002,7 млн. \$ болып, тауарлар мен қызметтердің 3,6 айлық импортын жабуды қамтамасыз етті және 1998 жылдың деңгейінен 38,9 млн. \$ асып (1998 жылы – 1 963,8 млн. \$), оның ішінде тек IV тоқсанда өсім 361,6 млн. \$ болды.

Финансовый рынок Казахстана в IV квартале 1999 года

Н. Дюгай, К. Дандыбаева, Е. Жамаубаев, А. Тазабеков,
О. Кизатов, А. Жумагулов, М. Смирнова

В IV квартале 1999 г. Национальный Банк Казахстана сохранил жесткую денежно-кредитную политику, нацеленную на поддержание низких темпов инфляции, сохранение минимально положительных в реальном выражении ставок вознаграждения (интереса) Национального Банка и повышение качества финансового посредничества. Для достижения целей денежно-кредитной политики Нацбанк использовал классические инструменты: проведение операции с государственными ценными бумагами на открытом рынке, установление официальных ставок вознаграждения, регулирование нормы минимальных обязательных резервов, а также интервенции на внутреннем валютном рынке с целью пополнения золотовалютных резервов и сглаживания резких краткосрочных колебаний обменного курса тенге.

Международные резервы. Несмотря на сокращение валютных запасов, связанное с обслуживанием внешнего долга Минфина и Нацбанка и выполнением обязательств по конвертации вкладов населения в банках второго уровня (на сумму 36 млн. \$), Национальный Банк смог значительно нарастить международные резервы. Этому способствовали улучшение внешнеторговых условий, стабилизация ситуации на внутреннем валютном рынке, поступление валюты от размещения еврооблигаций-2004 (300 млн. \$), займов Мирового Банка (175 млн. \$) и приватизации (145 млн. \$), нетто-покупка валюты Национальным Банком на внутреннем валютном рынке (за 1999 г. 10,3 млн. \$, в IV квартале 1999 г. – 100,3 млн. \$).

Валовые международные резервы Национального Банка составили 2 002,7 млн. \$ на конец года, покрывая потребности 3,6 месяцев импорта товаров и услуг, и превысили уровень конца 1998 года на 38,9 млн. \$ (в 1998 году – 1 963,8 млн. \$), причем только за IV квартал прирост составил 361,6 млн. \$.

Нақты сектор. 1999 жылдың III тоқсанында басталған өнеркәсіп өндірісі көлемінің өсу үрдісі IV тоқсанда сақталып қалды. Осы кезеңдегі өткен жылғы өнеркәсіп өндірісінің ай сайынғы орташа өсу қарқыны 8,1% болды. Өндіріс көлемінің *физикалық* индексі орташа есеппен айына тау-кен өнеркәсібінде 125,4%, ұқсатушы өнеркәсіп салаларында 110% болды. Тау-кен өнеркәсібіндегі өндіріс көлемінің ұлғаюы ең алдымен табиғи газды 122,3%-ке, темір кенін өндірудің 161,7%-ке өскендігімен байланысты болды. Ұқсатушы өнеркәсіпте электр және электрондық құрал-жабдықтар өндірісінің айтарлықтай 105,6%-ке өсуі және металлургиялық өнеркәсіп өнімдерінің 22,6%-ке өсуі байқалды.

Ауылшаруашылық өнімдері көлемінің өсуінің оң үрдістері сақталып, ауылшаруашылық өнімдерінің өсуі өткен жылдың осы кезеңдегі деңгейіне қарағанда 31,6% болды. IV тоқсандағы өндіріс салаларында өнімдер көлемінің ұлғая түсуі бір-бірімен байланысты өндіріс орындары салалар өнімдерінің өсуіне ұласты. Транспорт пен байланыс салаларының қызмет көлемі тиісінше 100,5%-ке және 109,5%-ке өсті.

Ақша агрегаттары және инфляция. Халықаралық резервтердің өсуі, сонымен қатар Қаржы министрлігінің жыл соңында жүргізген зейнетақы, жәрдемақы және басқа төлемдерді өтеуіне байланысты ақша агрегаттарының кеңейіп түсуі, әсіресе қолма-қол ақшаның көбеюі етек алды. IV тоқсанда ақша базасы 47,5%-ке кеңейіп 84,8 млрд. теңгеден 125,1 млрд. теңгеге дейін (жыл ішінде 53,7%-ке), ақша массасы 38,1%-ке 197,2 млрд. теңгеден 272,4 млрд. теңгеге ұлғайды (жыл ішінде 83,4%-ке). Алдын ала бағалау бойынша бір жыл ішінде металл ақшаға көшу деңгейі 8,6%-тен 14,4%-ке көтерілді.

Айырбастау бағамының біршама тұрақтылығында ақшаның экономикада күрт өсуі жалпы баға деңгейінің көтерілуіне әсер етпей қою мүмкін емес болатын: инфляция IV тоқсанда 4% болды (жыл бойына 17,8%). Инфляцияның IV тоқсанда бірқатар өсуі маусымдық факторға да байланысты еді: (инфляция IV тоқсанда және жыл ішінде тиісінше 1996 жылы 6,2% және 28,7%, 1997 жылы 4% және 11,2% болды).

ТӨЛЕМ БАЛАНСЫ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ ҚАРЫЗ

Қазақстан экспортының негізгі позицияларына әлемдік бағаның өсуі және теңгенің нақты құнсыздануы отандық өнеркәсіп өнімдерінің бәсекелестігін қалпына келтіруге жағдай туғызып, төлем балансындағы оң өзгерістерді айқындады. Тауарлар бағасының өсуіне қарсы импорттың күрт қысқаруымен қатар экспорт көлемінің қалпына келуі 1999 жылдың екінші жартысында ағымдағы

Реальный сектор. В IV квартале сохранилась тенденция роста объемов промышленного производства которая началась в III квартале 1999 года. Темп роста промышленного производства в среднем за месяц к соответствующему периоду прошлого года составил 8,1%. Индекс физического объема производства в среднем за месяц в горнодобывающей промышленности составил 125,4%, в обрабатывающей промышленности – 110%. Рост объемов производства в горнодобывающей промышленности прежде всего связан с увеличением добычи природного газа на 122,3%, добычи железной руды на 161,7%, в обрабатывающей промышленности произошло значительное увеличение производства электрического и электронного оборудования на 105,6% и производства продукции металлургической промышленности на 22,6%.

Сохранились позитивные тенденции роста объемов производства продукции сельского хозяйства, рост продукции сельского хозяйства к уровню соответствующего периода прошлого года составил 31,6%. Дальнейший увеличение промышленного производства в IV квартале обусловил рост объемов производства продукции смежных отраслей. Объемы предоставленных услуг транспорта и связи выросли на 100,5 и 109,5% соответственно.

Денежные агрегаты и инфляция. Рост международных резервов, а также погашение задолженностей по пенсиям, пособиям и другим выплатам, произведенное Минфином в конце года, обусловило расширение денежных агрегатов, особенно наличных денег. В IV квартале денежная база расширилась на 47,5% с 84,8 млрд. тенге до 125,1 млрд. тенге (за год – на 53,7%), денежная масса – на 38,1% с 197,2 млрд. тенге до 272,4 млрд. тенге. (за год – на 83,4%). По предварительной оценке, за год уровень монетизации повысился от 8,6% до 14,4%.

Резкое увеличение денег в экономике при относительно стабильном обменном курсе не могло не отразиться на повышении общего уровня цен: инфляция в IV квартале составила 4% (за год – 17,8%). Некоторый рост инфляции в IV квартале обусловлен также и сезонным фактором: (инфляция в IV квартале и за год составила: в 1996 г. – 6,2% и 28,7%, в 1997 г. 4% и 11,2%).

ПЛАТЕЖНЫЙ БАЛАНС И ВНЕШНИЙ ДОЛГ

Рост мировых цен на основные позиции казахстанского экспорта и реальная девальвация тенге, которая способствовала восстановлению конкурентоспособности продукции отечественных предприятий, определили позитивные изменения в платежном балансе. Резкое сокращение импорта в сочетании с восстановлением объемов экспорта в ответ на рост товарных

есепшот тапшылығының активті сальдоға өзгеруін қамтамасыз етті. Жылдың екінші жартысында өткен жылғы осы кезеңмен салыстырғанда экспорттың өсуі 38%-ке көтерілсе, ал импорт 14%-тей дерлік төмендеді. Жалпы 1999 жылы сауда балансындағы оң сальдо 344 млн. долларға жуық болып, ал 1998 жылы бұл көрсеткіш 801 млн. доллар теріс сальдо болған, бұл өткен жылмен салыстырғанда ағымдағы операциялар есепшот тапшылығының жеті есе қысқаруын қамтамасыз етіп 1999 жылы 171 млн. долларға жуық болды немесе ЖІӨ-нің 1,1%-тін құрады.

Тек жыл соңына қарай экономикалық өсудің қалпына келуі мен тауарлар рыногындағы ахуалдың жақсаруы сыртқы қаржыландырудан келетін түсімдерге айтарлықтай әсер етіп, жалпы алғанда 1999 жылы капитал мен қаржы операцияларының оң сальдосы 1 065 млн. долларға жуық болып немесе 1998 жылға қарағанда 1,7 есе кем болды. Жыл ішінде сыртқы қаржыландыру түсімінің қамтамасыз етілуі негізінен стратегиялық инвесторлардың мұнай-газ кешенін тікелей инвестициялауынан болды, 1999 жылдың төртінші тоқсанында сыртқы қарыз алудың күрт өсуі Қазақстанның тәуелсіз облигацияларды 300 млн. доллар сомасында халықаралық капитал рыноктарына шығаруы және Халықаралық Валюта Қорының (ХВК) ЕЕФ бағдарламасы бойынша келісімге келуінен соң Әлемдік Банк зейнетақы және құрылымдық өзгерістерді жүргізуге жалпы сомасы 175 млн. доллар болатын заем беруінен туындады. 1999 жылдың соңындағы заемдардың едәуір түсімі алтын-валюта резервтерінің деңгейін қалпына келтіруге мүмкіндік беріп олар 1999 ж. 31 желтоқсанында 2 003 млрд. долларға 3,5 айдан астам тауар мен қызметтің импортын жабуды қамтамасыз етті.

Ұлттық Банктің бағалауы бойынша жалпы сыртқы қарыз 1999 ж. 31 желтоқсанында 7 893,0 млн. АҚШ доллары болып, 1999 жылы 330 млн. доллардан астам төмендеді. Мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген қарыз сол деңгейде қалып, жыл басындағы 4 007 млн. АҚШ долларынан жыл соңында 4 055,6 млн. АҚШ доллары болды. Мемлекет кепілдік бермеген сыртқы қарыз осы кезеңдегі 2 737,1 млн. АҚШ долларынан 2 837,4 млн. АҚШ долларына дейін шамалы ғана өсті. 1999 жылдың 4 тоқсандағы есеп берудің жоқтығына байланысты кредиторлық берешектің бағам деңгейі 1999 жылдың 30 қыркүйегінде – 1 000 млн. АҚШ доллары деп алынды, ол жыл басында 1 485,3 млн. АҚШ доллары болатын.

Сыртқы қарызды қайтару нормасы (төлемдерді өтеу мен сыртқы қарызды атқарудың тауарлар және қызмет экспортына қатынасы) 1999 жылы 27,3% болды. Жалпы сыртқы қарыздың жалпы ішкі өнімге (ЖІӨ) қатынасы мен тауарлар мен қызмет экспорты тиісінше 49,9% және 114%.

цен обеспечили изменение дефицита текущего счета на активное сальдо во второй половине 1999 года. Во втором полугодии рост экспорта составил 38% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года, а импорт снизился почти на 14%. В целом за 1999 год положительное сальдо торгового баланса составило около 344 млн. долл. против отрицательного в 801 млн. долл. в 1998 году, что обеспечило семикратное по сравнению с предыдущим годом сокращение дефицита по счету текущих операций – за 1999 год он составил около 171 млн. долл. или 1,1% от ВВП.

Возобновление экономического роста и улучшение конъюнктуры товарных рынков только к концу года оказало заметное влияние на приток внешнего финансирования – в целом за 1999 год положительное сальдо операций с капиталом и финансами составило около 1 065 млн. долл. или в 1,7 раза меньше, чем в 1998 году. В течение года поступление внешнего финансирования обеспечивалось, главным образом, за счет прямых инвестиций стратегических инвесторов в предприятия нефтегазового комплекса, резкий рост внешнего заимствования произошел в четвертом квартале 1999 года, когда на международные рынки капитала были эмитированы суверенные облигации Казахстана в сумме 300 млн. долл., и, после заключения соглашения с МВФ по программе ЕЕФ, Мировым Банком были предоставлены займы общей суммой в 175 млн. долл. на проведение пенсионной и структурной реформ. Значительное поступление займов в конце 1999 года позволило восстановить уровень золотовалютных резервов – на 31 декабря 1999 года они оценивались в 2 003 млрд. долл., что покрывало потребности более 3,5 месяцев импорта товаров и услуг.

По оценке Национального Банка, валовый внешний долг на 31 декабря 1999 г. составил 7 893,0 млн. долл. США, снизившись более, чем на 330 млн. долл. за 1999 г. Государственный и гарантированный государством долг практически остался на том же уровне, увеличившись с 4 007 млн. долл. США на начало года до 4 055,6 млн. долл. США на конец года. Внешний долг негарантированный государством за этот же период вырос незначительно – с 2 737,1 млн. долл. США до 2 837,4 млн. долл. США. В связи с отсутствием отчетности за 4 квартал 1999 г., оценка кредиторской задолженности принята на уровне оценки на 30 сентября 1999 г. – 1 000 млн. долл. США, составлявшая 1 485,3 млн. долл. США в начале года.

Норма обслуживания внешнего долга (отношение платежей по погашению и обслуживанию внешнего долга к экспорту товаров и услуг) составила за 1999 г. 27,3%. Отношение валового внешнего долга к ВВП и экспорту товаров услуг соответственно 49,9% и 114%.

ҚАРЖЫ РЫНОКТАРЫНЫҢ АХУАЛЫ

ВАЛЮТА РЫНОГЫ

1999 жылдың IV тоқсандағы ішкі валюта рыногы ахуалын бірқалыпты және алдын ала болжамға келетін деп сипаттауға болады. Бұл кезеңнің ерекшелігі шетел валютасы ұсынысының биржалық валюта рыногында азаюы және кейбір кезеңдерде бәсең қарқынмен бірқалыпты төмендеуінде теңгенің АҚШ долларына қатысты бағамының едәуір күшейе түсуі болып табылады. (№ 1 кесте).

Ішкі валюта рыногы өткен жылдың қазан айында теңгенің биржалық бағамының күшті ауытқуларына ұшырамады, доллардың қымбаттауы бірқалыпты қарқынмен жүрді. Орташа айырбас бағамының төмендеуі айдың соңында 0,1% болды. Егерде қазан айының басында теңге бағамы төмендеуін жалғастырса, ал соңғы апталарда ол керісінше күшейе түсті. Қазан айының соңында биржалық орташа айырбас бағамы 1 АҚШ долларына 140,22 теңге шамасына жетті. *Конверсиялық* сауда-саттық көлемі доллар/теңге позициясындағы осындай көрсеткішпен салыстырғанда 1999 жылдың қыркүйегінде 12,7%-ке төмендеп 249,1 млн. АҚШ доллары сомасы болды. Осындай жағдай банкаралық валюта рыногында да байқалды: банк-резиденттер арасындағы сауда-саттық көлемі 35,1%-ке төмендеп, 153,6 млн. АҚШ доллары болды.

Қолма-қол шетел валютасы рыногы сату-дың жоғары бағамының және сауда көлемінің төмендеуімен сипатталды. Айырбастау пункттерінде таза орташа күндік сату көлемі қазан айында 3,4 млн. \$. болды.

Қол жеткізілген тұрақтылық пен ағымдағы бірқалыпты валюта-қаржы рыногы ахуалына байланысты, сонымен қатар кеден төлемдері іс-шараларын жеңілдету мақсатымен Ұлттық Банк 1999 жылдың 19 қазанынан кеден және салық төлемдерін есептеп отыру үшін шетел валютасының теңгеге ресми айырбас бағамын аптасына 2 рет жариялап отыруды белгіледі. Қазақстан Республикасының теңгесіне шетел валюталарының айырбас бағамы сәрсенбі, бейсенбі, жұма күндері үшін – сейсенбіде, ал сенбі, жексембі, дүйсенбі және сейсенбі үшін – жұма күнін тағайындау белгіленді.

Қараша айында теңгенің АҚШ долларына орташа бағамы едәуір көтеріліп 1,5%-ке күшейді, сөйтіп ай соңында 1 АҚШ доллары 137,9 теңге тұрды. Қазақстан валюта рыногындағы белсенділік үрдісінің төмендеуі қараша айында да жалғасты. Қазақстан қор биржасы алаңында сауда-саттық көлемі қазан айымен салыстырғанда сәл ғана төмендеп ол 230,1 млн. АҚШ доллары болды.

СОСТОЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ

ВАЛЮТНЫЙ РЫНОК

Состояние внутреннего валютного рынка в IV квартале 1999 года можно охарактеризовать как спокойное и предсказуемое. Отличительной чертой данного периода стало заметное укрепление обменного курса тенге по отношению к доллару США при снижении предложения иностранной валюты на биржевом валютном рынке и его плавное снижение в отдельные периоды незначительными темпами (График № 1).

Внутренний валютный рынок в октябре прошлого года не подвергался сильным колебаниям биржевого курса тенге, удорожание доллара происходило плавными темпами. Снижение средневзвешенного курса на конец месяца составило 0,1%. Если в начале октября курс тенге продолжал падать, то уже в последние недели напротив происходило постепенное его укрепление. На конец октября средневзвешенный биржевой курс достиг отметки 140,22 тенге за доллар США. Объем конверсионных сделок в позиции доллар/тенге по сравнению с аналогичным показателем в сентябре 1999 года снизился на 12,7%, достигнув суммы 249,1 млн. долларов США. Подобная ситуация наблюдалась и на межбанковском валютном рынке: объем сделок между банками-резидентами снизился на 35,1% и составил 153,6 млн. долларов США.

Рынок наличной иностранной валюты характеризовался снижением максимального курса продажи и объема продажи. Чистые среднедневные продажи обменными пунктами за октябрь достигали объемов 3,4 млн. \$.

В связи с достигнутой стабилизацией и текущим устойчивым состоянием валютно-финансового рынка, а также в целях облегчения процедур оплаты таможенных пошлин Национальный Банк объявил об установлении с 19 октября 1999 года официального обменного курса иностранных валют к казахстанскому тенге для целей учета, таможенных и налоговых платежей 2 раза в неделю. Курсы иностранных валют к тенге Республики Казахстан устанавливались во вторник – для среды, четверга и пятницы, и в пятницу – для субботы, воскресенья, понедельника и вторника.

Рыночный курс тенге по отношению к доллару США заметно поднялся в ноябре, так средневзвешенный курс тенге к доллару укрепился на 1,5% и составил на конец месяца 137,9 тенге за доллар США. Тенденция снижения активности на валютном рынке Казахстана продолжилась и в ноябре. Объем торгов на биржевой площадке Казахстанской фондовой биржи сократился незна-

Сонымен қатар бұл айда Қазақстан экспорттаушылары көптен күткен оқиға орын алып – экспорттық валюта түсімдерінің 50%-ін міндетті түрде сату алынып тасталды. Бұл жөнінде Ұлттық Банк Төрағасы қаржыгерлердің II-Конгресінде жариялады. Ұлттық Банк Басқармасының тауарларды (жұмыс, қызмет) экспорттаудан түскен шетел валютасы түсімдерін міндетті түрде сатуын алып тастау туралы Ұлттық Банк Басқармасының Қаулысы Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігінде мемлекеттік тіркеуден өткен күннен бастап 16 қарашадан өз күшіне енді.

Экспорттаушылардың биржада сыртқы түсімдерден түскен валютасын міндетті түрде сатуды тоқтату ішкі рынокта айтарлықтай дүрбелең туғыза қоймады. Теңгенің долларға қатысты бағамы күшейе түсуін жалғастырып, шетел валютасын сату сұраныстан басым түсті. Ұлттық Банк негізінен шетел валютасын ішкі валюта рыногында сатып алып отырды.

Қолма-қол шетел валюта рыногында да тұрақтылық жағдай қалыптасты. Экспорттаушылардың валюталық түсімдерінің жартысын сатуды тоқтату халықтың сұранысын өзгерте қоймады, атап айтқанда қазақстандықтардың қолма-қол АҚШ долларына таза сұранысы ұлғая қоймады. Айырбастау пункттеріндегі айырбас бағамының төмендеуі Қазақстанның барлық аймақтарында байқалды.

Өткен жылдың соңғы айы биржа сегментінің АҚШ долларымен операциялар жүргізу көлемінің едәуір төмендеуімен және банкаралық валюта рыногында қолма-қол шетел валютасы рыногының өсу қарқынының көтерілуімен сипатталды.

1999 жылдың желтоқсан айында теңгенің АҚШ долларына қатысты биржалық бағамы 0,3%-ке төмендеп жыл соңында бір АҚШ доллары 138,25 теңге тұрды. Теңгенің айырбастау бағамының бірқалыпты төмендеуі биржаның қаржы рыногы сегментінде конверсиялық операциялардың айтарлықтай қысқару кезеңінде жүрді. Биржа алаңы бұрынғысынша бағамды айқындайтын «алаң» ретіндегі рөлін атқарды.

Биржадан тысқары валюталық рынокта қазақстандық банктер арасындағы АҚШ долларымен сауда-саттық 222,3 млн. АҚШ доллары болды. Биржадан тыс теңгенің долларға қатысты орташа бағамының өзгеру серпінділігі биржалық бағамының өзгеру серпінділігімен бірдей болды.

Қолма-қол шетел валюта рыногында жыл соңы үшін әдеттегідей халықтың маусымдық сұранысының өсуі байқалды. Қараша айымен салыстырғанда айырбастау пункттерінің шетел валютасын сатудың таза көлемі 36,8%-ке өсіп 128,8 млн. АҚШ доллары болды.

Численно по сравнению с октябрём и составил 230,1 млн. долларов США.

Также в этом месяце наступило давножиданное событие для экспортеров Казахстана – была отменена обязательная продажа 50% экспортной выручки. Об этом было объявлено Председателем Национального Банка на II Конгрессе финансистов. Постановление Правления Национального Банка об отмене обязательной продажи выручки в иностранной валюте от экспорта товаров (работ, услуг) вступило в действие с 16 ноября, со дня государственной регистрации постановления Правления Нацбанка в Министерстве юстиции Республики Казахстан.

Отмена обязательной продажи валютной выручки экспортеров на бирже не привела к какому-либо ажиотажу на внутреннем рынке. Курс тенге по отношению к доллару продолжал укрепляться, предложение иностранной валюты превышало спрос. Национальный Банк в основном покупал иностранную валюту на внутреннем валютном рынке.

Также стабильной оставалась ситуация на рынке наличной иностранной валюты. Отмена продажи половины валютной выручки экспортеров не повлияла на изменение спроса населения, в частности чистый спрос казахстанцев на наличные доллары США не увеличился. Снижение курса продажи обменными пунктами наблюдалось во всех регионах Казахстана.

Последний месяц прошедшего года характеризовался значительным снижением объемов операций с долларами США на биржевом сегменте и наращиванием темпов роста на межбанковском валютном рынке и рынке наличной иностранной валюты.

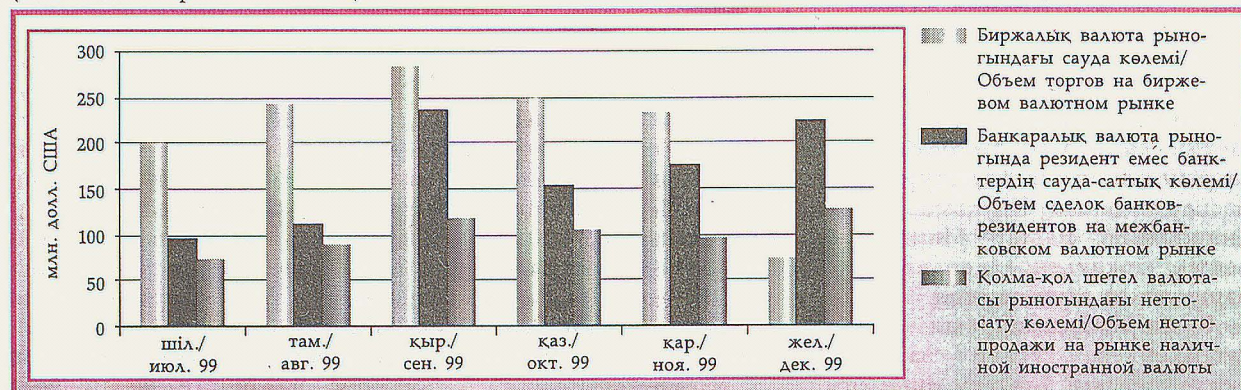
Биржевой курс тенге по отношению к доллару США за декабрь 1999 года снизился на 0,3%, составив на конец года 138,25 тенге за доллар США. Плавное понижение обменного курса тенге происходило на фоне существенного сокращения конверсионных операций на биржевом сегменте финансового рынка. Биржевая площадка стала играть роль, как и в прошлом, курсообразующего «поля».

На внебиржевом валютном рынке объем сделок между казахстанскими банками по долларам США составил 222,3 млн. долларов США. Динамика изменения средневзвешенного внебиржевого курса тенге к доллару совпадала с динамикой изменения биржевого курса.

На рынке наличной иностранной валюты наблюдалось обычное для конца года сезонное увеличение активности населения. По сравнению с ноябрём объёмы чистой продажи иностранной валюты обменными пунктами возросли на 36,8% и составили 128,8 млн. долларов США.

Ішкі валюта рыногы
(АҚШ доллары бойынша)

Внутренний валютный рынок
(по долл. США)

МЕМЛЕКЕТТІК БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР РЫНОГЫ

Валюта рыногындағы ахуалдың тұрақтану жағдайы және құнсыздану күтілуінің алынып тасталуы 1999 жылдың IV тоқсанында мемлекеттік бағалы қағаздар рыногындағы оң өзгерістерге арқау болды: тенгелік құралдар аукциондары өз қалпына келіп олардың кірістері едәуір төмендеді, ал валюталық қағаздар бойынша «ұзағырақ» құралдарға ауысып оларды шығаруға көшті. Бірінші рет қарашада 9 айлық айналым мерзімі бар, желтоқсанда 12 айлық мерзімі бар МЕКАВМ-ді орналастырылды.

Тенгелік қысқа мерзімдік міндеттемелердің (МЕККАМ) IV тоқсанда орналастырылу көлемі 22,6 млрд. тенге болып, ал оның ішінде желтоқсан айында 18,1 млрд. тенге болды және бұл тенгенің еркін айырбас бағам тәртібі енгізілген сәттен бастап зор маңызы бар көрсеткіш боп табылды.

Рыноктың дамуы және құралдар түрлерін жан-жақты дамыту мақсатында 3 айлық айналым мерзімі бар индекстелген қазынашылық міндеттемелерді (МЕИКАМ) орналастыру аукционны өтті. Орналастыру көлемі 0,1 млрд. тенге болып, оның жылдық кірісі 9,75% болды.

Тенгелік құралдарды өткізудегі аукциондар табысты болғандықтан МЕКАВМ-3 бағалы қағаздарын орналастыру қажетсіз деп табылды. Валюталық бағалы қағаздарды (МЕКАВМ) орналастыру көлемі IV тоқсанда 85,84 млн. \$. болды.

Банктердің артық өтімділіктерін реттеу үшін Ұлттық Банк IV тоқсанда қысқа мерзімдік тенгелік және валюталық ноттарды тиісінше 14,5 млрд. тенге және 26,0 млн. \$., шығарды. Жылдың соңында ахуалдың жақсаруы тенгелік ноттар шығару көлемін едәуір қысқартуға және қараша айының екінші жартысынан валюталық ноттар шығаруды тоқтатуға мүмкіндік берді. Жыл соңына қарай барлық валюталық ноттар өтелді.

РЫНОК ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЦЕННЫХ БУМАГ

Стабилизация ситуации на валютном рынке и снятие девальвационных ожиданий в IV квартале 1999 года способствовали положительным изменениям на рынке государственных ценных бумаг: возобновились аукционы по тенговым инструментам, значительно снизилась доходность по ним, по валютным бумагам произошла переориентация на выпуск более «длинных» инструментов. Впервые в ноябре были размещены МЕКАВМ сроком обращения 9 месяцев, в декабре – сроком обращения 12 месяцев.

Объем размещения тенговых краткосрочных обязательств (МЕККАМ) в IV квартале составил 22,6 млрд. тенге, в том числе в декабре – 18,1 млрд. тенге, что является наиболее значительным показателем с момента введения режима плавающего обменного курса тенге.

В целях развития рынка и диверсификации видов инструментов проведен аукцион по размещению индексированных казначейских обязательств (МЕИКАМ) сроком обращения 3 месяца. Объем размещения составил 0,1 млрд. тенге при доходности 9,75% годовых.

Успешное проведение аукционов по тенговым инструментам позволило отказаться от размещения МЕКАВМ-3. Объем размещения валютных ценных бумаг (МЕКАВМ) в IV квартале составил 85,84 млн. \$.

Для регулирования избыточной ликвидности банков в IV квартале Национальный Банк эмитировал краткосрочные тенговые и валютные ноты на сумму 14,5 млрд. тенге и 26,0 млн. \$, соответственно. Улучшение ситуации в конце года позволило значительно сократить объемы выпуска тенговых нот и со второй половины ноября прекратить выпуск валютных нот. На конец года все валютные ноты погашены.

03.01.2000 ж. күні айналымдағы нақты құны тенгеде көрсетілген мемлекеттік бағалы қағаздар 63,4 млрд. тенге болып (оның ішінде Қаржы Министрлігінің – 57,3 млрд. тенге, ҚҰБ ноттары – 6,1 млрд. тенге) және нақты құны шетел валютасында көрсетілген бағалы қағаздар 329,2 млн. \$ (тек Қаржы Министрлігінің) болды.

IV тоқсанда Ұлттық Банк қайталама рынокта жұмысын жандандырып, өз портфельін 10 жылдық РЕПО операциялар көлемін ұлғайтумен және Қаржы Министрлігінің тағы басқа бағалы қағаздарымен толықтырумен болды.

АҚШАЛАЙ РЫНОК

1999 жылдың IV тоқсанында банктер өтімділігінің біршама өсуі байқалды. Бұған банктер міндеттемелерінің өсуі жалғасып, негізінен депозиттер көлемінің өсуінен және айналымдағы қолма-қол ақша массасының зейнетақы, жәрдемақы және басқа әлеуметтік өтемдерді төлеуіне байланысты ұлғаюы ықпал етті.

Банкаралық ақша рыногында банктер қысқа мерзімдік өтімділікті реттеудің негізгі құралы ретінде банкаралық депозиттерді қолдануды жалғастыра түсу олардың көлемінің ұлғаюына әкеп соқтырды. Банкаралық орналастырылған депозиттер көлемі 36,6 млрд. тенге болып, бұл III тоқсанда орналастырылған депозиттер сомасынан 22,7%-ке асып түсті.

Депозиттермен салыстырғанда банкаралық кредиттер аз көлемде берілді. Мұның себебі активтерді орналастыруда банктер банкаралық депозиттерді кредиттермен салыстырғанда ең өтімді активтер деп жоғары тұтуынан болды. Ұлттық валютамен берілген кредиттер көлемі шамалы ғана болып 0,7 млрд. тенгені құрады. (III тоқсанда – 0,5 млрд. тенгеге жуық).

Тенге бағамының біршама тұрақтауы және өтімділіктің байқалған артықтығы теңгелік банкаралық қарыздардан түсетін кірістің едәуір төмендеуіне жағдай туғызды. Орналастырылған депозиттер бойынша сыйақының орташа ставкалары 13,37%-тен 7,11%-ке төмендеді, берілген кредиттер бойынша 12,36%-тен 10,42%-ке түсті. (№ 2 кесте).

№ 2 КЕСТЕ

Ұлттық валютадағы банкаралық кредиттер мен депозиттердің сыйақы ставкалары

На 03.01.00 г. в обращении находилось государственных ценных бумаг, номинированных в тенге на 63,4 млрд. тенге (в т. ч. ценных бумаг Минфина – 57,3 млрд. тенге, нот НБК – 6,1 млрд. тенге) и ценных бумаг, номинированных в инвалюте – 329,2 млн. \$ (только Минфина).

В IV квартале Национальный Банк активизировал работу на вторичном рынке, пополняя свой портфель и увеличивая объемы операций РЕПО с 10-летними и другими ценными бумагами Министерства финансов.

ДЕНЕЖНЫЙ РЫНОК

В IV квартале 1999 года наблюдался некоторый рост ликвидности банков. Этому способствовали продолжающийся рост обязательств банков, в основном за счет роста депозитов, и увеличение наличной денежной массы в обращении в связи с погашением задолженностей по пенсиям, пособиям и другим социальным выплатам.

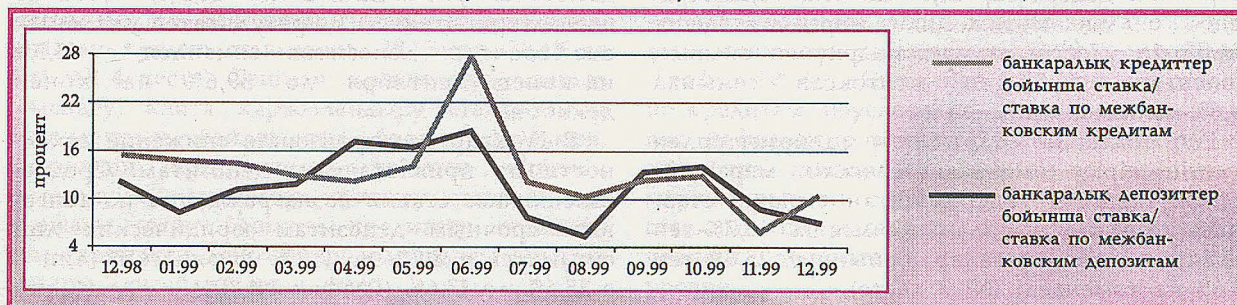
На межбанковском денежном рынке банки в качестве основного инструмента регулирования краткосрочной ликвидности продолжали использовать межбанковские депозиты, что обусловило их большие объемы. Объем межбанковских размещенных депозитов составил 36,6 млрд. тенге, что на 22,7% превышает сумму депозитов размещенных в III квартале.

По сравнению с депозитами межбанковские кредиты выдавались в небольших объемах. Это обусловлено тем, что при размещении активов банки предпочитали межбанковские депозиты как наиболее ликвидные активы по сравнению с кредитами. Объем выданных кредитов в национальной валюте был незначительным и составил 0,7 млрд. тенге (в III квартале – около 0,5 млрд. тенге).

Относительная стабилизация курса тенге и наблюдаемый избыток ликвидности способствовали значительному снижению доходности по тенговым межбанковским заимствованиям. Средневзвешенные ставки вознаграждения по размещенным депозитам снизились с 13,37% до 7,11%, по выданным кредитам – с 12,36% до 10,42% (График № 2).

ГРАФИК № 2

Ставки вознаграждения по межбанковским кредитам и депозитам в национальной валюте

ДЕПОЗИТТІК РЫНОК

IV тоқсанда елдің депозиттік рыногы өте серпінді дамыды. Қаржы рыноктарындағы тұрақты ахуал, жеке тұлғалардың мерзімді депозиттерінің кепілдік (қауіпсіздендіру) жүйесінің құқықтық негіздерін бекіту және банктердің депозиттерді тартудағы өте тартымды саясаты банк жүйесінде депозиттер көлемінің ұлғаюына жағдай туғызды. Тоқсан ішінде банк жүйесіндегі депозиттер 33,6%-ке өсіп 168,9 млрд. теңге болды.

Теңгелік депозиттердің өсу қарқыны валюталық депозиттердің өсу қарқынынан асып түскеніне қарамастан олардың жалпы көлемдегі үлестік салмағы сәл ғана өзгерді. Ұлттық валютадағы депозиттер 38,4%-ке өсіп, 87,7 млрд. теңге болды, шетел валютасындағы депозиттер 28,7%-ке өсіп, 81,2 млрд. теңге болды (587 млн. \$).

IV тоқсан ішінде III тоқсандағыдай депозиттік рынокта заңды тұлғалардың депозиттерінің өсу үрдісі сақталып, олардың банк жүйесінде жалпы депозиттер көлеміндегі үлестері 67,4%-тен 68,6%-ке өсті. Осы орайда заңды тұлғалардың депозиттерінің тоқсан бойы өсуі 36%-ті құрап, 115,9 млрд. теңгеге жетті.

Халықтың банк жүйесіне сенімінің біртіндеп нығая түсуі байқалады. Бұл жөнінде халық депозиттерінің (резиденттер емес-тердің депозиттерін есепке ала отырып) тоқсан бойына 11,4 млрд. теңгеге (долларлық баламада – 86,6 млн. \$) немесе 26,2%-ке өсуі куә болып отыр. Осы орайда айта кетерлік жәйт елдегі депозиттік рынокта мұншалықты өсудің жоғары деңгейі бірінші рет белгіленді. Осының нәтижесінде IV тоқсанның соңында банк жүйесіндегі халық депозиттері 55 млрд. теңгеге жетті.

Ақша қысқа мерзімдік депозиттік есепшоттарда да, сонымен қатар және талап етілуіне байланысты қайтарылатын есепшоттарда да өсті. Дегенмен талап етілуі бойынша қайтарылатын депозиттердің өсу қарқыны қысқа мерзімдік депозиттердің өсу үрдісінен біршама асып, ол негізінен IV тоқсандағы айналымдағы қолма-қол ақша көлемінің ұлғаюымен байланысты болды. Талап етілуі бойынша қайтарылатын депозиттер 42,7%-ке өсіп 2000 жылдың 1 қаңтарындағы жағдайда олардың көлемі 102 млрд. теңге болды. Мерзімдік депозиттер 21,6%-ке өсіп 66,9 млрд. теңге болды. Нәтижесінде мерзімдік депозиттердің үлестік салмағы қыркүйек айының соңындағы 43,5%-тен желтоқсан соңында 39,6%-ке төмендеді.

IV тоқсанда тартылған депозиттерден түсетін кіріс төмендеді. Теңгелік мерзімдік депозиттердің орташа алынған сыйақы ставкасы заңды тұлғалар бойынша 8,7%-тен 7,9%-ке, жеке тұлғалар бойынша 25,6%-тен 13,6%-ке төмендеді (№ 3 кесте).

ДЕПОЗИТНЫЙ РЫНОК

В VI квартале депозитный рынок страны развивался очень динамично. Стабильная ситуация на финансовых рынках, законодательное закрепление основы системы гарантирования (страхования) срочных депозитов физических лиц и более привлекательная политика банков по привлечению депозитов способствовали увеличению объема депозитов в банковской системе. За квартал депозиты в банковской системе выросли на 33,6% и составили 168,9 млрд. тенге.

Несмотря на то, что темп роста тенговых депозитов превышал темп роста валютных депозитов, их удельный вес в общем объеме изменился незначительно. Депозиты в национальной валюте увеличились на 38,4% и составили 87,7 млрд. тенге, депозиты в иностранной валюте увеличились на 28,7%, составив 81,2 млрд. тенге (587 млн. \$).

В течение IV квартала, как и в III квартале, на депозитном рынке сохранилась тенденция роста депозитов юридических лиц, доля которых в общем объеме депозитов банковской системы увеличилась с 67,4% до 68,6%. При этом рост депозитов юридических лиц за квартал составил 36%, достигнув 115,9 млрд. тенге.

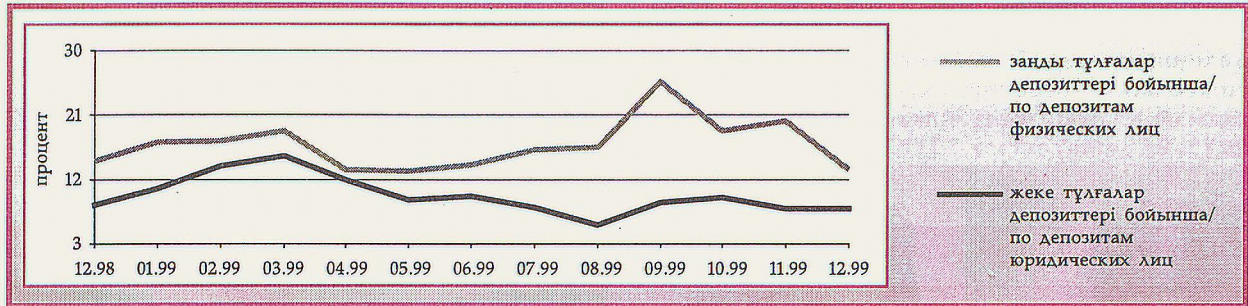
Наблюдается постепенное укрепление доверия населения к банковской системе. Об этом свидетельствует рост депозитов населения (с учетом депозитов нерезидентов) за квартал на 11,4 млрд. тенге (в долларовом эквиваленте – 86,6 млн. \$) или 26,2%. При этом, необходимо отметить, что на депозитном рынке страны такой высокий уровень роста был зафиксирован впервые. В результате депозиты населения в банковской системе к концу IV квартала достигли 55 млрд. тенге.

Увеличение денег произошло как на срочных депозитных счетах, так и на счетах до востребования. Однако, темп роста депозитов до востребования несколько превышал темп роста срочных депозитов, что связано в основном с увеличением к концу IV в обращении объема наличных денег. Депозиты до востребования увеличились на 42,7% и по состоянию на 01.01.2000 г. их объем составил 102 млрд. тенге. Срочные депозиты увеличились на 21,6%, составив 66,9 млрд. тенге. В результате удельный вес срочных депозитов снизился с 43,5% на конец сентября до 39,6% на конец декабря.

В IV квартале произошло снижение доходности по привлекаемым депозитам. Средневзвешенные ставки вознаграждения по тенговым срочным депозитам юридических лиц снизились с 8,7% до 7,9%, физических лиц – с 25,6% до 13,6% (График № 3).

Теңгелік мерзімдік депозиттердің орташа алынған сыйақы ставкалары

Средневзвешенные ставки вознаграждения по срочным тенговым депозитам

БАНКТЕРДІҢ ЭКОНОМИКАНЫ КРЕДИТТЕУІ

1999 жылдың IV тоқсанында банк жүйесінде банктердің экономиканы кредиттеуінің белсенділігі саябырлағаны байқалды, бұл банктердің қорлар базасының өсуіне сай жұмыс атқара алмауымен байланысты болды. Бір сөзбен айтқанда, банктер нақты сектор субъектілерін кредиттеуге ерекше қызығушылық таныта қоймай, негізінен бос қорларын валюта рыногына, бағалы қағаздар рыногына, сонымен қатар қысқа мерзімдік банкаралық рыноктағы операцияларға бағыттауды жөн көріп отыр. Бұл жайында IV тоқсанда банк кредиттерінің көлемі сәл ғана өсуі көрсетеді (тек 7 млрд. тенгеге), ал бұл кезде банктердің міндеттемелеріндегі тек депозиттердің өсуі 42,4 млрд. тенге болды.

Банктердің экономикадағы кредиттері тоқсан ішінде 4,9%-ке өсіп 148,7 млрд. тенге болды. Осы орайда ұлттық валютамен берілген кредиттер 9,3%-ке өсіп 68,4 млрд. тенге болды, шетел валютасымен берілген кредиттер 1,4%-ке өсіп 80,3 млрд. тенге болды (581 млн. \$).

Орта – ұзақ мерзімдік кредиттер едәуір өсті, бұл негізінен тартылған қысқа мерзімдік депозиттер көлемінің өсу үрдісінің жалғаса түсуімен және олардың мерзімдерінің ұзартылуымен байланысты болды. Орта – ұзақ мерзімдік кредиттердің үлестік салмағы банктердің жалпы экономиканы кредиттеу көлемінің ішінде 46,5%-тен 49,4%-ке дейін өсті.

IV тоқсанда ұлттық валютамен берілген кредиттердің орташа алынған сыйақы ставкаларының жылдық проценті 24,9%-тен 20,6%-ке төмендеді, ал сол кезде шетел валютасымен берілген кредит ставкалары 18,1%-тен 20,4%-ке өсті (№ 4 кесте). Теңгелік кредит ставкасының төмендеуі қайта қаржыландыру ставкасының төмендеуімен байланысты болды. Дегенмен, банктердің кредиттерден табатын кірісінің төмендеуіне қарамастан, есептеу ставкасының маржасы, яғни берілген кредиттер ставкасы мен тартылған депозиттер арасындағы айырма жоғары деңгейде қалып отыр.

КРЕДИТОВАНИЕ БАНКАМИ ЭКОНОМИКИ

В IV квартале 1999 года в банковской системе наблюдалось замедление активности кредитования банками экономики, что обусловлено неадекватной реакцией банков на рост ресурсной базы. Одним словом, банки не проявляют особую заинтересованность к кредитованию субъектов реального сектора и в основном предпочитают свободные ресурсы направлять на валютный рынок, рынок ценных бумаг, а также на краткосрочные операции на межбанковском рынке. Об этом свидетельствует незначительный рост в IV квартале объема банковских кредитов (лишь на 7 млрд. тенге), в то время как в обязательствах банков только рост депозитов составил 42,4 млрд. тенге.

Кредиты банков экономике за квартал увеличились на 4,9% и составили 148,7 млрд. тенге. При этом кредиты в национальной валюте выросли на 9,3% и составили 68,4 млрд. тенге, кредиты в иностранной валюте увеличились на 1,4% и составили 80,3 млрд. тенге (581 млн. \$).

Произошел значительный рост средне – долгосрочных кредитов, что в основном связано с продолжающейся тенденцией роста объема привлекаемых срочных депозитов и удлинением их сроков. Удельный вес средне – долгосрочных кредитов в общем объеме кредитов банков экономике вырос с 46,5% до 49,4%.

В IV квартале средневзвешенные ставки вознаграждения по выданным кредитам в национальной валюте снизились с 24,9% до 20,6% годовых, тогда как ставки по валютным кредитам увеличились с 18,1% до 20,4% (График № 4). Снижение тенговых ставок по кредитам обусловлено с понижением ставок рефинансирования. Однако, несмотря на снижение доходности банков по кредитам, маржа учетной ставки, т. е. разница между ставками по выданным кредитам и привлеченным депозитам, остается на высоком уровне.

IV тоқсанда банктермен кіші кәсіпкерлікке 23,9 млрд. тенге сомасында жана кредиттер берілді. Соның нәтижесінде кіші бизнестің кредиттер бойынша негізгі қарызы 39,8 млрд. тенге болды. Осы орайда жалпы кредит көлемінің елеулі өсу көрінісінде кіші кәсіпкерлікке берілген кредиттердің үлестік салмағы сәл ғана төмендеді (28,0%-тен 26,8%-ке дейін).

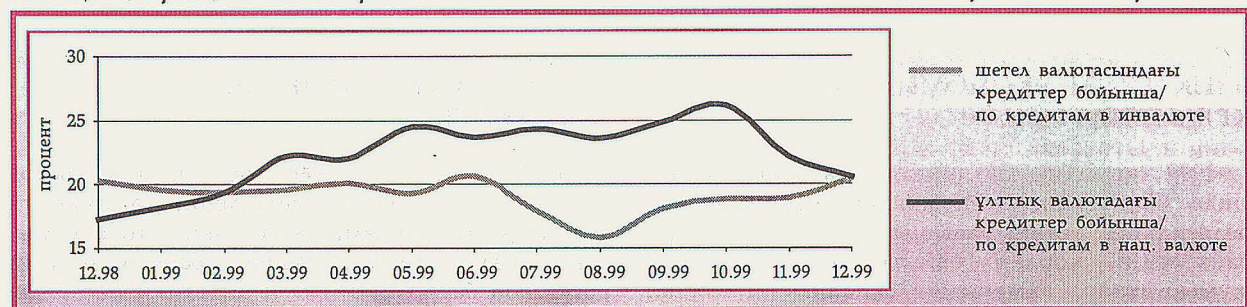
Банками в IV квартале малому предпринимательству было выдано новых кредитов на сумму 23,9 млрд. тенге. В результате основной долг по кредитам малому бизнесу составил 39,8 млрд. тенге. При этом на фоне заметного роста общего объема кредитов произошло незначительное снижение удельного веса кредитов малому предпринимательству (с 28,0% до 26,8%).

№ 4 КЕСТЕ

ГРАФИК № 4

ЕДБ кредиттерінің орташа алынған сыйақы (мүдде) ставкалары

Средневзвешенные ставки вознаграждения (интереса) БВУ кредитам

ТӨЛЕМ ЖҮЙЕСІ

1999 жылдың IV тоқсанында жалпы республика бойынша төлемдер саны 2 309,5 мың транзакцияны құрап 1 439 млрд. тенге сомасында болды.

Өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда ақшалай қаржының банкаралық жүйедегі ақша аударымына кері қайтуы байқалды.

1999 жылдың 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша үлкен төлемдер жүйесінде (ҮТЖ) 79 қолданушы тіркеліп, оның ішінде 55 екінші деңгейдегі банктер болды. Талдау кезеңінде ҮТЖ арқылы барлығы 1 860,1 мың транзакциялар жүргізіліп 1 396,2 млрд. тенге сомасында болды.

ҮТЖ-і арқылы өткен төлемдердің күндік орташа саны 29,1 мың болды. Тоқсан ішінде орташа есеппен ҮТЖ-де ақша айналым коэффициент 5,4 болды.

Тоқсан бойы ең көп ҮТЖ-дегі ақша айналымы желтоқсан айына келіп, атап айтқанда 549,6 млрд. тенге болды, бұл қараша айындағыдан 54,1%-ке көп болып және қазан айымен салыстырғанда 39,7%-ке артық болды.

Жекелеген төлемдер тасқыны талдау жүргізілген кезеңде 449,7 мың құжатты құрап 42,8% млрд. тенге сомасында болды. Өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда жекелеген төлемдер жүйесінде (ЖТЖ) құжаттар саны 53,4%-ке, ал төлемдер сомасы 66,5%-ке азайды. Бұл азаю бірінші кезекте клирингтік палаталар санының 1998 жылғы 14-тен есеп беру кезеңінде 2-ге дейін қысқаруы және тиісінше клирингке қатысушылардың 140-тан 30-ға дейін қысқаруына байланысты болды.

ПЛАТЕЖНАЯ СИСТЕМА

За IV квартал 1999 года в целом по республике количество платежей составило 2 309,5 тыс. транзакций на сумму 1 439 млрд. тенге.

По сравнению с аналогичным периодом прошлого года наблюдается отток денежных средств в межбанковскую систему переводов денег.

По состоянию на 31 декабря 1999 года в системе крупных платежей (СКП) зарегистрировано 79 пользователей в том числе 55 банков второго уровня. Всего за анализируемый период через СКП произведено 1 860,1 тыс. транзакций на сумму 1 396,2 млрд. тенге.

Среднедневное количество платежей прошедших через СКП составляет 29,1 тыс. В среднем за квартал коэффициент оборачиваемости денег в СКП составил 5,4.

В течение квартала наибольший оборот денег в СКП а именно 549,6 млрд. тенге приходится на декабрь, что больше на 54,1% чем в ноябре, и на 39,7% по сравнению с октярем.

Потоки розничных платежей за анализируемый период составили 449,7 тыс. документов на сумму 42,8% млрд. тенге. По сравнению с аналогичным периодом прошлого года в системе розничных платежей (СРП) количество документов уменьшилось на 53,4%, а сумма платежей на 66,5%. Данное уменьшение в первую очередь связано с сокращением количества клиринговых палат от 14 в 1998 до 2 в отчетном периоде и, соответственно, участников клиринга от 140 до 30.

29.12.99 жылғы жағдай бойынша Алматы клиринг палатасының қатысушылары 24 банк және Қазынашылықтың облыстық басқармасы болып табылды, «Қаржылық-өнеркәсіптік компания «Тимей» ЖШС-те Солтүстік Қазақстан облысының 4 банк-қатысушысы және Қазынашылықтың облыстық басқармасы болды.

ЖТЖ арқылы өткен төлемдердің күндік орташа төлемдер саны 7,0 мың құжат болып 0,7 млрд. сомасында жүрді. IV тоқсан ішінде орташа есеппен ақшаның ЖТЖ арқылы айналым коэффициенті 3,6 құрады.

Төлем карточкаларымен есептеу жүйесі. 1999 жылдың IV тоқсанында Қазақстан Республикасында карточкалар шығаруды «Қазкоммерцбанк» ААҚ-ы (*Cirrus/Maestro*), «Туран-Әлем Банкі» ЖАҚ-ы (*AlemCard*), «Қазақстан Халықтың Жинақ Банкі» ААҚ-ы (*Altyn, Иртыш-карт*) және «Банк Каспийский» ААҚ-ы, Центркредит Банкі (*Tengry Card*), Алматы Сауда-қаржы Банкі (*VISA*) жүзеге асырды.

Айналымға 14,8 мың жергілікті жүйедегі төлем карточкалары шығарылып, ол Қазақстан Республикасының аумағында айналымдағы 457,3 төлем карточкалары болды.

III тоқсанда барлығы 29,2 мың төлемдер сауда және қызмет кәсіпорындарында атқарылып жалпы сомасы 46,2 млн. теңгеден астам болды және қолма-қол ақшаны қабылдау жөнінде 877,4 мың операцияларының жалпы сомасы 5 563,9 млн. теңге болды.

1999 жылдың үшінші тоқсанындағыдай қолма-қол ақшаны қабылдау транзакцияларының көлемі мен саны сауда кәсіпорындары мен қызмет көрсетудегі операциялармен салыстырғанда едәуір өсуі байқалады. Бұл төлем карточкаларының негізінен «жалақылық жобалар» деп аталатын шеңберде берілуіне байланысты болды. Тағы транзакциялардың негізгі үлесі төлем карточкаларының қолма-қол ақшаны алу үшін қолдануына келеді (жалақы, стипендиялар).

БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ АХУАЛЫ

IV тоқсанда банк жүйесі оң үрдіс таныта отырып жеткілікті түрде тұрақты дамуын жалғастырды. Бұл Ұлттық Банктің негізінен алдын-ала тұрақтылықты сақтауға және қаржы жүйесінің барлық сегменттерінің күшейуіне, сөйтіп қаржы секторына халықтың жинақ ақшасын тарту үшін қолайлы жағдай жасап, сонымен қатар жаңа институттардың дамуына бағытталған шаралардан туындады.

Банктердің халықаралық стандарттар қызметіне көшу ісі жалғасып, банк капиталының ұзартылуы, сонымен қатар банктердің капиталдану деңгейінің өсуі жалғасты. Банктердің IV тоқсан ішіндегі кіріс жиынтығы 1 млрд. теңгеге жуық болды (7,2 млн. \$). Бұл II

По состоянию за 29.12.99 года участниками Алматинской клиринговой палаты являются 24 банка и областное управление Казначейства, в ТОО «Финансово-промышленная компания «Тимей» Северо-Казахстанской области 4 банка-участника и областное управление Казначейства.

Среднедневное количества платежей, прошедших через СРП составляет 7,0 тыс. документа на сумму 0,7 млрд. тенге. В среднем за IV квартал коэффициент оборачиваемости денег в СРП составил 3,6.

Система расчетов платежными карточками. В IV квартале 1999 года выпуск карточек в Республике Казахстан осуществляли ОАО «Қазкоммерцбанк» (*Cirrus/Maestro*), ЗАО «ТуранАлем Банк» (*AlemCard*), ОАО «Народный Сберегательный Банк Казахстана» (*Altyn, Иртыш-карт*) и ОАО «Банк Каспийский», Банк Центркредит (*Tengry Card*) Алматинский Торгово-финансовый Банк (*VISA*)

В обращение было выпущено 14,8 тыс. платежных карточек локальных систем, что составило 457,3 платежных карточек, находящихся в обращении на территории Республики Казахстан.

Всего в III квартале было совершено 29,2 тыс. платежей на предприятиях торговли и сервиса на общую сумму свыше 46,2 млн. тенге и 877,4 тыс. операций по получению наличности на общую сумму 5 563,9 млн. тенге.

Как и в третьем квартале 1999 года наблюдается значительное увеличение объема и количества транзакций по получению наличности по сравнению с операциями на предприятиях торговли и сервиса. Данное связано с тем, что платежные карточки, в основном, выдаются в рамках, так называемых «зарплатных проектов». И основная доля транзакций с использованием платежных карточек приходится на получение наличности (зарплаты, стипендии).

СОСТОЯНИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

В IV квартале банковская система продолжала развиваться достаточно стабильно с проявлением положительных тенденций. Это в большей степени было предопределено мерами Национального Банка, которые направлены на сохранение стабильности и укрепление всех сегментов финансовой системы и создание наиболее благоприятных условий для привлечения сбережений населения в финансовый сектор, а также на развитие новых институтов.

Продолжался процесс перехода банков к международным стандартам деятельности, консолидация банковского капитала, а также повышение уровня капитализации банков. Совокупная прибыль банков за IV квартал составила около 1 млрд. тенге (около

деңгейдегі капитал құруға оң әсерін етіп, артынша банктердің өз капиталына ықпал тигізді. Осының нәтижесінде банк секторының өз капитал жиынтығы 12,7% болып 68,8 млрд. тенгеге дейін (498 млн. \$) өсті. Осы орайда тоқсан соңында 20 банктің өз капиталының мөлшері 1 млрд. тенгеден асып түсті.

Жалпы алғанда банктер саны 60-тан 55-ке қысқарды. Банктер санының төмендеуі ең нашар банктерді тарату және олардың қосылуынан болды.

Екінші деңгейдегі банктердің халықаралық стандарттарға көшуі туралы Ережелеріне сай бірінші топқа 11 банк енгізіліп, олардың жұмыс істеуі халықаралық тәжірибедегі стандарттар қызметіне сай деп танылды. Екінші топқа 25 банк енгізілді.

Тоқсан ішінде банк активтерінің жиынтығы 16,1%-ке өсіп 339,8 млрд. тенгеге жетті. Активтердің өсуі негізінен корреспонденттік есепшоттардағы ақшаның өсуі, басқа банктерде орналастырылған депозиттерден, сонымен бірге мемлекеттік бағалы қағаздарға салымдары есебінен құралды. Клиенттер талаптарының көлемі шамалы ғана өсіп, яғни банктердің операциялары негізінен қысқа мерзімдік тәуекелсіз және тұрақты кіріспен қамтамасыз ететін салымдармен байланысты болды.

Айта кетерлік жәйт активтер жиынтығының да (2,1 млрд. \$-дан 2,5 млрд. \$-ға шейін), банктердің өз капиталы (435 млн. \$-дан 518 млн. \$-ға) да валюталық баламасының өсуі болды. Ұлттық валюта бағамының тұрақтылығы сақталар болса осындай үрдістің жалғаса түсуі күтілуде.

Банктердің кредит портфельдерінің құрылымында біршама өзгерістер болды – мұнда стандарттық кредиттерінің несиелік портфельіндегі үлесі 51,4%-тен 56,8%-ке көтерілсе, ал қайтарымы сенімсіз кредиттер 4,1%-тен 5,4%-ке өсті.

Тоқсан бойынша шетелдік қатысы бар банктер тіркелген банктердің жарғылық қор жиынтығындағы үлесі 31,9%-дан 26,9%-ке дейін төмендеді.

IV тоқсанда банктердің өтімділіктерін ырықта ұстау мақсатымен Ұлттық Банк «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банктің банк заемдарын беру, соған сай құжаттарды қабылдауды қамтамасыз ету және жүргізу Ережелерін» бекітті. Осынысымен Ұлттық Банк басқа көптеген орталық банктердей өтімділігі уақытша төмендеуден жағдайы қиындаған банктерді қаржыландыру үшін «терезе» ашады. Бұл заемдардан басқа Ұлттық Банк ең соңғы сатыдағы кредитор ретінде заемдар және арнайы тағайындалған заемдар бере алады. Бұл кредит түрлері банктерге белгілі мақсаттар үшін немесе ерекше жағдайларда беріледі.

7,2 млн. \$). Это оказало положительное влияние на формирование капитала II уровня, следовательно и собственного капитала банков. В результате совокупный собственный капитал банковского сектора вырос на 12,7% до 68,8 млрд. тенге (498 млн. \$). При этом к концу квартала у 20 банков размер собственного капитала превысил 1 млрд. тенге.

В целом, число банков сократилось с 60 до 55. Снижение количества банков произошло за счет ликвидации наиболее слабых банков и их слиянии.

В соответствии с Правилами о порядке перехода банков второго уровня к международным стандартам в первую группу были отнесены 11 банков, деятельность которых соответствовала стандартам, принятых в международной практике. Во вторую группу были включены 25 банков.

За квартал совокупные активы банков выросли на 16,1% и достигли 339,8 млрд. тенге. Увеличение активов произошло в основном за счет роста денег на корреспондентских счетах, депозитов размещенных в других банках, а также вложениях в государственные ценные бумаги. Объем требований к клиентам увеличился незначительно, т. е. операций банков в основном были связаны с краткосрочными безрисковыми вложениями, которые и обеспечивают стабильный доход.

Необходимо отметить, что произошел рост валютного эквивалента как совокупных активов (с 2,1 млрд. \$ до 2,5 млрд. \$), так и собственного капитала банков (с 435 млн. \$ до 518 млн. \$). В случае сохранения стабильности курса национальной валюты ожидается продолжение такой тенденции.

Некоторые изменения произошли в структуре кредитного портфеля банков – доля стандартных кредитов в ссудном портфеле банков выросла с 51,4% до 56,8%, тогда как доля безнадежных кредитов увеличилась с 4,1% до 5,4%.

В течение квартала доля участия банков с иностранным участием в совокупном зарегистрированном уставном капитале банков снизилась с 31,9% до 26,9%.

В IV квартале в целях поддержки ликвидности банков Национальным Банком утверждены «Правила предоставления банковских займов Национальным Банком Республики Казахстан, принятия по ним обеспечения и ведения соответствующей документации». Тем самым Национальный Банк, как и многие центральные банки, открывает «окно» финансирования для банков, испытывающих временные затруднения с ликвидностью. Кроме этих займов, Национальный Банк может предоставлять займы как кредитор последней инстанции и займы специального назначения. Эти виды кредитов предоставляются банкам на определенные цели или в исключительных случаях.

САҚТАНДЫРУ РЫНОГЫ

Қазақстан Ұлттық Банкінің қауіпсіздендіру саласындағы қызметі қауіпсіздендірудің құқықтық негіздерін және қауіпсіздендіру қызметін құру қажетіне бағытталды. Қазақстан Ұлттық Банкі банктердегі қауіпсіздендіру және қайта қауіпсіздендіру ұйымдарының активтері туралы мәліметтерді алу тәртібін анықтауға бағытталған, қауіпсіздендіру және қайта қауіпсіздендіру ұйымдарын инспекциялау, қауіпсіздендіру операциялары мен қауіпсіздендіру қорлары туралы мәліметтер беру туралы бағытталған бірқатар нормативтік құқықтық актілер қабылдады.

Қаржылай беріктікті күшейту мақсатында жарғылық қордың төменгі көлемін 40 мың ең төменгі айлық есеп айыру көрсеткішіне көтерді: жаңадан құрылған қауіпсіздендіру ұйымдары үшін, адам өмірін қауіпсіздендіруді жүзеге асырушыларға 150 млн. тенгеге дейін, қайта қауіпсіздендіру ұйымдары үшін 200 млн. тенгеге дейін және басқалары үшін 100 млн. тенге. Жұмыс атқарып жатқан қауіпсіздендіру ұйымдары үшін, адам өмірін қауіпсіздендіруді жүзеге асыратындарға, ең төменгі өз капитал көлемі 200 млн. тенге көлемінде болып, басқалары үшін 100 млн. тенге көлемінде тағайындалды. (Тағайындалған өзіндік капиталдың төменгі көлеміне біртіндеп 2000 жылдың 1 қарашасына қарай жетуге тиісті.). Қауіпсіздендіру қорларын құрудың және оларды орналастыру тәртібінің жаңа жағдайы тағайындалды.

СТРАХОВОЙ РЫНОК

Деятельность Национального Банка Казахстана в области страхования была направлена на создание необходимой законодательной базы по страхованию и страховой деятельности. Национальным Банком Казахстана принят ряд нормативных правовых актов, направленных на определение порядка получения сведений об активах страховых и перестраховочных организаций в банках, инспектирования страховых и перестраховочных организаций, предоставления сведений о страховых операциях и страховых резервах.

В целях усиления финансовой устойчивости повышены минимальные размеры уставного капитала с 40 тыс. минимальных месячных расчетных показателей: для вновь организованных страховых организаций, осуществляющих страхование жизни до 150 млн. тенге, для перестраховочных организаций до 200 млн. тенге и для остальных до 100 млн. тенге. Для действующих страховых организаций, осуществляющих страхование жизни, установлен минимальный размер собственного капитала в размере 200 млн. тенге, для остальных – 100 млн. тенге. Установленные минимальные размеры собственного капитала должны быть поэтапно достигнуты к 1 ноября 2000 г.). Утверждены новые условия и порядок размещения и формирования страховых резервов.

1999 жылғы эмиссиялық операциялар мен қолма-қол ақша айналымына жасалған талдау

Дауренбек Мәжитов, Жанна Мұстафина, Ләззат Тұрысбекова, Ернар Жұмабеков.

Аналитический обзор эмиссионных операций и оборота наличных денег в 1999 году

Дауренбек Мәжитов, Жанна Мұстафина, Ләззат Тұрысбекова, Ернар Жұмабеков.

I. ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТАНЫ ОРНАЛАСТЫРУ ҚҰРЫЛЫМЫ

1999 жыл мен 2000 жылдың басындағы деректерді салыстыра талдау ұлттық валютаның ақша белгілерін орналастыруда мынадай өзгерістер болғанын көрсетеді (1 және 2 диаграммалар):

а) Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде бар қолма-қол ақша үлесі жалпы сомадан 56,8%-тен 44,1%-ке дейін төмендеді;

б) екінші деңгейдегі банк кассаларында бар қолма-қол ақша үлесі жалпы сомадан 2,5%-тен 3,5%-ке дейін өсті;

в) банк жүйесінен тыс қолма-қол ақша үлесі (М0 ақша агрегаты – заңды тұлғалар кассаларындағы, халық қолындағы қолма-қол ақша) жалпы сомадан 40,7%-тен 52,4%-ке дейін өсті.

I. СТРУКТУРА РАЗМЕЩЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ

Сравнительный анализ данных на начало 1999 года и 2000 года свидетельствует о следующих изменениях, произошедших в размещении денежных знаков национальной валюты (диаграммы 1 и 2):

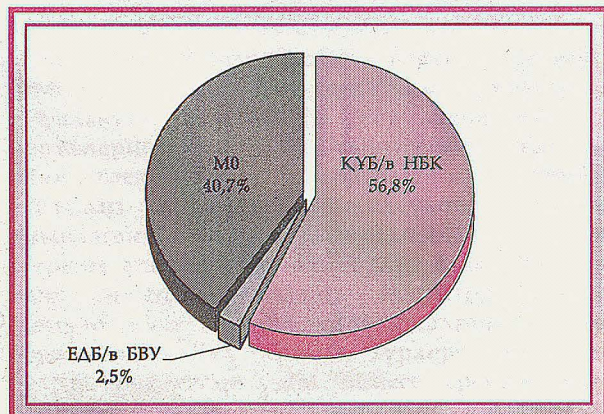
а) доля наличных денег, находящихся в Национальном Банке Республики Казахстан снизилась с 56,8% до 44,1% от общей суммы;

б) доля наличных денег, находящихся в кассах банков второго уровня увеличилась с 2,5% до 3,5% от общей суммы;

в) доля наличных денег, находящихся вне банковского сектора (денежный агрегат М0 – наличные деньги в кассах юридических лиц, у населения) увеличилась с 40,7% до 52,4% от общей суммы.

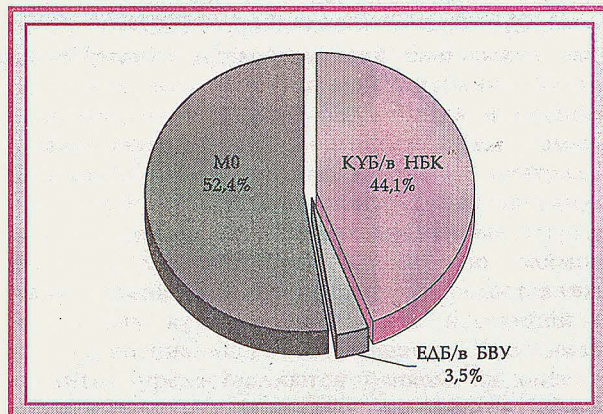
1-ДИАГРАММА/ДИАГРАММА 1

1999 жылғы 1 қаңтарда ұлттық валютаны орналастыру/
Размещение национальной валюты на 1.01.1999 г.

2-ДИАГРАММА/ДИАГРАММА 2

2000 жылғы 1 қаңтарда ұлттық валютаны орналастыру/
Размещение национальной валюты на 1.01.2000 г.

II. ЭМИССИЯЛЫҚ ОПЕРАЦИЯЛАР

Ұлттық Банк филиалдарындағы қолма-қол ақша қалдықтары 1999 ж. 1 қаңтарындағы 96,1 млрд. теңгеден (оның ішінде: резервтік қорлар 93 млрд. теңге) 2000 жылдың 1 қаңтарында 87,3 млрд. теңгеге дейін (оның ішінде: резервтік қорлар 64,3 млрд. теңге) төмендеп кетті.

1999 жылы қайта айналымға шығаруға жарамсыз және тозығы жеткендер қатарына көшкен, сөйтіп сақтау орнына қайта санау мен жойылуға жіберілген қолма-қол ақша санының едәуір (8,5 есеге) өскені байқалды. Ол:

- айналымда ұзақ уақыт бойы жүргендіктен банкноттардың төлемділігін жоғалтуына;
- құны 1 теңгеден 50 теңгеге дейін банкноттарды металл ақшамен жоспарлы түрде ауыстырылуына байланысты болды.

2.1. Резервтік қорлар және қолма-қол ақшаның айналымға шығарылуы

Ұлттық Банктің резервтік қорларының ахуалы айналымдағы қолма-қол ақша көлемімен өзара байланысты екендігі ұсынылып отырған 1-кестеден байқалады. Айналымдағы қолма-қол ақша (М0 агрегаты) көлемінің 1998 жылдың I жартысында бір деңгейде сақталуы ең алдымен Ұлттық Банк жүргізген қатаң ақша-кредит саясатына байланысты, ал ол ақша базасының кеңеюін тежеп, тіпті 1998 жылдың тамызынан 1999 жылдың көкегіне дейін инфляцияны күткен кезеңдерде резервтік қорлар көлемі соған сәйкес өскені байқалған кезде оны тарылта түсті.

Экономиканың субъектілерінде қолма-қол ақшаға сұраныстың өсуі айналымдағы қолма-қол ақшаның (М0 агрегат) көлемін ұлғайта түсіп, ал ол өз кезегінде қолма-қол ақша көлемінің резервтік қорлардан айналымға шығарылуының олардың айналымнан резервтік қорларға кері қайтарып алынуынан асып түсуіне себеп болды. Сонымен 1999 жылдың көкек айынан ұлттық валютаның құнсыздануын жоспарлы саясатпен жүзеге асыру нәтижесінде тұтыну бағаларының өсуі және экономиканың нақты саласының жандануы қолма-қол ақшаға сұраныстың өсу үрдісі қалыптастырды. Соның нәтижесінде 1999 жылдың желтоқсанында жалақы, зейнетақылар мен жәрдемақыларды өтеуге байланысты айналымдағы қолма-қол ақша көлемі өсуінің күшейгені байқалды.

Резервтік қорларға Банкнот фабрикасының эмиссиялық ораудағы қолма-қол ақша салуының субъективті әсері бар. Қолма-қол ақшаның қосымша дайындалуы резервтік қорлар көлемі мен айналымдағы қолма-қол ақша көлемді арасындағы (100%-ке 100% д-р Пейннің әдістемесі бойынша) қысқа мерзімдік

II. ЭМИССИОННЫЕ ОПЕРАЦИИ

Остатки наличных денег, находящихся в филиалах Национального Банка уменьшились с 96,1 млрд. тенге на 1.01.1999 г. (в том числе: резервные фонды 93 млрд. тенге) до 87,3 млрд. тенге по состоянию на 1.01.2000 г. (в том числе: резервные фонды 64,3 млрд. тенге).

За 1999 год отмечено значительное увеличение (в 8,5 раз) количества наличных денег, перешедших в разряд ветхих и не подлежащих дальнейшему выпуску в обращение, направленных в хранилище для последующего пересчета и погашения, что вызвано:

- утратой платежности банкнот, находившихся в обращении длительное время;
- планомерной заменой в обращении банкнот номиналом от 1 до 50 тенге на металлические монеты.

2.1. Резервные фонды и выпуск наличных денег в обращение

Состояние резервных фондов Национального Банка напрямую взаимосвязано с объемами наличных денег, находящимися в обращении, что прослеживается на представленном графике 1. Сохранение на одном уровне объемов наличных денег в обращении (агрегат М0) в I полугодии 1998 года объясняется прежде всего жесткой денежно-кредитной политикой, проводимой Национальным Банком, которая сдерживала расширение денежной базы и даже вызывала ее сужение в периоды инфляционных ожиданий с августа 1998 года по апрель 1999 года, когда наблюдалось соответствующее увеличение объемов резервных фондов.

Увеличение спроса на наличные деньги у субъектов экономики вызывает рост объемов наличных денег в обращении (агрегат М0), что в свою очередь обуславливает превышение объемов выпуска наличных денег из резервных фондов в обращение над их изъятием из обращения в резервные фонды. Так, начиная с апреля 1999 года в результате политики планомерной девальвации национальной валюты, вызвавшей рост потребительских цен и оживление реального сектора экономики сложилась тенденция увеличения спроса на наличные деньги, в результате чего отмечен рост объемов наличных денег в обращении, усиленный в декабре 1999 года выплатой задолженностей по заработной плате, пенсиям и пособиям.

Субъективный характер влияния на резервные фонды имеет вложение в резервные фонды наличных денег в эмиссионной упаковке от производителя – Банкнотной фабрики. Дополнительное изготовление наличных денег ориентировано на соблюдение баланса между объемами резервных фондов и объемами наличных денег в обращении (100% на 100%,

және орта мерзімдік болжамдар негізінде тепе-теңдікті ұстауға бағытталған. Мұндай резервтік қордың қолма-қол ақша шығару есебінен өскендігі 1998 жылдың I жартысында және 1999 жылдың қарашасында байқалды.

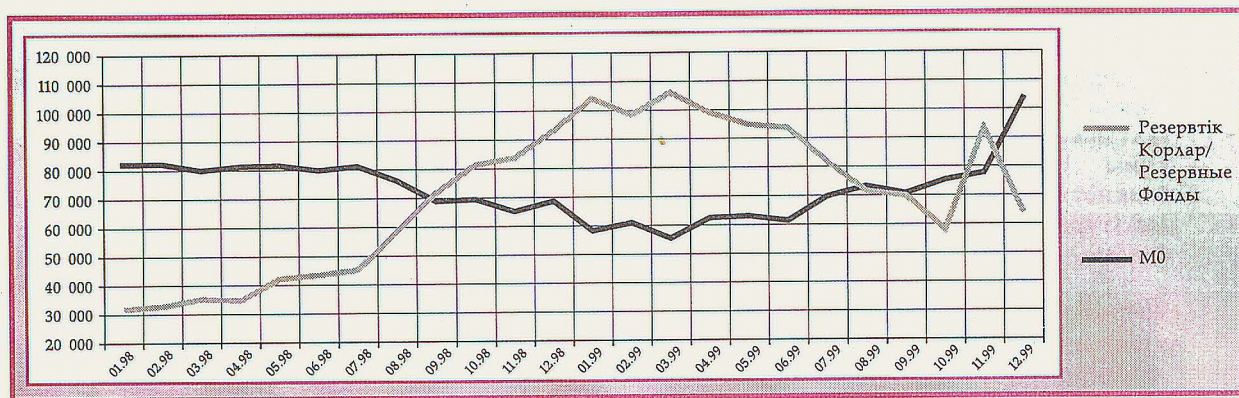
согласно методике д-ра Пейна) на основе краткосрочных и среднесрочных прогнозов. Подобный рост резервных фондов, происходивший за счет изготовления наличных денег отмечен в I половине 1998 года и в ноябре 1999 года.

1-КЕСТЕ

ГРАФИК 1

Резервтік қорлар көлемінің және айналымдағы қолма-қол ақшаның (M0) 1998–1999 жылдардағы қозғалысы, млн. теңге

Динамика объемов резервных фондов и наличных денег в обращении (M0) в 1998–1999 гг., млн. тенге

2.2. Қолма-қол ақша эмиссиясы

Талдау жүргізілген кезең ішінде бойында айналымға шығарылған қолма-қол ақша сомасы 184,3 млрд. теңгені құрап 1998 осы кезеңіндегі көрсеткіштен (161,4 млрд. теңге) 22,9 млрд. теңгеге немесе 12,4%-ке асып түсті. Осы кезеңде айналымнан 146,8 млрд. теңге алынды, ал ол 1998 жылы алынғаннан жылдың (161,4 млрд. теңге) 38 млрд. теңге кем болды. Айналымға шығарылған және айналымнан алынған қолма-қол ақша арасындағы айырма ретіндегі эмиссиялық нәтиже: 1998 жыл қорытындысы бойынша – минус 23,4 млрд. теңге және алыну сипатында болды, ал 1999 жылдың қорытындысы бойынша – 37,5 млрд. теңге (эмиссия).

Өткен кезеңмен салыстырғанда 1999 жылы Республиканың 15 облысының, Алматы облысынан басқасының барлығында дерлік айналымдағы ақшаның шығарылуы 2 және одан да көп есе өсті. 1999 жылы ең эмиссияланған облыстар қатарына кіргендер: Шығыс

Қазақстан облысы – 15,9 млрд. теңге, Қарағанды облысы – 18,6 млрд. теңге және Қызылорда облысы – 10,5 млрд. теңге.

Жалпы жыл ішінде Алматы облысында айналымнан алынған қолма-қол ақша сомасы айналымға шығарылған қолма-қол ақшаны алып тастағанда 62,4 млрд. теңгені құрады. Мұндай жағдай Алматы аймағындағы іскерлік белсенділікпен және әдеттегідей Республиканың барлық аймақтарынан бағытталған едәуір қолма-қол ақша тасқынының шоғырлануымен түсіндіріледі.

2.2. Эмиссия наличных денег

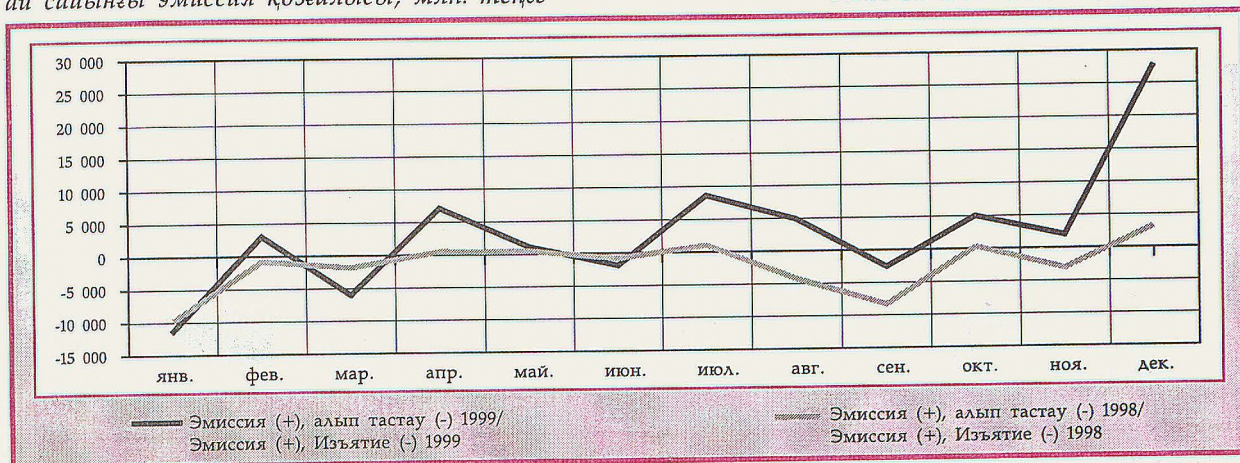
В течение анализируемого периода было выпущено в обращение наличных денег на сумму 184,3 млрд. тенге, что превысило аналогичный показатель 1998 года (161,4 млрд. тенге) на 22,9 млрд. тенге или на 12,4%. За тот же период было изъято из обращения 146,8 млрд. тенге, что на 38 млрд. тенге меньше чем было изъято в 1998 году (184,8 млрд. тенге). Эмиссионный результат, как разница между выпуском в обращение и изъятием из обращения наличных денег был зафиксирован: по итогам 1998 года – минус 23,4 млрд. тенге и имел характер изъятия, по итогам 1999 года – 37,5 млрд. тенге (эмиссия).

По сравнению с прошлым периодом, в 1999 году из 15 областей Республики практически во всех, за исключением Алматинской, выпуск наличных денег в обращение вырос в 2 и более раза. Наиболее эмитируемыми областями в 1999 году являлись: Восточно-Казахстанская область – 15,9 млрд. тенге, Карагандинская область – 18,6 млрд. тенге и Кызылординская область – 10,5 млрд. тенге.

В целом за год в Алматинской области сумма изъятых из обращения наличных денег за вычетом выпущенных в обращение наличных денег составила 62,4 млрд. тенге. Данная ситуация объясняется прежде всего деловой активностью в Алматинском регионе и как правило концентрацией значительных потоков наличных денег направляющихся со всех регионов Республики.

Қолма-қол ақшаның 1998–1999 жылдардағы ай сайынғы эмиссия қозғалысы, млн. теңге

Ежесемесичная динамика эмиссии наличных денег за 1998–1999 гг., млн. тенге

Эмиссия нәтижесінің 1998–1999 жылдардағы ай сайынғы қозғалысы 2-кестеде көрсетілген. Сонымен бірнеше жыл бойы жыл соңында эмиссияның ең жоғары деңгейінің сақталу үрдісін (1998 жылдың желтоқсанында – 3,2 млрд. теңге, 1999 жылдың желтоқсанында – 27,5 млрд. теңге) және келер жылдың басындағы қолма-қол ақшаны айналымнан алып тастау үрдісімен (1998 жылдың қаңтарында – 9,8 млрд. теңге, 1999 жылдың қаңтарында – 11,3 млрд. теңге) атап көрсетуге болады. Күнтізбелік жыл ішінде қолма-қол ақша эмиссиясы ауытқуының күрт өзгере қоймағаны байқалады.

2.3. Орталықтандырылған нығайту және құндылықтарды жеткізуді ұйымдастыру

1999 жылдың қаңтары мен желтоқсаны аралығында Республика экономикасы субъектілерінің арасынан дер кезіндегі есептесулерді ұйымдастыру үшін, бағалы заттарды орталықтандырылған жеткізу бойынша 506 қызмет тапсырмасы орындалып, олардың сомасы 212,3 млрд. теңге, жалпы салмағы 1 158 тонна болды. Оның ішінде аймақтардың ағымдағы тұтынымдарын қамтамасыз ету мақсатында Ұлттық Банк филиалдарының резервтік қорларын 108 нығайту жүзеге асырылып, ол 110,8 млрд. теңге сомасында, жалпы салмағы 296 тонна болды. 1999 жылы қолма-қол ақшаны неғұрлым қажетсіну Шығыс Қазақстан облысында орындалды, бұл облыста орталықтан нығайту 18,3 млрд. теңгеге, Қарағанды облысында 18,8 млрд. теңгеге, Қызылорда облысында 10,9 млрд. теңгеге нығайту жүргізілді.

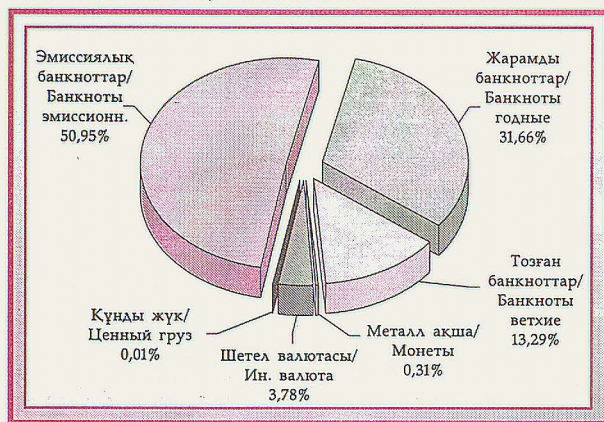
Помесечная динамика эмиссионного результата в 1998 и 1999 гг. отражена на Графике 2. Так, можно отметить сохраняющуюся в течение нескольких лет тенденцию, когда максимальные отметки эмиссии приходятся на конец года (декабрь 1998 года – 3,2 млрд. тенге, декабрь 1999 года – 27,5 млрд. тенге) с последующими пиками изъятия наличных денег в начале следующего года (январь 1998 года – 9,8 млрд. тенге, январь 1999 года – 11,3 млрд. тенге). В течение календарного года отмечаются менее резкие циклические колебания эмиссии наличных денег.

2.3. Организация централизованных подкреплений и доставка ценностей

За период с января по декабрь 1999 года для организации своевременного проведения расчетов между субъектами экономики Республики, выполнено 506 служебных заданий по централизованной доставке ценностей на сумму 212,3 млрд. тенге, общим весом 1 158 тонн. В том числе, в целях обеспечения текущей потребности регионов в наличных деньгах осуществлено 108 подкреплений резервных фондов филиалов Национального Банка на сумму 110,8 млрд. тенге, общим весом 296 тонн. Наибольшая потребность в подкреплении наличными деньгами отмечалась в Восточно-Казахстанской области, в 1999 году централизованное подкрепление данной области осуществлено на сумму 18,3 млрд. тенге, в Карагандинской области на сумму 18,8 млрд. тенге, в Кызылординской области на сумму 10,9 млрд. тенге.

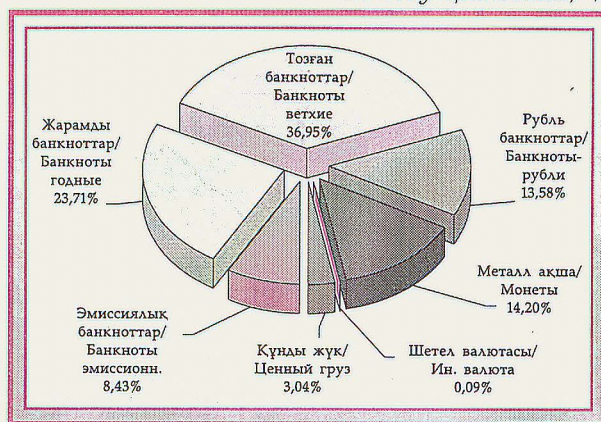
3-ДИАГРАММА/ДИАГРАММА 3

1999 жылғы жүк тасымалының құндылықтар құнына байланысты құрылымы, %/
Структура перевозок в 1999 году по стоимости ценностей, %

4-ДИАГРАММА/ДИАГРАММА 4

1999 жылғы жүк тасымалының құндылықтар салмағына байланысты құрылымы, %/
Структура перевозок в 1999 году по весу ценностей, %

III. ҚОЛМА-ҚОЛ АҚША АЙНАЛЫМЫ

3.1. Ұлттық Банктің филиалдары мен екінші деңгейдегі банктер арасындағы қолма-қол ақшаның айналымы (Ұлттық Банк филиалдарының банктерге кассалық қызмет көрсетуі)

Талдау жүргізілген кезеңде Ұлттық Банктің филиалдары екінші деңгейдегі банктердің тапсырыстары бойынша 192,3 млрд. теңге сомасында қолма-қол ақша берді, ал 1998 жылдың осы кезеңіндегі көрсеткіш 175,1 млрд. теңгені құраған болатын. 1999 жылы банктерге қолма-қол ақша берудің жалпы сомасының көбі Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің агенті болып табылатын Қазақстан Халық Банкінің үлесіне тиесілі болып зейнетақы төлемдерін төлеуге 68% жуық (133 млрд. теңге) берілді.

Ұлттық Банк филиалдарының екінші деңгейдегі банктерден қолма-қол ақшаның артығын қабылдауы бойынша есеп жүргізген кезеңде банктер 158,1 млрд. теңге тапсырды, ал өткен жылғы осындай көрсеткіш 200 млрд. теңге болған еді. Банктердің ҚҰБ филиалдарына тапсырған қолма-қол ақшасының негізгі үлесі Казкоммерцбанкке – 31%-тен астам (50,4 млрд. теңге), ТұранАлем банкіне – 12,9% (20,5 млрд. теңге), Халық Банкіне – 4,6% (7,3 млрд. теңге) болды.

1999 жылдың мамыр айынан бастап Ұлттық Банктің қабылдау, қайта санау, буып-түю және қолма-қол ақшаны екінші деңгейдегі банктерге беру шығындарын жабу мақсатымен, сонымен қатар Ұлттық Банк филиалдарының қатысуынсыз екінші деңгейдегі банктердің өзара нығайтуды жүзеге асыруын ынталандыру, жаңа есепшоттар арқылы жүргізілетін төлемдер түрлерін дамыту үшін,

III. ОБОРОТ НАЛИЧНЫХ ДЕНЕГ

3.1. Оборот наличных денег между филиалами Национального Банка и банками второго уровня (кассовое обслуживание банков филиалами Национального Банка)

За анализируемый период филиалами Национального Банка было выдано наличных денег по заявкам банков второго уровня в сумме 192,3 млрд. тенге, в 1998 году аналогичный показатель составлял 175,1 млрд. тенге. Наибольшая доля в общей сумме выдач наличных денег банкам в 1999 году – приходилось на Народный Банк Казахстана, являющегося агентом Министерства труда и социальной защиты населения по выплате пенсий – около 68% (133 млрд. тенге).

В части приема филиалами Национального Банка излишков наличных денег банков второго уровня, за отчетный период банками было сдано 158,1 млрд. тенге, аналогичный показатель прошлого года составил 200 млрд. тенге. Основная доля наличных денег сданных банками в филиалы НБК в 1999 году приходилась на Казкоммерцбанк более 31% (50,4 млрд. тенге), ТуранАлем банк – 12,9% (20,5 млрд. тенге), Народный Банк – 4,6% (7,3 млрд. тенге).

Начиная с мая 1999 года, в целях возмещения затрат Национального Банка по приему, пересчету, упаковке и выдаче наличных денег банкам второго уровня, а также стимулирования банков второго уровня в осуществлении взаимного подкрепления наличными деньгами без участия филиалов Национального Банка, а также развития новых форм безналичных платежей, Национальным Банком были введены и удерживаются тари-

Ұлттық Банк екінші деңгейдегі банктерге кассалық қызмет көрсету тарифтерін енгізіп, бірқалыпты ұстап отыр.

Ұлттық Банктің 1999 жылдың екінші деңгейдегі банктерге кассалық қызмет көрсетуден түскен кірісі 49,85 млн. теңге болды. Кассалық қызмет көрсетуден ақы алу және банктерге қызмет көрсетудегі үлестік салмағы жағынан Халық Банкі – 42,4%, Казкоммерцбанк – 17,9%, ТұранӘлемБанк – 9,5% болады.

3.1.1. Қолма-қол ақшаның жалпы айналымындағы металл ақша айналымы

Ұлттық Банктің 1999 жылы екінші деңгейдегі банктерге берген металл ақшасының жалпы сомасы 1 888 млн. теңге, ал Ұлттық Банкке екінші деңгейдегі банктерден түскен металл ақшалар сомасы 1 557 млн. теңге болды. Сөйтіп 1999 жылы қолма-қол ақша айналымындағы металл ақшалардың үлесі: ҚҰБ-нен берілгені – 0,98%, ҚҰБ-ке түскені – 0,98%. Салыстыру үшін 1998 жылдың желтоқсанындағы осындай көрсеткіш: ҚҰБ-нен берілгені – 0,48%, ҚҰБ-ке түскені – 0,28% болды. Металл ақшаның айналымдағы көлемінің ұлғаюы оның күнделікті қолма-қол есептесулерде қолданылуының өсуін айғақтайды. Ал мұның өзі жаңа металл ақшаның қолайлы екенін көрсетеді.

3.2. Екінші деңгейдегі банктер мен олардың клиенттері арасындағы қолма-қол ақша айналымы (екінші деңгейдегі банктердің кассалық айналымы)

1999 жылы екінші деңгейдегі банктердің кассалары арқылы өткен қолма-қол ақша айналымы туралы деректерді талдау қолма-қол ақша тасқынының кассалық айналымының кіріс және шығыс бөлігінің 1998 жылмен салыстырғанда өскенін көрсетеді (1-кесте).

1-КЕСТЕ

1998 және 1999 жылдардағы ЕДБ кассаларындағы қолма-қол ақша тасқыны

фы за кассовое обслуживание банков второго уровня.

Доход Национального Банка за кассовое обслуживание банков второго уровня в 1999 году составил 49,85 млн. тенге. Наибольший удельный вес в обслуживании банков и взимании платы за кассовое обслуживание занимает Народный Банк – 42,4%, Казкоммерцбанк – 17,9%, ТуранАлемБанк – 9,5%.

3.1.1. Оборот металлической монеты в общем обороте наличных денег

Общая сумма монет выданных банкам второго уровня из филиалов Национального Банка за 1999 год составила 1 888 млн. тенге, сумма монет поступивших в Национальный Банк от банков второго уровня составила 1 557/ млн. тенге. Таким образом доля монет в общем обороте наличных денег в 1999 году составила: в выдачах из НБК – 0,98%, в поступлениях в НБК – 0,98%. Для сравнения аналогичный показатель за декабрь 1998 составлял: в выдачах из НБК – 0,48%, в поступлениях в НБК – 0,28%. Увеличение объемов оборота монет говорит о росте их использования в повседневных наличных расчетах, чему несомненно способствует удобство нового монетного ряда.

3.2. Оборот наличных денег между банками второго уровня и их клиентами (кассовые обороты банков второго уровня)

Анализ данных об оборотах наличных денег, проходивших через кассы банков второго уровня в 1999 году показал рост потоков наличных денег, как по приходной так и по расходной части кассового оборота по сравнению с 1998 годом (Таблица 1).

ТАБЛИЦА 1

Потоки наличных денег в кассах БВУ в 1998 и 1999 гг.

№ р/с/ № п/п	Колма-қол ақша тасқыны/ Потоки наличных денег	1998		1999	
		млн. тенге/ млн. тенге	үлесі, %/ доля, в %	млн. тенге/ млн. тенге	үлесі, %/ доля, в %
1.	ЕДБ кассаларына кіріс / Приход в кассы БВУ	620 586	100,00	660 332	100,00
	Оның ішіндегі түсімдер: / в том числе поступления:				
1.1.	Заңды тұлғалардан / от юридических лиц	234 935	37,86	289 706	43,87
1.2.	Шетел валютасын сатудан / от продажи иностранной валюты	269 337	43,40	229 840	34,81
1.3.	Депозиттерге орналастырылғаны / размещения в депозиты	12 241	1,97	26 072	3,95
1.4.	Бағалы қағаздарды сатудан / от продажи ценных бумаг	421	0,07	281	0,04
1.5.	Несиені өтеу / погашение ссуд	4 362	0,70	4 138	0,63
1.6.	Салықтар мен жинаулар және кедендік төлемдер/ налогов и сборов и таможенных платежей	18 866	3,04	22 973	3,48
1.7.	Басқа түсімдер / прочие поступления	80 425	12,96	87 322	13,22

1-КЕСТЕ

ТАБЛИЦА 1

№ р/с/ № п/п	Қолма-қол ақша тасқыны/ Потоки наличных денег	1998		1999	
		млн. тенге/	үлесі, %/ доля, в %	млн. тенге/	үлесі, %/ доля, в %
		млн. тенге		млн. тенге	
2.	ЕДБ кассаларынан шығыс / Расход из касс БВУ	593 382	100,00	690 423	100,00
	Оның ішінде берілгендері: / в том числе выдачи:				
2.1.	Занды тұлғаларға / Юридическим лицам	252 216	42,50	353 691	51,23
2.2.	Шетел валютасын сатып алуға/ на покупку иностранной валюты	31 064	5,23	38 248	5,54
2.3.	Зейнетақы мен жәрдемақыны төлеуге/ на выплату пенсий и пособий	62 754	10,58	66 256	9,60
2.4.	Бағалы қағаздар бойынша төлемдерге/ на выплаты по ценным бумагам	804	0,14	1 087	0,16
2.5.	Несиелер беруге / Выдачи ссуд	4 735	0,80	2 485	0,36
2.6.	Жеке тұлғалардың депозиттеріне есепшоттардан/ со счетов по депозитам физических лиц	111 846	18,85	120 498	17,45
2.7.	Басқа шығыстар / Прочие расходы	129 963	21,90	108 159	15,67

Екінші деңгейдегі банк кассаларына 1999 жылы түскен қолма-қол ақшаның жалпы сомасы 660,3 млрд. тенге болып, 1998 жылғы кірістен 39,7 млрд. тенгеге немесе 6%-ке асып түсті.

Зерттеліп отырған кезеңде банктер кассаларына түскен ақша тасқынын егжей-тегжейлі көрсету мынадай негізгі үрдістерді атап өтуге мүмкіндік береді:

- занды тұлғалардан түсетін түсім үлесінің өсуі 1998 жылы 38% – тен 1999 жылғы 44% дейін;
- жеке тұлғалардың депозиттеріне түсетін түсім үлесінің 12,2 млрд. тенгеден 26,1 млрд. тенгеге дейін өсуі халықтың банк саласына сенімінің ұлғаюымен байланысты екені даусыз.
- шетел валютасын сатудан түскен түсімнің шамамен 40 млрд. тенгеге немесе жалпы түсімдер көлеміндегі 43,4% – тен 34,8%-ке қысқаруы басқа да инвестициялық құралдардың тартымдылығынан және олардың санының кеңейгенін айқындайтын оң сипатты білдіреді.

Екінші деңгейдегі банктердің кассалық айналымының шығыс бөлімі 1998 жылы 593,4 млрд. тенгеге, ал 1999 жылы 690,4 млрд. тенгеге немесе 14,5%-ке өсті.

Екінші деңгейдегі банктер кассаларынан қолма-қол ақша беру тасқынын бөлуде мыналар тіркеледі:

- қолма-қол ақша берудің барлық жақтарында ақша тасқынының өсуі, бұл негізгі өсу заңды тұлғаларға беру бабына келеді: заңды тұлғаларға беру – 252,2 млрд. тенгеден 353,7 млрд. тенгеге дейін;
- қолма-қол ақша берудің төмендеуі екі бапта тіркелді: несиелерді қолма-қол ақшамен беру 2,2 млрд. тенгеге төмендеп және басқа шығыстар 21,8 млрд. тенгеге төмендеді, соңғы көрсеткіш қолма-қол ақша тасқынындағы егжей-тегжейлі есеп берудің жаңа түрлерін енгізумен байланысты.

Общая сумма прихода наличных денег в кассы банков второго уровня за 1999 год составила 660,3 млрд. тенге, превысив приход 1998 года на 39,7 млрд. тенге или на 6%.

Детализация потоков поступлений в кассы банков в исследуемом периоде позволяет отметить следующие основные тенденции:

- рост доли поступлений от юридических лиц с 38% в 1998 году до 44% в 1999-ом;
- рост доли поступлений на депозиты физических лиц с 12,2 млрд. тенге до 26,1 млрд. тенге, несомненно связанный с увеличением доверия населения к банковскому сектору;
- сокращение поступлений от продажи иностранной валюты почти на 40 млрд. тенге или с 43,4% до 34,8% от общего объема поступлений, которое также носит позитивный характер и говорит о расширении количества и привлекательности других инвестиционных инструментов.

Расходная часть кассового оборота банков второго уровня также увеличилась с 593,4 млрд. тенге в 1998 году, до 690,4 млрд. тенге в 1999 году или на 14,5%.

В распределении потоков выдач наличных денег из касс банков второго уровня отмечается:

- увеличение потоков почти по всем статьям выдач наличных денег, основной рост из которых приходится на статью: выдачи юридическим лицам с 252,2 млрд. тенге до 353,7 млрд. тенге;
- снижение выдач наличных денег зафиксировано по двум статьям: выдачи ссуд наличными деньгами на 2,2 млрд. тенге, и прочие расходы на 21,8 млрд. тенге, последнее из которых связано с введением новых более детализирующих форм отчетности о потоках наличных денег.

3.3. Қолма-қол ақша айналымының 1998–1999 жылдардағы негізгі көрсеткіштері

3.3. Основные показатели наличного денежного оборота в 1998–1999 гг.

Көрсеткіштер/ Показатели	1998				1999			
	1 т./қв.	2 т./қв.	3 т./қв.	4 т./қв.	1 т./қв.	2 т./қв.	3 т./қв.	4 т./қв.
ЕДБ кассаларына қолма-қол ақшаның қайтып келу коэффициенті (%) / Коэффициент возврата наличных денег в кассы БВУ (%)	111,6	100,2	108,7	101,1	111	95,9	95,7	87,8
ЕДБ кассаларына қолма-қол ақшаның қайтып келу жылдамдығы (күндер) / Скорость возврата наличных денег в кассы БВУ (дни)	41,8	38,1	33	20,2	39,2	42,2	37,9	36
Қолма-қол ақшаның айналу жылдамдығы (айналымдар) / Скорость обращения наличных денег (обороты)	19,8	21,4	29,4	22,5	25,8	27,8	32,9	21,7

1. Кестеде көрсетілгендей 1999 жылы ЕДБ кассаларына қолма-қол ақшаның қайтып келу коэффициенті 1998 жылмен салыстырғанда айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Алдыңғы жылдардағы қалыптасқан үрдіс сақталып қалуда, яғни қайтып келудің ең жоғары коэффициенті І тоқсанға келіп, ол ЕДБ кассаларының кіріс бөлігінің шығыс бөлігінен басым түскенімен байланысты болды.

2. ЕДБ кассаларына қолма-қол ақшаның қайтып келу жылдамдығы жайында айтар болсақ онда кері үрдіс байқалуда. Әрбір жыл соңында осы көрсеткіштің төмендеуі ЕДБ кассаларының кіріс бөлігінің жыл соңындағы ұлғаюына байланысты болып отыр.

3. Қолма-қол ақша айналымы жылдамдығына талдау жасағанда қолма-қол ақша массасының тауарлар мен қызметтерді тұтыну үшін ЖІӨ сомасына тең келетін айналым жасау саны талдау көрсетілген кезеңнен белгілі заңдылық байқалмайды және ең үлкен мәні үшінші тоқсанға (1998–1999 жж.) келеді.

1. Как видно из таблицы коэффициент возврата наличных денег в кассы БВУ в 1999 г. не претерпел больших изменений по сравнению с 1998 г. Тенденции, сложившиеся за предыдущие годы, сохраняются, т. е. максимальное значение коэффициента возврата приходится на 1 квартал, что связано с преобладанием приходной части касс БВУ над расходной частью.

2. Относительно скорости возврата наличных денег в кассы БВУ, то здесь наблюдается обратная тенденция – снижение данного показателя к концу каждого года, что связано с увеличением в конце года приходной части касс банков второго уровня.

3. При анализе скорости обращения наличных денег, которая показывает число оборотов совершаемые наличной денежной массой для приобретения товаров и услуг на сумму равную ВВП, за анализируемые периоды определенной закономерности не наблюдается и, как видно, наибольшее значение приходится на третий квартал (1998–1999 гг.).

Халық қолындағы жұмсалмаған ақшаны есептеу мәселесі хақында

Данияр Ақышев, Ерулан Жамаубаев

Қазіргі жағдайда сырттан қарыз алудың қымбаттауы және қиынға түсуіне байланысты банктердің ішкі жинақтарды тарту қызметі жандана түсіп отырған кезде халық қолындағы ресми ақша айналымынан тыс қалған шетел валютасының көлемін дер кезінде және жоғары дәлдікпен бағалай алу әдістерін жетілдірудің маңызы арта түсуде.

Бұл мәселені шешудің түрлі тәсілдері бар. Халық қолындағы шетел валютасының өзгеріп отыруын жоғары дәлдікпен бағалай алудың негізгі әдісі шетел валютасының белгілі кезең ішіндегі қозғалысын бағалау болып табылады. Бұл үшін екінші деңгейдегі банктердің қолма-қол шетел валютасын әкелу-шығару деректері, айырбас пункттеріндегі операциялар жөніндегі ақпарат, «бақалдық» сауданы бағалау, сонымен қатар «көлеңкелі» нарықтың ықтимал көлемі туралы деректер пайдаланылады.

Бірақ бұл әдіс нақты кезеңдегі халықтың қолындағы қолма-қол шетел валютасы қалдығын дәл анықтай алмайды, себебі ол белгілі бір кезеңдегі ақша ағымы көрсеткіштерінің өзгеруіне негізделген.

Негізгі мәселе келешектегі есептеулер үшін өзгеше есептеулер жүргізу негіз бола алатын нақты кезеңдегі жинақтаудың шамамен алғандағы деңгейінің жоқ болуында.

Біз ұсынып отырған әдіс өзінің әдеттегіден өзгешелігімен, есептеулердің қарапайымдылығымен және халықтың жұмсалмаған ақшасын нақты уақыт сәтінде жылдам әрі дәлме-дәл есептей алатынымен ерекшеленеді. Ерекшелік халық кірісін және банктердегі депозиттер статистикасын қолдануда, ал қолма-қол шетел валютасының нарығы туралы деректерді пайдаланбауда болып отыр.

1. НЕГІЗГІ ИДЕЯ

Әдіс мына алғышартқа негізделген: банк жүйесіндегі халық депозиттері халықтың барлық

К вопросу расчета свободных денег, находящихся на руках у населения

Данияр Ақышев, Ерулан Жамаубаев

В нынешних условиях, когда в связи с удорожанием или недоступностью внешних заимствований активизировалась деятельность банков по аккумулярованию внутренних сбережений важным является совершенствование методов оценки денежных средств, находящихся вне официального денежного оборота, позволяющих более точно и оперативно оценивать объем наличной иностранной валюты у населения.

Существуют различные подходы к решению данного вопроса. Основным методом, позволяющим с большой вероятностью оценивать изменение наличной иностранной валюты на руках у населения, является оценка движения иностранной валюты за определенный период. Для этого используются данные по ввозу-вывозу банками второго уровня наличной иностранной валюты, информация по операциям обменных пунктов, оценка «челночной» торговли, а также возможные объемы «теневое» рынка.

Однако, этот метод не позволяет точно определить запас (остаток) наличной иностранной валюты на руках у населения на конкретный период времени, так как основан на использовании данных по изменению показателей за период, то есть потоков.

Основная проблема заключается в отсутствии примерного уровня сбережений на конкретный период времени, который мог бы своеобразной точкой отсчета для дальнейших расчетов.

Предлагаемый же нами метод отличается нетрадиционным подходом, простотой расчетов и позволяет достаточно оперативно рассчитывать свободные деньги населения на конкретный момент времени. Особенность заключается в использовании статистики доходов населения и депозитов в банках и неприменении данных по рынку наличной иностранной валюты.

1. ОСНОВНАЯ ИДЕЯ

Метод основан на следующем предположении: депозиты населения в банковской системе явля-

жинақтарының біршама үлесі болып табылады.
Яғни:

$$\text{халықтың банктерден тыс жинақ ақшалары} = \text{халықтың жинақ ақшасы} - \text{халықтың депозиттері} \quad (1)$$

Мысалы, егер халық өзінің барлық жұмсалмаған ақшасын банктерге салған болса, онда бұл жағдайда банк жүйесінен тыс жерде халықтың жинақ ақшасы болмайды. Қазіргі экономикалық жағдайда халықтың банк жүйесінен тыс ақшасы бар екені даусыз.

Сондықтан халықтың банк жүйесінен тыс жұмсалмаған ақшасын анықтау үшін «халықтың жинақ ақшасын елдің банк жүйесінде сақтауға бейімділігі» терминін пайдалану ұсынылып, ал ол коэффициент (мысалы, K_1) арқылы көрсетіледі.

$$\text{халық депозиттері} = K_1 \times \text{халықтың жинақ ақшасы} \quad (2)$$

мұнда $0 < K_1 < 1$

Мұндай коэффициент неғұрлым жоғары болған сайын халықтың ресми емес айналымдағы халық қаржысы соғұрлым аз болып, елдің банк жүйесіне сенім жоғары болады және керісінше.

Сондықтан негізгі міндет K_1 коэффициентін анықтау болып табылады. K_1 коэффициентін есептеп шығару халық қолындағы жұмсалмаған ақша көлемін халықтың банктердегі депозиттер көлемін пайдалану арқылы жоғары дәлдікпен бағалау мүмкін болады, өйткені 2 формуланы өзгертіп келесі 3 теңдікті аламыз.

$$\text{халық жинағы} = \frac{\text{халық депозиттері}}{K_1} \quad (3)$$

3 теңдікті 1 теңдікке қойып келесі теңдікті аламыз:

$$\text{халықтың банк жүйесінен тыс жинағы} = \frac{\text{халық депозиттері}}{K_1} - \text{халық депозиттері} \quad (4)$$

немесе

$$\text{халықтың банктерден тыс жинақ ақшасы} = \text{халықтың депозиттері} \times (1/K_1 - 1) \quad (5)$$

2. K_1 КОЭФФИЦИЕНТІН ЕСЕПТЕП ШЫҒАРУ

Халықтың банк жүйесінде ақша сақтау бейімділігі коэффициентін есептеу үшін мынадай алғышарттар пайдаланылды. Егерде белгілі кезең ішінде халық қаржысын жинақтаса онда бұл ақшалардың белгілі бөлігі депозиттерге салынады. Яғни егер Қазақстан

ются некоторой долей всех сбережений населения. То есть:

$$\text{сбережения населения вне банков} = \text{сбережения населения} - \text{депозиты населения} \quad (1)$$

Например, если население размещает все свои свободные деньги на депозиты в банках, то в этом случае вне банковской системы сбережений населения не существует. Однозначно, что в существующих экономических условиях население имеет сбережения, находящиеся вне банковской системы.

Поэтому для определения свободных денег населения вне банковской системы предлагается использовать термин «склонность населения к хранению сбережений в банковской системе страны», который выражается через коэффициент (например, K_1).

$$\text{депозиты населения} = K_1 \times \text{сбережения населения} \quad (2)$$

где $0 < K_1 < 1$

Чем выше такой коэффициент, тем меньше средств населения находится в неофициальном обороте, тем выше доверие к банковской системе страны и наоборот.

Поэтому основной задачей является определение коэффициента K_1 . Расчет коэффициента K_1 позволит довольно точно оценить объем свободных денег на руках у населения с использованием объема депозитов населения в банках, так как преобразовав формулу 2, получим следующее уравнение 3.

$$\text{сбережения населения} = \frac{\text{депозиты населения}}{K_1} \quad (3)$$

Подставив уравнение 3 в уравнение 1 получим следующее:

$$\text{сбережения населения вне банков} = \frac{\text{депозиты населения}}{K_1} - \text{депозиты населения} \quad (4)$$

или

$$\text{сбережения населения вне банков} = \text{депозиты населения} \times (1/K_1 - 1) \quad (5)$$

2. РАСЧЕТ КОЭФФИЦИЕНТА K_1

При расчете коэффициента склонности населения к хранению сбережений в банковской системе использовались следующие предположения. Если в течение определенного периода население сберегает средства, то определенная часть этих денег вкладывается

халқының ақша жинақтауын және белгілі кезең ішіндегі депозиттердің өзгеруін салыстырсақ, онда халықтың банк жүйесіне жинақ ақшасын салу бейімділігін есептеп шығаруға болады.

$$K1 = \frac{\text{халық депозиттерінің кезең ішінде өзгеруі}}{\text{халық жинақтарының кезең ішіндегі өзгеруі}}$$

(6)

2.1. Халықтың жинақ ақшасының өзгеруін есептеу

Халықтың жинақ ақшасының өзгеруі Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика агенттігінің мәліметтері негізінде Қазақстандағы жан басына шаққандағы ақшалай табысына байланысты есептелінді. Яғни әрбір Қазақстан азаматының (жұмыс орны барлығына, жасына, әлеуметтік жағдайына қарамастан) айына орташа қаншалықты ақшалай табыс табатынына байланысты есептелді. Бұл табыстың белгілі бір бөлігі жаратылып, қалғаны – жинаққа кетеді.

Ең қиыны табыстың жинаққа жіберілетін көлемінің шамасын анықтау болып табылады. Бұл үшін үй шаруашылықтарының өмір сүру үшін жұмсайтын ең төменгі көрсеткіштерді есепке ала отырып, тұтыну құрылымының статистикасын және дәл бақылауларды жүзеге асыру қажет және т. б. Өйткені бұл кезеңде халықтың тұтыну құрылымын дәл анықтаудың күрделілігіне сонымен қатар халықтың ақша жарату статистикасының жетілмегендігіне байланысты мынадай алғышарт қолданылды.

Дамып келе жатқан өтпелі экономикасы бар елдерде (соның ішінде Қазақстанда) халықтың ақша жинақтау бейімділігі өте аз және ол жалпы табыстың 10%-тен аз шамасын құрайды (мысалы, Жапонияда – 40% және Оңтүстік Кореяда – 35%). Бұл Қазақстанда адам өз табысының тек 10%-гін жинақтай алатынын аңғартады.

Сонымен ақшалай табыстың орташа жан басына шаққандағы статистикасын қолдана отырып, орташа жан басына келетін жинақ ақша көлемін (кірістің 10%-не жуық) есептеп шығаруға болады, ал бұл көрсеткішті Қазақстандағы халықтың жалпы санына (14,958 млн. адам) көбейту арқылы бүкіл елдегі ақша жинағының кезең ішіндегі өсуін алуға болады.

2.2. Халықтың депозиттерінің өзгеруін есептеп шығару

Депозиттердің өзгеруі Қазақстан Ұлттық Банкінің статистикасы негізінде есептелді. Себебі халық депозиттері ұлттық валюта мен шетел валюталарынан тұратындықтан шетел валютасының айырбастау бағамының өзгеру әсерін тигізбеу керек болды. Мысалы, шетел

в депозиты. То есть если сравнить как изменились сбережения населения Казахстана и депозиты населения за определенный период, то можно рассчитать склонность населения к вложению сбережений в банковскую систему.

$$K1 = \frac{\text{изменение депозитов населения за период}}{\text{изменение сбережений населения за период}}$$

(6)

2.1. Расчет изменений сбережений населения

Изменение сбережений населения рассчитывалось на основе данных Национального статистического агентства Республики Казахстан по среднему денежному располагаемому доходу в Казахстане. То есть какой денежный доход в среднем *каждый* гражданин Казахстана (вне зависимости от наличия работы, возраста, социального положения) получает за месяц. Определенная часть этого дохода потребляется, остальное – идет на сбережения.

Наиболее сложным этапом является определение размера части дохода, идущей на сбережения. Для этого необходимо осуществление точных наблюдений и статистики структуры потребления домашних хозяйств с учетом показателей минимального прожиточного минимума и др. Так как на данном этапе достаточно сложно оценить точную структуру потребления населения, а также в связи с несовершенной статистикой по расходам населения, использовалось следующее предположение.

В развивающихся странах с переходной экономикой (в том числе Казахстан) склонность населения к сбережениям очень мала и составляет менее 10% от общих доходов (например, в Японии – 40% и Южной Кореи – 35%). Это означает, что в Казахстане только 10% от своего дохода человек может сберегать.

Таким образом, используя статистику среднего денежного дохода, возможно рассчитать среднюю размер денежных сбережений (около 10% от дохода), а умножив показатель на общую численность населения в Казахстане (14,958 млн. чел) – получить прирост сбережений в течение периода в целом по стране.

2.2. Расчет изменения депозитов населения

Изменение депозитов рассчитывалось на основе статистики Национального Банка Казахстана. Так как депозиты населения включают в себя депозиты как в национальной валюте, так и в иностранной, необходимо было исключить влияние изменения обменного курса иностранной валюты. Например, реаль-

валютасындағы депозиттердің нақты көлемі өзгермеуі мүмкін, бірақ айырбастау бағамының өзгеруіне байланысты депозиттердің теңгелік көрінісі өзгереді. Яғни есептеулерде тек депозиттердің нақты өсімі қолданылды.

ный объем депозитов в иностранной может быть неизменным, но при изменении обменного курса депозиты изменятся в тенговом выражении. То есть при расчетах использовался только реальный прирост депозитов.

3. ХАЛЫҚТЫҢ БАНК ЖҮЙЕСІНЕН ТЫС АҚШАСЫН ЕСЕПТЕП ШЫҒАРУ

3. РАСЧЕТ СБЕРЕЖЕНИЙ НАСЕЛЕНИЯ ВНЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

1-КЕСТЕ

ТАБЛИЦА 1

	Көрсеткіштер/ Показатели	1999 жыл/ год	за 1996- 1999 ж.ж./гг.
1.	Орташа жан басына шаққандағы 1 адамның кезіндегі ақшалай табысы, тенге / Среднедушевой располагаемый денежный доход одного человека за период, тенге	39 773	138 078
2.	Жинақтың орташа нормасы, % / Средняя норма сбережений, %	10,0	10,0
3.	Бір адамның кезіндегі жинақ ақшасы, тенге / Денежные сбережения одного человека за период, тенге	3 977,3	13 807,8
4.	Халықтың кезіндегі жинақ ақшасы, тенге / Денежные сбережения населения за период, млн. тенге	59 491,7	206 534,3
5.	Халық депозиттері өзгерісінің* номиналдық көрінісі, млн. тенге / Изменение депозитов населения* в номинальном выражении, млн. тенге	22 602,0	40 254,9
6.	Халық депозиттерінің нақты өзгерісі, млн. тенге / Реальное изменение депозитов населения, млн. тенге	12 865,5	36 179,9
7.	Халықтың банк жүйесінде ақша жинауға бейімділік коэффициенті, К1, % (6 бет/4 бет) / Коэффициент склонности населения к вложению сбережений в банковскую систему, К1, % (стр. 6/стр. 4)	21,63	17,52
8.	Халықтың кезең соңындағы депозиттері, млн. тенге / Депозиты населения на конец периода, млн. тенге	53 003,0	53 003,0
9.	Халықтың банк жүйесінен тыс кезең соңындағы ақша жинағы, млрд. тенге (5 теңдік) / Сбережения населения вне банковской системы на конец периода, млрд. тенге (уравнение 5)	192,1	249,6
10.	Официальный обменный курс на конец периода, тенге/долл.	138,2	138,2
11.	Халықтың кезең соңындағы банк жүйесінен тыс ақша жинағы, млн. долл. (9 бет / 10 бет) / Сбережения населения вне банковской системы на конец периода, млн. долл. (стр. 9/стр. 10)	1 389,4	1 805,2

* - резидент еместердің есепшоттарын есептемегенде, себебі тек Қазақстан халқының жинақ ақшасы есептелінген
* - без учета счетов нерезидентов, так как рассчитываются сбережения только населения Казахстана

1999 жылы халықтың банк жүйесіндегі ақша сақтау бейімділігі есептеулер бойынша 21,6% құрап, 1996 жыл мен 1999 жыл арасындағы көрсеткіштен жоғары болды. Бұл 1999 жылы халықтың банк жүйесіне сенімі өткен жылдардағыдан неғұрлым жоғары болғандығын білдіреді.

Демек, халық өзінің жинақтарының тек 21,6%-тін банктерде сақтағанды дұрыс көреді. Бұл халықтың 53 млрд. тенге депозиттері халықтың жинақ ақшасының тек 1/5 жуығы ғана екендігін білдіріп, ал 4/5 банк жүйесінен тыс қалуда.

Осылайша халықтың банк жүйесінен тыс ақша сомасы 1,4 млрд. АҚШ долларына жуық деп бағаланады. Бұл нәтижені шама-

Согласно расчетов в 1999 году склонность населения к хранению сбережений в банковской системе составляла 21,6%, что выше этого показателя в период с 1996 по 1999 год. Это означает, что в 1999 году доверие населения к банковской системе было значительно выше, чем в предыдущие годы.

Таким образом, население предпочитает хранить в банках только 21,6% своих сбережений. Это значит, что 53 млрд. тенге имеющихся депозитов населения являются только около 1/5 всех сбережений населения, а 4/5 - находятся вне банковской системы.

Таким образом, сумма денег населения вне банковской системы оценивается в размере около 1,4 млрд. долл. США. Данный результат

мен Казахстан Республикасында халық қолындағы жинақ ақшаның қолма-қол шетел валютасындағы сомасы деуге болады. Көлеңкелі айналымдағы шетел валютасының бірнеше есе жоғары екендігін ескерер болсақ, бұл цифрды ең төменгі көрсеткіш деп бағалауға болады. Жоғарыда көрсетілген сомалар халықтың Қазақстан банк жүйесінен тыс жинақ ақшасы, бірақ оның халық қолында болуы міндетті емес екендігін ескерген жөн. Осы ақшаның бір бөлігі басқа елдердің банк жүйесінде сақтауда болуы ықтимал. Дегенмен, Қазақстаннан сыртқа шыққан капиталдың аздығын ескере отырып негізгі жинақ массасы Қазақстанның ішінде болғанымен банк жүйесінен тыс деуге болады.

Сонымен қатар Қазақстандағы басқа да жинақ нормалар көлемі қарастырылған қосымша есептеулер жүргізілді. 2-кестеде халықтың банк жүйесінен тыс жинақ нормаларының 5%, 6%, 7%, 8%, 9%, сонымен қатар 12% және 15% нұсқалары келтірілген. Бірақ Қазақстан экономикасының қазіргі жағдайында 10%-тен төмен жинақ нормаларын нақты көрсеткіш деуге болады.

можно принять за примерную сумму сбережений населения в наличной иностранной валюте в Республике Казахстан. Предполагая, что в теневом обороте может находиться в несколько раз больше иностранной валюты, можно оценивать эту цифру как минимальную. Необходимо учесть факт, что вышеприведенные суммы – это сбережения населения вне банковской системы Казахстана, но не обязательно на руках у населения. Возможно, что какая-то часть этих денег находится на хранении в банковских системах других стран. Однако, принимая во внимание достаточные небольшие оценки утечки капитала из Казахстана, можно предположить, что основная масса сбережений вне банковской системы находится в Казахстане.

Также были осуществлены дополнительные расчеты, предусматривающие другие размеры нормы сбережений населения в Казахстане. В таблице 2 приводятся варианты показателя сбережений населения вне банковской системы при норме сбережений в 5%, 6%, 7%, 8%, 9%, а также в размере 12% и 15%. Однако в существующих экономических условиях казахстанской экономики более реальные показатели нормы сбережений в размере менее 10%.

2-КЕСТЕ

ТАБЛИЦА 2

Жинақ нормалары/ Норма сбережений	5%	6%	7%	8%	9%	12%	15%
<i>Халықтың банк жүйесіне салымдар салу бейімділігі коэффициенті, %/ Коэффициент склонности населения к вложению сбережений в банковскую систему, %</i>							
1999 жылғы деректер бойынша/ по данным 1999 года	43,25	36,04	30,89	27,03	24,03	18,02	14,42
1996–1999 жж./гг.	35,04	29,20	25,03	21,90	19,46	14,60	11,68
<i>Халықтың банк жүйесінен тыс ақша жинағы, млн. АҚШ долл./ Сбережения населения вне банковской системы, млн. долл. США</i>							
1999 жылғы деректер бойынша/ по данным 1999 года	503,0	680,3	857,6	1 034,9	1 212,2	1 744,0	2 275,8
1996–1999 жж./гг.	710,9	929,8	1 148,6	1 367,5	1 586,3	2 242,9	2 899,5

Келешекте қолма-қол шетел валютасын бағалау үшін банктердің қолма-қол шетел валютасын әкелу-шығару және т. б. деректер негізінде қолма-қол шетел валютасының қозғалысы статистикасын ескере отырып көрсетілген әдіспен біріктіре қолдану ұйғарылады. Бірінші кезекте шетел валютасының бұған дейінгі жылдардағы қозғалысын бағалауды анықтап және бұл жазбадағы халықтың банк жүйесінен тыс жинақ ақша көрсеткіштерін ықшамдау керек. Бұл жұмыстың нәтижесі кейінірек жарияланады.

В дальнейшем для оценки наличной иностранной валюты предполагается совместное использование описанного метода с учетом статистики движения наличной иностранной валюты на основе данных ввоза-вывоза банками иностранной валюты и др. В первую очередь, необходимо уточнить оценку движения иностранной валюты в предыдущие годы и скорректировать имеющиеся в данной записке показатели сбережений населения вне банковской системы. Результаты данной работы будут опубликованы позднее.

Екінші деңгейдегі банктерде тарату ісін аяқтау мәселелері

В. Н. Злыденко, С. К. Сагандықов

1993–1996 жылдары Қазақстанда 500-ден астам екінші деңгейдегі банктер болды.

Қазіргі уақытта олардың саны 58-ге дейін қысқарып кетті де, «байырғы» банктер саны шамалы ғана қалды, ал қалғандары – жаңадан құрылған банктер.

Банктер санының күрт азайып кетуінің себептері көп. Олардың арасындағы басты себептері банктердің тым нашар басқарылуы, Жарғылық қор мөлшерінің жетіспеушілігі болып табылады.

Қазақстан Ұлттық Банкінің Алматы филиалы 1999 жылы екінші деңгейдегі 15 банкті және 1 банк филиалын еріксіз таратты және 2000 жылдың қаңтары мен наурызы арасында екінші деңгейдегі 2 банкті таратты. Қазіргі кезде 23 банк бойынша тарату ісі жүруде.

Филиал қызметкерлері Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 1996 жылдың 29 ақпанындағы № 31 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасында банктерді тарату туралы» Ережені, «Қызметі еріксіз (сөтіптан тыс) тәртіппен тоқтатылған банктердегі тарату процесін аяқтау тәртібі туралы» Нұсқаулықты басшылыққа ала отырып банктерді тарату ісінде жеткілікті тәжірибе жинақтады. Екінші деңгейдегі банктерді тарату процесінің ұзаққа созылуы бұл істе шешімін таба қоймаған мәселелердің болуына байланысты.

Таратылған банктердің барлығының дерлік корреспонденттік есепшоттарда қаражаттары болмады және олардың өз мүліктері аз болды.

Сондықтан да тарату комиссияларының көпшілігінің банктердің несие алушыларының істерін қарау жөнінде сотқа талап арыз берген кезде баж салығын төлеу мүмкіндігі болмады.

Тағы бір мәселе Қазақстан мен Балтық жағалауы елдерінің арасындағы құқықтық көмек көрсету жөнінде халықаралық келі-

Проблемы завершения ликвидационного процесса в банках второго уровня

В. Н. Злыденко, С. К. Сагандыков

В 1993–1996 годах в Казахстане насчитывалось свыше 500 банков второго уровня.

В настоящее время их число сократилось до 58, при этом из числа «старых» банков остались единицы, а остальные – это вновь образованные банки.

Причин резкого сокращения числа банков много. Главными из них являются откровенно слабый менеджмент этих банков, недостаточность размеров Уставного фонда.

Алматинским филиалом Национального Банка Казахстана была осуществлена в 1999 году принудительная ликвидация 15 банков второго уровня и 1 филиал банка и за январь–март 2000 года 2. В настоящее время осуществляется ликвидационный процесс по 23 банкам.

Руководствуясь в своей деятельности Положением «О ликвидации банков в Республике Казахстан», утвержденным постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан от 29 февраля 1996 года № 31, Инструкцией «О порядке завершения ликвидационного процесса в банках, деятельность которых прекращена в принудительном (внесудебном) порядке», работники филиала накопили достаточный опыт в деле осуществления ликвидационного процесса банков.

Длительный процесс ликвидации банков второго уровня обусловлен рядом имеющихся проблем в этом деле.

Практически все ликвидируемые банки не располагали средствами на корреспондентских счетах, и у них было мало своего имущества.

Поэтому большинство ликвидационных комиссий было лишено возможности уплаты госпошлины при подаче исков в суды по взысканию долгов ссудозаемщиков банков.

Другой проблемой является отсутствие межгосударственных соглашений об оказании

сімнің болмауында жатыр. Жекелеген тарату комиссияларының несие алушылары Латвия мен Эстония елдерінде болғандықтан бұл қарыздарды өндіру тым қиын соғатын түрі бар.

Банктерді тарату процесінің ұзаққа созылуының бір ұшығы сот орындаушыларының тарату комиссияларының пайдасына шешілген қарыздарды дер кезінде қайтара алмауында жатыр.

Осы мәселе бойынша Сот қаулыларын орындау жөніндегі комитеттер департаменттеріне сан қайтара жасалған шағымдар барлық уақытта бірдей он нәтижелер бермей отыр.

Мәселен, 1999 жылдың 25 қарашасындағы жағдай бойынша Алматы қаласында соттардың 36 бұйрығы мен шешімі орындалмады, сөйтіп 129,6 млн. тенге өндіріліп алынбады, ал Алматы облысы бойынша тиісінше 43 бұйрық және 58,0 млн. тенге.

Бұл материалдарды қорыта келе филиал Сот қаулыларын орындау жөніндегі комитеттер департаменттерінің басшыларына Алматы қаласы мен Алматы облысында сот қаулыларының орындалу барысы туралы мәселені бірлескен кеңестерде қарауды ұсынды.

Өкінішке орай бұл ұсыныстарды құрылым басшылары ескерусіз қалдырды, ал тарату комиссияларының төрағалары хат жазысып әуре болуда.

Банктердің барлығы дерлік кредиттерді кепілдікпен, кепілдік берушімен немесе кепілдемемен тиісті түрде қамтамасыз етпей берген көптеген қарыз алушылар жоқ болып отыр. Соның салдарынан тарату комиссияларының қарыздарды өндіру жөніндегі көптеген шешімдері бойынша қарыз алушылардың және олардың қандай да бір мүліктерінің жоқтығына байланысты шешімдердің орындалуы мүмкін емес деген сот ұйғарымдары түсуде.

Мұндай борышкерлер хақында тарату ісі аяқталды деп есептеуге де болар еді.

Бұлар бойынша банкроттық рәсімдерді жүзеге асыру көптеген себептерге байланысты өте қиын болып отыр.

Біріншіден, борышкерлердің көпшілігіне кредиттер 1992–1995 жылдары берілген, ал ол мекемелер өз жұмыстарын тоқтатқан және әділет органдарында қайта тіркеуден өтпеген. Осы себептен банкроттық рәсімін жүргізетін қандай да бір құжаттар жоқ.

Тарату комиссияларының борышкерлерді банкрот деп тану үшін шағымдануына, сондай-ақ банкроттық жұмыстарды жүргізуге қаражаттары жоқ (конкурстық басқарушының төлемақысы, газеттерге хабарландыру беру және т. т.).

Біздің пікірімізше тарату комиссияларының мұндай талаптарды прокуратура арқылы қоюлары да тиімсіз болып табылады.

правовой помощи между Казахстаном и странами Прибалтики. У отдельных ликвидационных комиссий имеются заемщики в Латвии и Эстонии и взыскание этих долгов крайне проблематично.

Ликвидационный процесс банков затягивается по причине длительного неисполнения судополнителями приказов судов о взыскании долгов в пользу ликвидационных комиссий.

Неоднократные жалобы по данному вопросу в Департаменты Комитетов по исполнению судебных постановлений не всегда дают положительные результаты.

Так, на 25 ноября 1999 года по г. Алматы не были исполнены 36 приказов и решений судов на сумму 129,6 млн. тенге и по Алматинской области 43 и 58,0 млн. тенге соответственно.

Обобщив эти материалы, филиалом было предложено руководителям Департаментов Комитетов по исполнению судебных постановлений по г. Алматы и Алматинской области обсудить этот вопрос на совместных совещаниях.

К сожалению, эти предложения руководителями этих структур были оставлены без внимания, а председатели ликвидационных комиссий продолжают многочисленную переписку.

Практически все ликвидируемые банки выдавали кредиты без должного обеспечения залогом, поручительством или гарантией, многие должники отсутствуют. В результате, по большинству принятых в пользу ликвидационной комиссии решений о взыскании долгов с заемщиков, получены определения судов о невозможности исполнения, ввиду отсутствия должников и какого-либо у них имущества.

Полагали бы возможным считать завершенным процесс ликвидационного производства по таким должникам.

Осуществление процедуры банкротства по ним крайне осложнено многими причинами.

Во-первых, большинству должников кредиты были выданы в 1992–1995 годах, они прекратили свою деятельность и не прошли перерегистрацию в органах юстиции. По этой причине отсутствуют какие-либо документы для осуществления процедуры банкротства.

У ликвидационных комиссий отсутствуют средства для подачи исков о признании должников банкротами, а также на расходы по ведению банкротства (оплата конкурсному управляющему, объявлений в газетах и т. д.).

По нашему мнению, также неэффективными являются работа ликвидационных комиссий по подаче таких исков через прокуратуру.

Так, по иску прокурора г. Алматы был заявлен иск о признании МЧП «Лаура» банкротом в связи с отсутствием должника и

Мысалы Алматы қаласы прокурорының талабымен «Лаура» шағын жеке кәсіпорнын қарыз алушы табылмағандықтан және ұзақ уақыт бойы оның қайда екендігін анықтау мүмкін болмай отырғандықтан банкрот деп тану керектігі мәлімделді.

Алматы қаласының қалалық сотының 1997 жылғы 27 қарашадағы № 1340/12 шешімімен «Лаура» ШЖК банкрот деп танылып, заңды тұлға ретінде таратылуы керек еді. Бес күндік мерзім ішінде талапкерге кәсіпорындарды таратуға лицензиясы бар конкурстық басқарушы кандидатурасын соттың тағайындауына ұсынуын міндеттеу тиісті еді.

Осы себепті соттың бұл шешімі орындалмай қалды.

Осы уақытқа дейін тоқсаныншы жылдардың басында құрылған ұйымдық-құқықтық нысандағы заңды тұлғаларды тарату мәселесі Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде қарастырылмағандықтан әлі шешімін таппай келе жатыр. Ондаған мың саны аз жеке кәсіпорындар әлдеқашан өз жұмыстарын тоқтатып, салық органдарымен байланыстарын жоғалтып, қайта тіркеуден өтпесе де статистика, салық органдарында есепте тұр. Олар борышкер болуы мүмкін, бірақ олардың қарызды өндіріп алатындай мүліктері жоқ.

Мұндай ұйымдарды еріксіз банкрот деп тану ісін бірде-бір мемлекеттік орган өз жауапкершілігіне алмайды. Банкрот деп тану ісін және тарату рәсімдерін өз еркімен бірде-бір ұйым жүргізбейді.

Салық органдарымен байланысы үзілген және шаруашылық қызметтерін тоқтатқанына 5 жылдан астам уақыт өткен ұйымдарды таратылды деп тануды және де осы мәселе бойынша қолданылып жүрген заңдарға түзету енгізуді ұсынамыз.

Келешекте қолданылып жүрген заңдарда рәсімдерді немесе банкроттықты белгіленген тәртіппен және мерзімде жүргізбегені үшін кәсіпорын құрылтайшыларының жауапкершілігін көздеу керек деп санаймыз.

невозможности установить его местонахождение в течение длительного времени.

Городским судом г. Алматы решение от 27 ноября 1997 года № 1340/12 признать МЧП «Лаура» банкротом и ликвидировать его как юридическое лицо. Обязать истца в пятидневный срок представить на утверждение суда кандидатуру конкурсного управляющего должника, имеющего лицензию на осуществление деятельности по ликвидации несостоятельных предприятий.

По этой причине данное решение суда не было исполнено.

До настоящего времени не решен вопрос о юридических лицах, образованных в начале девяностых годов в организационно-правовых формах, не предусмотренных действующим Гражданским кодексом Республики Казахстан. Десятки тысяч малочисленных частных предприятий числятся в органах статистики, налоговых органах, несмотря на то, что давно прекратили свою хозяйственную деятельность, утратили связь с налоговыми органами, не прошли перерегистрацию. Они могут являться должниками, однако у них нет имущества, на которое возможно обратиться взыскание.

Ни один государственный орган не берет на себя обязанность провести процедуру принудительного банкротства таких организаций. Добровольно ни одна организация самостоятельно не проведет процедуру ликвидации или банкротства.

Предлагаем считать организации, прекратившие хозяйственную деятельность и утратившие связь с налоговыми органами свыше 5 лет, ликвидированными, и внести предложения по изменению действующего законодательства по данному вопросу.

В дальнейшем, считаем необходимым, предусмотреть в действующем законодательстве ответственность учредителей предприятия за не проведение процедуры банкротства или ликвидации в установленном порядке и сроки, в связи с прекращением хозяйственной деятельности.

Қазақстан Республикасының инвестициялық ахуалын қалыптастыру мәселелері

Жоламанов Е., Ысқақов Е.

Қазақстанның тиімді сыртқы экономикалық байланыстар жүйесін құру оның халықаралық еңбек бөлінісіне қатысуын жандандыру бүгінгі таңдағы ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Оны шешпейінше экономиканың тұрақтануы да, келешекте қарқынды өсуі де мүмкін емес. Нарықтық қатынастардың тәуелсіз болуы және қалыптасуы Қазақстанның әлемдік нарықта экспорттық-импорттық мамандандудың өз «үлгісінің» сапалы жаңа тәсілін іздеуін, шетелдермен экономикалық қарым-қатынастардың принципті жаңа түрлерін енгізуді талап етуде.

Бұл қалыптасқан экономикалық жағдайға байланысты болып отыр. Мұны шартты түрде сыртқы және ішкі факторларға бөлуге болады.

Ішкі факторлар бұрынғы кеңестік республикалардың мемлекеттер болып бөлінуінің, сондай-ақ қатар жаңа қоғамдық-саяси құрылысқа көшуінің салдары болып табылады. Мұның өзі республикада әлеуметтік-экономикалық жағдайдың шиеленісуіне әкеліп соқты. Бұл оның өнеркәсібі дамыған елдердің даму деңгейіне құрылымдық-технологиялық жағынан сай келе алмайтынын, сондай-ақ ұлттық экономиканың бірқалыпты әрі тиімді дами алмайтынын көрсетті.

Сыртқы факторлар бүкіл әлемдік еңбек бөлінісіне белсенді қатысу қажеттілігіне байланысты, бұл қазіргі уақытта ұлттық экономиканың тиімді жұмыс істеуінің аса маңызды алғышары болып отыр. Қазіргі ФТР ауқымы кең болғандықтан бірде-бір ел қаншама ірі әрі экономикасы дамығанымен өнеркәсіптің барлық салаларының бірдей жан-жақты дамуын қамтамасыз ете алмайды.

Проблемы формирования инвестиционного климата Республики Казахстан

Жоламанов Е., Исаков Е.

Построение эффективной системы внешне-экономических связей Казахстана, активизация его участия в международном разделении труда является на сегодня одним из самых актуальных вопросов, без решения которых невозможны ни стабилизация экономики, ни поступательный рост в будущем. Суверенизация и формирование рыночных отношений требует качественно нового подхода к поиску собственной «модели» экспортно-импортной специализации Казахстана на мировом рынке, внедрения принципиально новых форм экономического сотрудничества с зарубежными странами.

Это обусловлено сложившимися экономическими реалиями, которые можно условно разделить на внутренние и внешние.

Внутренние факторы являются следствием государственного размежевания бывших советских республик, а также переходом к новому общественно-политическому устройству, что привело к обострению социально-экономической обстановке в республике, показало ее структурно-технологическую неадекватность современному уровню развития промышленно развитых стран, а также неспособность национальной экономики к сбалансированному и эффективному развитию.

Внешние факторы связаны с необходимостью активного участия в общемировом разделении труда, что в настоящее время становится важнейшей предпосылкой эффективного функционирования национальных экономик. Современная НТР имеет такие масштабы, что ни одна страна, какой бы она ни была крупной и экономически развитой, не может обеспечить в равной мере соответствующее развитие всех отраслей промышлен-

Бұл республика алдына әлемдік ғылыми-техникалық процесс пен өндірістік қарым-қатынастарға тиімді қосылу жолдарын анықтау, жаңадан қалыптасып жатқан әлемдік еңбек бөлінісінде өз орнын табу міндетін қойып отыр.

Бұл мәселенің маңыздылығы бүгін таңда республикада біртұтас сыртқы экономикалық байланыстардың даму тұжырымдамасы жоктығынан күшейе түсуде. Бұл салада қабылданған заңдар әлемдік шаруашылық процестер дамуының қазіргі үрдісіне толық жауап бере алмай, сыртқы экономикалық әрекеттің жекелеген жақтарын қамтып, көбіне жеке-дара сипатта болып отыр.

Қазақстан экономикасының дағдарысты ахуалының бір көрінісі капитал салымы көлемінің ұзақ мерзімдік төмендеу үрдісін білдіретін инвестициялық дағдарыстың белең алуы болып табылады. Сондықтан негізгі қорлардың сарқылуына және тез ескіруіне, соған орай тек бәсекелестікті жоғалту қаупі туып қана қоймай сонымен бірге көптеген кәсіпорындардың, тіпті бүкіл өндіріс салаларының жойылу қаупі төніп тұр. Бүгін таңда бұл дағдарыстан шығудың жолы ішкі және шетелдік инвестициялардың мәселелерін шешумен байланысты.

Бұл мәселелерді шешу тегеде деген сенімді күшейтуді, қаржы институттарын дамытуды, инвестицияларға қолайлы жағдай туғызуды талап етеді.

Бірақ инвестициялардың көлемі ғана емес, «сапасы» да маңызды. Ішкі инвестицияларды да, шетелдік инвестицияларды да мемлекеттік реттеп отыру керек. Мұнда біздің ойымызша Ресейдің отандық және шетелдік инвестициялар тартудың мемлекеттік бағдарламасын жасау тәжірибесі көңіл аударарлық, өйткені ол жалпы ел экономикасының даму стратегиясына сай келеді.

Ресей Федерациясы Үкіметінің 1995 ж. 13 қазандағы № 1016 қаулысымен мақұлданған «Ресей Федерациясының отандық және шетелдік инвестицияларды 1995–1997 жылдары ел экономикасына тартуды ынталандырудың кешенді бағдарламасының» ортақ мақсаты инвестициялық процесс жүріп отырған орта ретінде Ресейдегі инвестициялық ахуалды жақсартуды жалғастыру болып табылады. Мұндағы басты мәселелердің бірі инвестордың Ресей нарығында қауіпсіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету кепілдігі, бұған қосымша жеке басының қауіпсіздігі, салынған қаржыларды коммерциялық емес тәуекелдерден қорғау және т. б.

Бағдарламада бұл мақсатқа жетудің мынадай негізгі бағыттары көзделген:

— экономикаға салынатын инвестициялар көлемін ұлғайту, ең алдымен кәсіпорындардың амортизациялық төлемдері

ности. Это ставит республику перед задачей определения путей эффективного включения ее в процесс мирового научно-технического и производственного сотрудничества, нахождения своего места во вновь складывающемся международном разделении труда.

Актуальность этой проблемы усиливается еще и потому, что на сегодняшний день в республике нет единой концепции развития внешнеэкономических связей. Принятые законы в этой области не всегда отвечают современным тенденциям в развитии мирохозяйственных процессов, нередко носят фрагментарный характер, регламентируя лишь отдельные стороны внешнеэкономической деятельности.

Одним из проявлений кризисного состояния казахстанской экономики является инвестиционный кризис, означающий долговременную тенденцию снижения объема капиталовложений, а следовательно, быстрое устаревание, «проедание» основных фондов и тем самым угрозу утраты не только конкурентоспособности, но и самой возможности существования многих предприятий и даже целых отраслей. Сегодня выход из кризиса зависит от решения проблемы как внутренних, так и иностранных инвестиций.

Решение этих проблем требует укрепления доверия к тенге, развитие финансовых институтов, создание благоприятного климата для инвестиций.

Но важен не только объем, но и «качество» инвестиций. Необходимо государственное регулирование как внутренних, так и иностранных инвестиций. И здесь, на наш взгляд, заслуживает внимания опыт разработки государственной программы привлечения отечественных и иностранных инвестиций в России, которая вписывается в общую стратегию развития экономики страны.

Общая цель «Комплексной программы стимулирования отечественных и иностранных инвестиций в экономику Российской Федерации на 1995–1997 гг.», одобренной постановлением Правительства РФ от 13 октября 1995 г., № 1016, состоит в продолжении работы по улучшению инвестиционного климата в России как среды, в которой протекает инвестиционный процесс. Одним из центральных вопросов улучшения этого климата является обеспечение гарантии безопасности инвестору при работе на российском рынке, включая личную безопасность, защиту вкладываемых средств от некоммерческих рисков и др.

Программой предусматриваются следующие основные направления достижения этой цели:

— увеличение объема инвестиций в экономику, прежде всего за счет превращения в инвестиции амортизационных от-

мен халықтың жинақ акшасын инвестицияларға айналдыру;

- күрделі салымдардың жоғары қайтарымын әлеуметтік саладағы шығындарды азайта түсу есебінен және өндіріс салаларындағы инвестициялар тиімділігін өсіру арқылы көтеру;
- халықаралық экономикалық байланыстардың дамуын қамтамасыз ете алатын және озық ғылыми-техникалық жетістіктерді игеретін шетелдік инвестицияларды тарту. Әйтсе де олар отандық инвестициялардың жетіспеушілігін толығымен жаба алмайды (шетелдік инвесторлардың белсенділігі тек отандық инвесторлардың белсенділігі артқан жағдайда ғана мүмкін болады).

Осыған байланысты қолайлы инвестициялық ахуал жасау үшін тиісті құқықтық және ұйымдық-мемлекеттік қамтамасыз етуді құрудың маңызы зор. Онда бағдарламаның негізгі бөлігі министрліктер мен ведомстволарға осы міндеттерді шешуге бағытталған нақты құқықтық құжаттар әзірлеу жөнінде тапсырмалар берілген іс-шаралар жоспары болып табылады.

Тек осындай жағдайда ғана шетелдік инвестициялар экономикалық өсудің тездеткіші бола алады. Бұл үшін объективті мүмкіндіктер бар. Әлемде пайдалы салымдарды іздеп жүрген қаржы қорлары өте көп. Қазақстан – инвесторлар үшін мүмкіндігі мол ел. Нақты тартымдылық инвестициялық ахуалмен, ортамен, капитал салу шарттарымен айқындалады.

Бұл арада Қазақстанның шетелдік инвесторларды тартуда бірқатар мүмкіншіліктері бар:

- күшті президенттік билік пен біршама саяси тұрақтылық;
- табиғи мол қорлар;
- батыспен салыстырғанда көптеген бос және ешкім иелене қоймаған капитал жұмсау салалары бар кең нарық;
- ТМД-ның басқа республикаларымен салыстырғанда Қазақстан халқының жоғары сатып алу қабілеттілігі;
- едәуір арзан жұмыс күші;
- жұмыс күшінің жоғары кәсіби деңгейі.

Соңғы уақытта шетелдік инвестициялар көлемі едәуір өскенімен олардың ортақ көлемі әлі де көп емес, ал қорлардың тартылу құрылымдары қанағаттанарлықтай емес (1-сурет).

Нақты экономика секторының өнеркәсіптік өндіріс салаларына бағытталған инвестициялар тарту үлесінің төмендеу себептері шетелдік инвестицияларды тиімді қорғау жүйесінің жоқтығынан болып отыр. Мұнымен қатар республикадағы инвестициялық ахуал ауыз толтырып айтарлықтай емес. Бұл негізінен келісім тәртібінің нашарлығынан, салық

числений предприятий и сбережений населения;

- повышения отдачи капитальных вложений за счет достижения поставленных задач с меньшими затратами в социальной сфере и повышения эффективности инвестиций в производственной сфере;
- привлечение иностранных инвестиций, обеспечивающих развитие международных экономических связей и освоение передовых научно-технических достижений, хотя они не способны компенсировать недостаток отечественных инвестиций (активизация иностранных инвесторов возможна лишь при условии активизации деятельности отечественных инвесторов).

В связи с тем, что для создания благоприятного инвестиционного климата важнейшее значение имеет образование соответствующего правового и организационно-государственного обеспечения, то основной частью программы является план мероприятий, содержащий задания министерствам и ведомствам по подготовке конкретных правовых документов, направленных на решение этих задач.

Только при таких условиях иностранные инвестиции могут выступать катализатором экономического роста. Объективные возможности для этого есть. В мире накоплено много финансовых ресурсов, которые ищут выгодного вложения. Казахстан – страна потенциально привлекательная для инвесторов. Реальная привлекательность определяется инвестиционным климатом, средой, условиями приложения капитала.

И здесь Казахстан обладает рядом возможностей по привлечению зарубежных инвесторов:

- относительная политическая стабильность с сильной президентской властью;
- богатые природные ресурсы;
- обширный рынок, имеющий, по сравнению с западным, множество свободных и еще никем не занятых сфер приложения капитала;
- относительно высокая покупательная способность казахстанского населения по сравнению с другими республиками СНГ;
- сравнительно дешевая рабочая сила;
- высокий профессиональный уровень рабочей силы;

Объем зарубежных инвестиций значительно увеличился за последнее время, но их общий объем остается незначительным, а структура привлекаемых ресурсов – неудовлетворительной. (Рис. 1)

Причины снижения доли инвестиций, направляемых в реальный сектор экономики, в промышленное производство, – в отсутствии эффективной системы защиты иностранных инвестиций. Кроме того, сам инвестиционный климат республики оставляет желать лучшего. Это выражается в основном в низкой

салу деңгейінің жоғарылығынан және болжауға болмайтындығынан, инфрақұрылымның дамымағандығынан, есептеу ескі жүйесінің артта қалғандығынан, қылмыстық жағдайдан, құқықтық және нормативтік тұрақсыздықтан және т. б. көрініс табуда.

Шетел капиталының Қазақстан Республикасына тартудың қажетті бір шарты қылмыстық элементтермен күресу болып табылады. Халықаралық экономикада кіші және орта буын инвесторлар рөлі арта түсуде. Капитал салымы жетіспеуінің бір маңызды себебі біздің қоғамымыздың қылмыстық ахуалы деуге болады (мұның өзі бұрынғы КСРО елдерінің көбіне тән нәрсе). Егер ірі компаниялар үшін шенеуніктер мен жергілікті рәкет қорқынышты болмағанымен, шағын және орта бизнес олардың алдында қорғансыз қалып отыр. Мұнымен қатар өтпелі кезең жағдайы шетелдік капиталмен қарым-қатынастар саласында әртүрлі дәрежедегі шенеуніктер үшін көптеген заң бұзушылық пен қызмет бабын теріс пайдалануға қолайлы жағдай туғызуда.

договорной дисциплине, высоком уровне и непредсказуемости налогообложения, неразвитости инфраструктуры, отсталой системе учета, криминогенности, правовой и нормативной нестабильности и др.

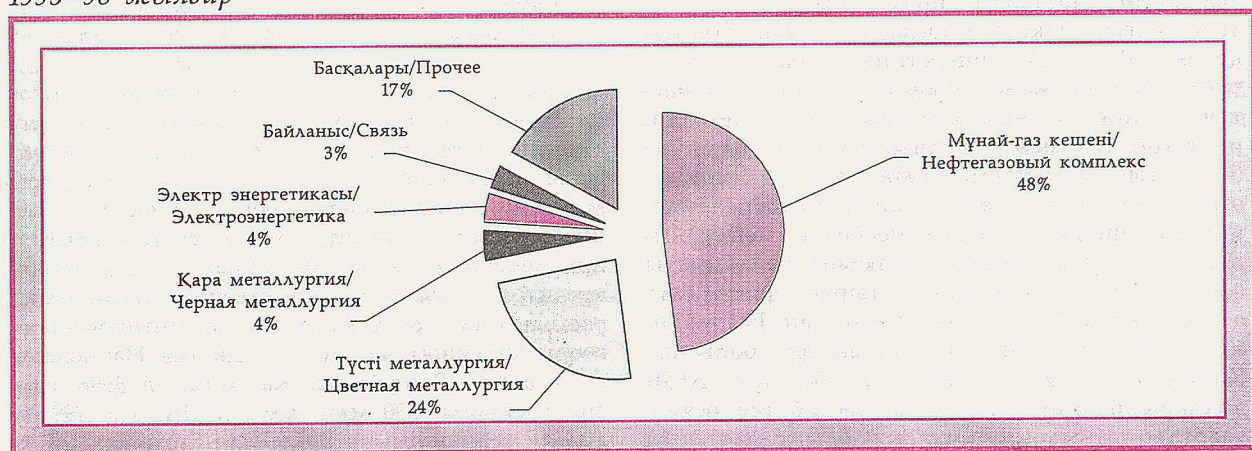
Одним из необходимых условий привлечения иностранного капитала в Республику Казахстан является борьба с криминальными элементами. В международной экономике все более возрастает роль мелких и средних инвесторов. Можно полагать, что одной из важнейших причин недостатка капиталовложений является криминальность нашего общества (что характерно для большинства стран бывшего СССР). Если для крупных компаний коррумпированность чиновников и местный рәкет не слишком страшны, то мелкий и средний бизнес оказывается перед ними беззащитным. Кроме того, обстановка переходного периода в сфере взаимоотношений с иностранным капиталом создает питательную среду для многочисленных нарушений и злоупотреблений со стороны чиновников различного ранга.

1-СУРЕТ

РИСУНОК 1

Қазақстан Республикасындағы тікелей инвестициялардың салалық құрылымы 1993–98 жылдар

Отраслевая структура иностранных прямых инвестиций в Республике Казахстан 1993–98 гг.

Шетелдік инвесторлар Қазақстан өнеркәсібінің дағдарысты ахуалын шетелдік капиталды салымға жұмсау үшін қолайлы жағдайдың жоқтығының негізгі себептерінің бірі деп атауда. Кәсіпорындардың өмір сүру шырқын бұзатын Қазақстан заңдарының жетілмегендігін айта отырып, кейбір шетелдік инвесторлар шетелдік инвестициялауды түрлі жеңілдіктер беру арқылы ынталандыру жөнінде теріс пікір білдіруде.

Кейбір ғалымдар республика өнеркәсіпке өз инвестицияларын көбейту арқылы ғана шетел инвесторларын тарта алады деп есептейді. Олар бос капиталы бар адамдар мен өнеркәсіпті біріктірудің экономикалық және ұйымдық тетіктерін табу мақсатымен

Иностранные инвесторы называют кризисное состояние промышленности Казахстана одной из основных причин отсутствия условий для прибыльного вложения иностранного капитала. Отметив несовершенство казахстанского законодательства, подрывающего жизнеспособность предприятий, некоторые иностранные инвесторы, отрицательно отзываясь о стимулировании иностранного инвестирования с помощью разнообразных льгот.

Некоторые ученые полагают, что, лишь увеличив собственные инвестиции в производство, республика может привлечь иностранных инвесторов. Они предлагают проанализировать причины расхождения экономических интересов держателей свободных капиталов и

алшақтау себептерін талдауды ұсынуда. Капитал иелері мен өнеркәсіптің бірігіп жұмыс істеуінің маңызды көздерінің бірі ретінде қаржылық-өнеркәсіптік топ нысанын қарастыру ұсынылуда.

Қазақстан экономикасына тікелей инвестициялардың келуіне кедергі туғызып отырған заң негізінің жетіле қоймағандығы, қылмыстық ахуалдың сақталуы және басқа себептері бар екенімен келісе отырып, олардың басты себебі өндірістің дағдарысында жатқандығын баса айтқан жөн.

Қазақстандағы жағдайды Қытайдағы шетел инвестицияларының жағдайымен салыстырар болсақ, онда бұл мемлекеттің экономикасына тартылған шетел инвестицияларының орасан зор көлемі (1996 ж 42,3 млрд. АҚШ доллары) тек саяси тұрақтылықтан, шетелдік инвестицияларды ынталандыру жүйесінен, оның ішінде жеңілдетілген салық тәртібінен, ЕЭА жұмысынан және арнайы бағытталған шетелдік инвестицияларды тартудың нысаналы саясатынан ғана емес екенін атап өтуге болады. Қытай экономикасының жыл сайын 10-12% өсуінің шешуші маңызы болып отыр.

Қазақстан үкіметінің бірінші кезектегі мәселесі экономикалық өсуге ықпал ететін шараларды қабылдау болып табылады. Қазақстандағы инвестициялық ахуалдың өте күрделі кезінде шетелдік инвестицияларды тартудың белгілі мақсаттарға бағытталған саясаты керек. Шетелдік инвестициялардың елеулі түрде түсуіне және оның игерілуіне қарамастан біздің экономикамызда тек шетелдік инвесторлар мен кредиторлардың алдында борыштық міндеттемелердің өсуінен басқа он өзгерістер әзірше жоқ болып отыр. Мемлекеттік кепілдік берілген несиелер мен займдарды тарту көлемінің ұлғаюына байланысты оларды өтеуге жұмсалып отырған шығындар айтарлықтай өсе түсуде. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің деректері бойынша Қазақстанда 1998 жылы ол 530 млн. АҚШ доллары болған, ал 1999 жылы 1,6 есе өскен. Сыртқы займдарды атқару шығындарының жиынтығы 1998 жылы 1,52 млрд. АҚШ доллары болған (1997 жылы 1,9 млрд. АҚШ долларына жуық, ал 1995 жылы – 471 млн. АҚШ доллары болған). Бұл шетелдік капиталдың негізінен ресми көмек түрінде болып, ал оның республикалық бюджет арқылы бөлінуі және оның тұтыну салаларының мұқтаждықтарын қаржыландыру мен бюджет тапшылығына бағытталуымен түсіндіріледі. Мұның өзі 90-жылдардың басында өнеркәсіптің едәуір құлдырауынан туындандықтан бюджет тапшылығының зор көлемі әлі де сақталып отыр. Бұл күндері бюджет тапшылығын қаржыландыру сыртқы борыштардың негізгі арқауы болып отыр. Ал оның белгілі себебі импортты қаржыландырудың ұлғая түсуінде (мысалы, Ресейден

промышленности с целью найти экономические и организационные рычаги их соединения. Как одна из важнейших форм эффективного взаимодействия владельцев капитала и производства предлагается рассмотреть форму финансово-промышленной группы.

Соглашаясь, что к причинам, сдерживающим приток иностранных инвестиций в экономику Казахстана, относятся несовершенство законодательной базы, криминализация и другие, можно подчеркнуть, что главной из них является кризисное состояние производства.

Сравнивая ситуацию в Казахстане с положением с иностранным инвестированием в Китае, можно отметить, что огромные объемы иностранных инвестиций в экономику данного государства (42,3 млрд. долларов США в 1996 году) обусловлены не только политической стабильностью, системой стимулирования иностранных инвестиций, в том числе льготным налоговым режимом, деятельностью СЭЗ и целенаправленной политической привлечения иностранных инвестиций. Решающее значение имеет ежегодный рост экономики Китая на 10-12%.

Первоочередной задачей казахстанского правительства является принятие мер, способствующих экономическому росту. Вместе с тем в весьма сложных условиях казахстанского инвестиционного климата нужна целенаправленная политика привлечения иностранных инвестиций. Не смотря на существенный приток иностранного капитала и значительное его освоение, позитивных изменений в нашей экономике пока еще не видно, кроме как роста долговых обязательств перед иностранными инвесторами и кредиторами. С ростом объемов привлечения гарантированных государством кредитов и займов существенно увеличились расходы по обслуживанию гарантированного государственного долга. По данным Национального Банка Республики Казахстан в 1998 году они составили 530 млн. долл. США, а в 1999 году – увеличились в 1,6 раза. Совокупные же расходы по обслуживанию внешних займов за 1998 год составили 1,52 млрд. долл. США (в 1997 году – около 1,9 млрд. долл. США, в 1995 году – 471 млн. долл. США). Во многом это объясняется тем, что иностранный капитал в форме официальной помощи, распределяемый через республиканский бюджет, продолжает использоваться на финансирование нужд, потребительской сферы и бюджетного дефицита. Последний, внушительный по своим размерам, продолжает сохраняться из-за значительного спада производства, пришедшегося на начало 90-х годов. На сегодняшний день финансирование бюджетного дефицита осталось главной причиной наращивания внешней задолженности, очевидной причиной его большого роста была необходимость финансировать импорт (напри-

және Өзбекстаннан қуат көздерін импорттау). Дегенмен, үкімет кепілдігімен алынған шетелдік инвестициялардың тартылуы тұтыну мұқтаждықтарын атқару үшін емес, экономиканың өндірістік және кәсіпкерлік салаларына арналғаны белгілі. Осыған байланысты Ресейдің бірқатар аймақтарының тәжірибелері, атап айтқанда Татарстанның, Коми Республикасының және кейбір қаратопырақты орталық аудандарының шетелдік инвесторларға салық жеңілдігін беруі және арнайы мақсатқа бағытталған шетелдік инвестицияларды аймақтық маңызы бар инвестициялық жобаларды жүзеге асыру үшін жинақтаған тәжірибесіне көңіл бөлуге болады. Дегенмен бұл саладағы жағдайдың бірқатар жақсара түскенін айтуға болады. Мысалы, шетелдік несиелер есебінен қаржыландырылып, республика үкіметінің кепілдігі берілген және республика бюджетінен қосымша қаржыландырылатын инвестициялық жобалар тізімінде мынадай объектілер бар: Қарашығанақтағы кіші тоннаждық жанармай өндірісі қондырғысының құрылысы, Өзен мұнай көздерінің жұмысын қалпына келтіру, Ақтау теңіз сауда портын қайта құру, Павлодар қаласындағы «Химпром» акционерлік қоғамының каустикалық сода мен хлор өндірісі зауыты, Семей қаласындағы Ертіс өзеніндегі көпір құрылысы, Алматы қаласындағы балалардың Республикалық оналту орталығы және т. б.

Республикадағы шетелдік банктердің бірқатар артықшылықтары бар екендігін атап айтуға болады. Олардың ішінде – әлемдік қаржы рыноктарына тікелей шыға алуы, салыстырмалы түрде қорларды тартудағы төменгі бағаларды қолдану мүмкіншілігі. Қазақстанда 01.07.99 жылғы жағдай бойынша шетелдің қатысуымен 23 банк және резиденттер емес банктердің еншілес банктері жұмыс істеуде. Бірақ мұнда да шешімін таппаған мәселелер аз емес. Солардың ішінде банкирлердің негізгі қиыншылықтардың бірі деп айтып жүргені – рыноктағы негізгі қатысушылар туралы анық ақпараттардың болмауы, осының салдарынан қаржылық мүмкіндіктері бар банк көп жағдайда нақты қаржы көзін тартуға қызығушылық танытып отырған кәсіпорындарды анықтай алмай отыр. Осы себепті банкирлер үшін де, және басқа бос қаржы қоры бар адамдар үшін де рыноктың «ашықтығы» мен компаниялар жұмысының маңызы зор екенін баса айту керек.

Мұнымен қатар бұл күндері шетелдік инвестордың негізінен табиғи қорларды өндіру әрі ұқсату салаларына келуіне байланысты елдің ұлттық мүддесіне қауіп төнуде. Сондықтан инвесторлардың қаржыларын Қазақстан экономикасы үшін аса маңызы бар салаларға тарту және Қазақстан үшін стратегиялық салалар мен өндірістерде шетелдік

мер, импорт энергоносителей из России и Узбекистана). Хотя известно, что предназначением иностранных инвестиций, полученных под гарантии правительства, является не обслуживание потребительских нужд, а инвестиционное наполнение производственного и предпринимательского секторов экономики. В данной связи заслуживает внимания опыт ряда регионов России, в частности Татарстана, Республики Коми и некоторых центрально-черноземных регионов, не только по предоставлению иностранным инвесторам налоговых льгот, но и целенаправленного стимулирования иностранных инвестиций для осуществления важных для регионов инвестиционных проектов. Хотя некоторые улучшения в этой сфере уже имеются. Так, в перечне инвестиционных проектов, финансируемых за счет иностранных кредитов, предоставляемых под гарантии правительства республики, и софинансируемых из республиканского бюджета, находятся такие объекты, как строительство Карашыганакской малотоннажной установки по производству топлива, восстановление Узенского нефтяного месторождения, реконструкция морского торгового порта Ақтау, завода по производству каустической соды и хлора на акционерном обществе «Химпром» в городе Павлодаре, строительство моста через Иртыш в городе Семипалатинске, Республиканского детского реабилитационного центра в городе Алматы и т. д.

Необходимо отметить, что зарубежные банки в республике имеют также ряд преимуществ. Среди них – прямой доступ на мировые финансовые рынки, возможность привлечения ресурсов по сравнительно низким ценам. В Казахстане по состоянию на 01.07.99 г. функционируют 23 банка с иностранным участием, включая дочерние банки банков-нерезидентов. Однако и здесь существуют немало проблем. В качестве одной из основных трудностей банкиры называют отсутствие достоверной информации об основной массе участников рынка, из-за чего банк, обладающий финансовыми возможностями, часто не может вычислить интересные предприятия, реально заинтересованные в получении заемных средств. При этом необходимо подчеркнуть исключительную важность как для банкиров, так и для других держателей свободных финансовых ресурсов «прозрачности» рынка и работы компаний.

Вместе с тем, на сегодня существует опасность для национальных интересов страны, которая заключается в том, что иностранный инвестор идет главным образом в отрасли, связанные с добычей и переработкой природных ресурсов. Целесообразно создать экономические рычаги, стимулирующие инвесторов вкладывать средства в отрасли, приоритетные для казахстанской экономики, и ограничивающих деятельность иностранных

инвесторлардың қызметін шектеудің экономикалық тетіктерін құру керек.

Сонымен қатар шетелдік инвесторларға қолайлы жағдай туғыза отырып, әрдайым салық ауқымының көп кеңейе түсуі, шетелдік инвесторларға берілген кедендік және валюта-саудалық жеңілдіктер отандық тауар өндірушілердің бәсекелестік позицияларының төмендеуіне, өнеркәсіптік өндіріс аймақтарындағы шетелдік монополизмнің күшеюіне, кіріске салынатын салықтардың төмендеуінен бюджет түсімінің азаюы ескерілмей отырғанына көңіл бөлу керек. Мемлекеттің кейбір ұлттық шеңберден шыққан корпорациялар бөлімдерін шамадан тыс қолдауы оларды тым жоғары кіріс нормасымен қамтамасыз етеді де, оның айтарлықтай бөлігі қайтарылып, осының салдарынан республика экономикасына түсетін валюта өсімі азаяды. Мұның бәрі ұлттық экономиканың дамуына теріс әсерін тигізуде. Бұл жағдайда мұндай келенсіз жәйттерді ішінара бейтараптандырып, шетелдік капиталды шамадан тыс қолдаудан шығару арқылы шетелдік және отандық кәсіпкерлер мүдделерінің тепе-теңдігін ақыға қонымды реттеп отыру келенсіз жәйттерден шығудың жолы болып табылады.

Республика үкіметі үшін жаңа кәсіпорындар құрылысын ынталандыратын және бұрынғы кәсіпорындарды сатып алуды тоқтататын, өтелмейтін қорларды өңдеуге бағытталған шетел капиталына шектеу салатын әрі технологиялық бәсекелестік жағдайында машина жасау саласындағы салымдарға қолдау көрсететін шет мемлекеттердің тәжірибесіне назар аударған пайдалы болар еді. Осыған байланысты Қазақстанның мемлекеттік органдарының шетелдік инвесторлардың қызметтері сипатына зор көңіл бөлуі тиістігін айту керек.

Инвестициялар көлемінің жеткіліксіздігі сауда доктринасын тым ұзақ ұстанғандығына байланысты болды. Мұның нәтижесінде Қазақстан басқа ТМД республикалары тәрізді бүкіл әлем өткен ұлттық шеңберден шығуға әлі кірісе қойған жоқ. Жаңа технологиялық және экономикалық жетістіктерге қол жеткізбейінше, қазіргі заманғы қатаң геозэкономикалық кеңістікте жұмыс тәсілінсіз инвестициялар ағымында бірде-бір ұлттық экономиканың өмір сүруі мүмкін емес.

инвесторов в определенных, стратегических для Казахстана, отраслях и производствах.

Также следует обратить внимание на тот факт, что создавая благоприятные условия для иностранных инвесторов, не всегда учитывалось, что большое расширение спектра налоговых, таможенных льгот и валютно-торговых привилегий иностранным инвестициям приводит к ухудшению конкурентных позиций отечественных производителей, усилению иностранного монополизма в зонах промышленного производства, к потерям в бюджете от снижения налогов на доходы. Чрезмерная протекционистская опека государством отдельных звеньев ТНК обеспечивает им повышенную норму прибыли, существенная часть, которой репатрируется, что сокращает прирост валюты в экономике республики. Все это отрицательно сказывается на национальной экономике. В данной ситуации частичная нейтрализация таких негативных процессов видится в выводе иностранного капитала из-под чрезмерной протекционистской опеки, в предоставлении льгот в разумных пределах с соблюдением баланса интересов как отечественных, так и иностранных предпринимателей.

Правительству республики было бы полезно обратиться к опыту зарубежных государств, стимулирующих строительство новых предприятий и тормозящих скупку старых, ограничивающих приток иностранного капитала в разработку не возобновляемых ресурсов и приветствующих вложения в машиностроение, что важно в условиях технологической гонки. В данной связи следует отметить необходимость более пристального внимания государственных органов Казахстана к характеру деятельности зарубежных инвесторов.

Недостаточный объем инвестиций был связан с долгой приверженностью торговой доктрине, в результате чего Казахстан, как и другие республики СНГ даже не подступил к той транснационализации, которую весь мир уже прошел. Можно сделать вывод, что без выхода на новейшие технологические и экономические разработки, без умения оперировать в современном жестком геозэкономическом пространстве, в потоках инвестиций не выживет ни одна национальная экономика.

Әдебиет/Литература:

1. Есергепова М. Казахстану необходимо улучшить условия торговли/журнал АльПари, 1997 г., № 4.
2. Чечина Н. Внешнеэкономическая деятельность как фактор рационализации структуры промышленного производства республики при переходе к рынку/Алматы, 1995 г.
3. Челекпаев А. Привлечение иностранного капитала в экономику Казахстана и проблемы обслуживания внешнего долга/Экономика Казахстана, март 1997 г.
4. Иностранные инвестиции в экономике России: проблемы и эффективность./Вестник Московского университета, 1998 г., № 4.
5. Комплексная программа стимулирования отечественных и иностранных инвестиций в экономику Российской Федерации на 1995-1997 гг., одобренная постановлением Правительства РФ от 13 октября 1995 г., № 1016.
6. Статистический бюллетень./Национальный Банк Казахстана 1999 г., № 12.

Әлеуметтік-экономикалық мониторинг жүйесін құрудың методологиялық негіздері

Қуандықов Ә. Ә.

I. КІРІСПЕ

Қазіргі кезде әлеуметтік-экономикалық жүйенің (ӘЭЖ) сан-алуан салаларында іс жүргізуді басқару үшін шешімдер әзірлеу барысында мониторинг жүйесін (МЖ) қолдану идеясы барған сайын танымал болуда. Бірақ МЖ мағынасы бастапқы деректерді жинау, тіркеу және бір орталыққа ұсынып отыру құралы ретінде, сөйтіп осы бастапқы деректер іріктеліп, белгілі бір есеп беру үлгісіне сәйкестендірілуі тұрғысынан өте тар ауқымда қолданылып жүр. Атап айтқанда МЖ осы ұғым төңірегінде ғана қазіргі кезде салық жинау, экономиканың қаржылық пен банк және т. б. салаларында іс жүзіндегі міндеттерді шешу үшін қолданылып жүр.

Шешімдер қабылдау үшін бастапқы деректерді жинау мен тіркеу қызметінің маңыздылығын атай отырып, толыққанды шешім қабылдау үшін олардың аздық ететінін ескерген жөн.

Жүргізілген зерттеулер [1-7] тиімді шешімдер қабылдау КТР-ге қоршаған орта туралы, яғни деректерді жәй жинау мен сақтаудан гөрі ӘЭЖ-нің жай-күйі мен қызмет атқаруы туралы анағұрлым көп ақпарат керек екенін көрсетті. Оның үстіне бұл ақпарат деректерінің біразы тікелей өлшемге келмейді, оларды тек белсенді түрде өңдеу арқылы және есептеулер арқылы алуға болады.

Сондықтан МЖ кең ауқымды міндеттер атқаруы тиіс. Ал бұл МЖ құрылымын және деректерді өңдеу технологияларын және де мұндай жүйелерді құру ісін қиындатып жібереді.

Осыған байланысты ғылыми-методикалық әдістерге негізделген МЖ құру үшін жүйелі тәсіл керек.

Методологические основы создания социально-экономической мониторинговой системы

Қуандықов А. А.

I. ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время идея применения мониторинговых систем (МС) в процессе подготовки решений для управления процессами в различных аспектах социально-экономической системы (СЭС получает все больше популярность). Однако, назначения МС понимаются в узком смысле как инструмент для сбора, регистрации и представления первичных данных в единый центр, где эти первичные данные агрегируются и приводятся к определенной отчетной форме. Именно, в таком понимании сути МС сейчас нашли применения для решения практических задач в сфере сбора налога, финансовой и банковской сфере экономики и т. д.

Отмечая важность функции сбора, регистрации первичных данных для подготовки решений, следует отметить их недостаточность для принятия полноценного решения.

Проведенные исследования [1-7] показали, что для принятия эффективных решений, для АПР нужно гораздо больше информации о проблемной среде, т. е. о состоянии и функционировании СЭС нежели простой сбор и хранения данных. Причем часть данных этой информации непосредственно не измерима, их можно получить только путем активной обработки и вычисления.

Поэтому МС должна выполнять широкий спектр функций. А это приведет к усложнению структуры МС и технологий обработки данных и соответственно процесс создания подобной системы.

В связи с этим требуется системный подход к созданию МС, базирующегося на научно-методические основы.

Бұл еңбекте МЖ кұрудың негізгі теориялық-методикалық ережелері ұсынылып отыр.

Біздің негізгі методикалық позициямыз мынаған саяды.

Теориялық тұрғыдан алғанда ӘЖ басқару жөнінде шешімдер қабылдау үшін КТР-ге ӘЖ ахуалы туралы ақпараттық моделі (АқМ) ұсынылуы тиісті. Ол біріншіден барабар және екіншіден, ӘЖ-нің шешім қабылданған сәттегі жай-күйін толық және дәл көрсетуі тиісті.

ӘЖ ақпараттық моделі мынадай топтағы ӘЖ өлшемдер жиынтығынан құрылады:

$$P = (P_T, P_{пр}, P_{пг}), P_T = (P_{1T}, P_{2T}), \\ P_{пр} = (P_{1пр}, P_{2пр}), P_{пг} = (P_{1пг}, P_{2пг})$$

мұндағы:

- P – ӘЖ координаттар жиынтығы;
- P_T – ағымдағы бақыланып отыратын ахуалды сипаттайтын өлшемдер жиынтығы;
- $P_{пр}$ – өткен ахуалды сипаттайтын өлшемдер жиынтығы;
- $P_{пг}$ – келешектегі – болжамды ахуалды сипаттайтын өлшемдер жиынтығы;
- P_{1T} – ағымдағы бақыламды ахуалды сипаттайтын бастапқы-өлшенетін өлшемдер жиынтығы;
- P_{2T} – ағымдағы ахуалды сипаттайтын қайталама-есептелінетін (өлшенбейтін) өлшемдер жиынтығы;
- $P_{1пр}$ – өткен ахуалды сипаттайтын бастапқы-өлшенетін өлшемдер жиынтығы;
- $P_{2пр}$ – өткен ахуалды сипаттайтын қайталама-есептелініп шығарылатын (өлшенбейтін) өлшемдер жиынтығы;
- $P_{1пг}$ – келешектегі-болжамды ахуалды сипаттайтын өлшемдер жиынтығы;
- $P_{2пг}$ – келешектегі ахуалды сипаттайтын, болжамды өлшемдер негізінде есептеліп шығарылатын өлшемдер жиынтығы.

Бұл деректер ақпараттық модель құрамында n -өлшемді R қатынасымен бөлініп, ӘЖ координаттары арасындағы топологиялық және уақыттық қатынастарды кескіндейді.

Мұндай АқМ негізін құрауға ӘЖ туралы деректер базасы қызмет етеді. Сондықтан бұл қатынастарды қисынды деңгейде жинау мен өңдеуден соң және ӘЖ жекелеген көрсеткіштерін (немесе координаттарын) түзу үшін деректер базасын құру және толықтыру қажет. Ал деректер базасының АқМ құрарлықтай қолайлы болуы үшін оны көпжақты текше түрінде бейнелеу керек.

Текшенің координаттық осьтері болып табылатындар:

- 1) ӘЖ көрсеткіштер осі (P);

В данной работе предлагается и излагается основные теоретико-методологические положения создания МС.

Наша основная методическая позиция сводится к следующему.

С теоретической точки зрения для принятия решений по управлению СЭС АПР-у должна быть представлена информационная модель (ИМ) о состоянии СЭС. И она должна быть, во-первых, адекватной и во-вторых достаточно полно и точно отражать состояния СЭС в момент принятия решений.

Информационная модель СЭС состоит из совокупности параметров СЭС следующей группы:

$$P = (P_T, P_{пр}, P_{пг}), P_T = (P_{1T}, P_{2T}), \\ P_{пр} = (P_{1пр}, P_{2пр}), P_{пг} = (P_{1пг}, P_{2пг})$$

где:

- P – совокупность координат СЭС;
- P_T – совокупность параметров, характеризующих текущее наблюдаемое состояние;
- $P_{пр}$ – совокупность параметров, характеризующих прошлые состояния;
- $P_{пг}$ – совокупность параметров, характеризующих будущее – прогнозные состояния;
- P_{1T} – совокупность первично-измеримых параметров, характеризующих текущие наблюдаемые состояния;
- P_{2T} – совокупность вторичных – вычисляемых (неизмеряемых) параметров, характеризующих текущие состояния;
- $P_{1пр}$ – совокупность первично-измеримых параметров, характеризующих прошлые состояния;
- $P_{2пр}$ – совокупность вторичных – вычисляемых (неизмеряемых) параметров, характеризующих прошлые состояния;
- $P_{1пг}$ – совокупность прямо (непосредственно) прогнозируемых параметров, характеризующих будущее – прогнозные состояния;
- $P_{2пг}$ – совокупность параметров, характеризующих будущее – прогнозные состояния, вычисляемые на основе спрогнозированных параметров.

Эти данные в составе информационной модели структурируются n -мерным отношением R , которое отражает как топологическое, так и временное отношение между координатами СЭС.

Основой формирования такой ИМ служить база данных о СЭС. Поэтому для того, чтобы установить эти отношения на логическом уровне после сбора и обработки и формирования отдельных показателей (или координат) СЭС необходимо создать или пополнить базу данных. Для того, чтобы база данных, была технологична для формирования ИМ ее необходимо представить в виде многомерного куба.

Координатными осями куба являются:

- 1) ось показателей (координат) СЭС (P);

2) уақыт осі (абсолюттік немесе күнтізбелік) (Т);

3) абстракция немесе қорыту осі ($\Xi = (\xi_i)$, ξ_i – i- деңгейдегі деректерді қорыту (абстракциялау)).

4) көрсеткіштерді есептеу деңгейінің осі, яғни ӘӘЖ көрсеткіштерінің (деректерінің) ($Z = (\zeta_i)$, туындау кезектерін мысалы, бірінші кезекте туындайтын, екінші кезекте туындайтын және с. с. ζ_i – i- есептеу деңгейі;

5) жекелеген деректердің немесе олардың тобының өмір сүру ұзақтығының осі (яғни ӘӘЖ өлшемдерінің);

6) жекелеген деректер түрлерінің немесе олардың тобының прагматикалық мағыналар осі (яғни ӘӘЖ өлшемдерінің).

Деректер базасы текшелерінің бағыныштылығынан құрылып, яғни деректердің жалпы текшесі элементтерден тұрады, ал олар өз кезегінде деректердің текшелері болып табылады.

Былайша айтқанда, ӘӘЖ туралы t кезінде КТР бейнелейтін ақпараттық модель мынадай түрде болады

$$M_{\text{ӘӘЖ}} = (R, P)$$

Бұл ӘӘЖ ахуалының моделі әрбір ағымдағы уақыттың t кезінде Δt уақыт аралығында көлемді көрінеді, ол үшін $t \in \Delta t$ орындалады. Сонымен қатар $(t_i \in \Delta t) \& (t_i < t)$ – өткен-диагностикалық (тағы ретроспективалық деректер енгізіледі) ӘӘЖ ахуалына сай болады, $(t_i \in \Delta t) \& (t_i > t)$ – келешектегі болжам ӘӘЖ ахуалына, t – ағымдағы-сәттік ӘӘЖ ахуалына сай келеді.

Мұндай ұсыну жан-жақтылықты, ақпараттықты қамтамасыз етеді. Мұнан басқа жоғарыда көрсетілген АқМ құру концепциясы АқМ құру ісінің құрамына ойын стратегиясын енгізуге мүмкіндік береді. Ойын стратегиясы МЖ үшін субъекттер туралы сенімді деректер жинауды ойын жағдайларын жасау жолымен, яғни белгілі бір уақыт аралығындағы ΔT қызметін қадағалау және болжау арқылы жинақталған әрі тексерілген мәліметтер мен деректер негізінде бақылау жолымен жүргізеді. Бұл ӘӘЖ туралы деректердің сенімділігін, дәлдігін және толықтығын күшейте түсуге мүмкіндік береді.

Осылайша күн тәртібінде тұрған міндет АқМ жоғарыда көрсетілген атрибуттармен бірге КТР бейнеленуін қамтамасыз ететін МЖ құрудың теориялық-әдістемелік негіздерін жасау болып табылады.

Төменде белгіленген талаптарға жауап беретін МЖ технологияларын құру міндеттері мен принциптерінің нақты анықтамасы ұсынылады.

2) ось времени (абсолютная или календарная) (Т);

3) ось абстракций или обобщения ($\Xi = (\xi_i)$, ξ_i – i-ый уровень обобщения (абстракции) данных).

4) ось уровня вычисления показателей, т. е. производность показателей (данных) СЭС ($Z = (\zeta_i)$, ζ_i – i-ый уровень вычисления: первичные, производные, т. е.: вторичные, третичные и т. д.;

5) ось длительности жизни существования как отдельных видов, так и группы данных (т. е. параметров СЭС);

6) ось прагматических значений отдельных видов, так и группы данных (т. е. параметров СЭС).

База данных состоит из иерархии кубов, т. е. общий куб данных содержит элементы, которые в свою очередь являются кубами данных.

Таким образом, информационная модель, представляемая ЛПР о СЭС в момент t имеет вид

$$M_{\text{СЭС}} = (R, P)$$

Данная модель состояния СЭС в каждом текущем моменте времени t представляется объемом за интервал времени Δt , для которого выполняется $t \in \Delta t$. При этом $(t_i \in \Delta t) \& (t_i < t)$ – соответствует прошлому – диагностическому (сюда еще включаются ретроспективные данные) состоянию СЭС, $(t_i \in \Delta t) \& (t_i > t)$ – будущему-прогнозируемому состоянию СЭС, t – текущему-мгновенному состоянию СЭС.

Такое представление обеспечивает глобальность, информативность. Кроме того вышеприведенная концепция формирования ИМ позволяет в состав процесса формирования ИМ включить игровую стратегию. Игровая стратегия позволяет осуществить для МС сбора надежных данных о субъектах путем создания игровой ситуации, т. е. путем отслеживания деятельности и прогнозирования данных на основе накопленных и проверенных данных и сведений за интервал времени ΔT . Это позволяет усилить надежность, точность и полноту данных о СЭС.

Таким образом задачей стоящей на повестке дня является разработка теоретико-методологических основ создания МС, которая должна обеспечить представления ЛПР ИМ с вышеуказанными атрибутами.

Ниже предлагается формулировка задачи и принципов технологий создания МС, отвечающей отмеченным требованиям.

II. МЖ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

ӘӘЖ М-талдауы міндеттерінің анықтамасы. ӘӘЖ ерекшеліктерін талдау нәтижелерінен басқару шешімдерін (Б-шешімдер) қабылдау үшін ӘӘЖ-ні талдау міндеттерінің анықтамасы туындайды.

ӘӘЖ талдау процесі оңтайлы міндет немесе ұтымды ақпараттық шешімдер қабылдаудың оңтайландырылған міндеті ретінде тұжырымдалуы мүмкін. ӘӘЖ талдау міндеттерінің қойылу мүмкіндіктерінің бірі осындай.

Талдау нәтижелеріне қойылатын негізгі талаптар мыналар:

1) ӘӘЖ ахуалы және қызмет етуі туралы ақпараттардың толықтығы – Р1 көрсеткіші.

2) ӘӘЖ ахуалы және қызмет етуі туралы ақпараттарының ең жоғары прагматикалық күші – Р2.

3) ӘӘЖ ахуалы және қызмет етуі туралы ең жоғары дәлдікпен көрсетілуі – Р3.

4) КТР-ді бұдан әрі пайдалану үшін ӘӘЖ-нің ахуалы және қызмет етуі туралы берілген ақпараттың барынша қолайлылығы (ыңғайлы) болуы – Р4.

5) Талдау нәтижелерінің өте шапшаң алынуы – Р5.

6) Талдау нәтижелерінің ең жоғары сенімділігі – Р6.

7) Талдау нәтижелерін алудағы ең жоғары тиімділік пен үнемділік – Р7.

8) ӘӘЖ талдау процесінің қоршаған орта мен жағдайларға барынша тәуелсіз болуы – Р8.

Көрсетілген көрсеткіштердің мағыналарына қойылатын талаптар ӘӘЖ талдау міндеттерін шешу үшін критерий болып табылады.

Сонымен, көрсетілген талаптар негізінде талдау процесін мынадай міндет түрінде тұжырымдаймыз.

Жоғарыда көрсетілгендей, ӘӘЖ $G = (g_1, g_2, \dots, g_i, \dots, g_n)$ белгілі ерекшеліктері болсын делік.

$t = t_i$ уақыт кезінде (Б – шешімдері) КТР үшін мынадай критерийлер жиынтығын қанағаттандырылғандай ӘӘЖ (АқМ) ақпараттар моделін құру керек: $W(w_i(P_i)) : i = 1, 8 \rightarrow \max$, мұндағы $w_i(P_i)$ – i -ші ӘӘЖ талдау міндеттерін шешудің жеке критерийі.

Жалпы критерийлер құрылымы кейде мынадай түрде болады: $W = \sum_i \alpha_i P_i \rightarrow \max$, мұндағы α_i – P_i салмақ коэффициенті.

Бұл міндеттерді шешудің мынадай әдісін ұсынамыз.

ӘӘЖ мониторингтік талдау әдістері. ӘӘЖ белгілеген ерекшеліктеріне қарай, М – талдау әдісін келесі кезекте көрсетілгендей етіп көрсетейік:

II. ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА МС

Формулировка задачи М-анализа СЭС. Исходя из результатов анализа особенностей СЭС вытекает формулировка задачи анализа СЭС для принятия управленческих решений (У-решений).

Процесс анализа СЭС может быть сформулирован как оптимизационная задача или как задача принятия оптимальных информационных решений. Одна из возможных постановок задачи анализа СЭС такова.

Основные требования к результатам анализа следующие:

1) Полнота информации о состоянии и функционировании СЭС – показатель Р1.

2) Максимальность прагматической силы информации о состоянии и функционировании СЭС – Р2.

3) Максимально точное представление о состоянии и функционировании СЭС – Р3.

4) Максимальная технологичность (или удобство) представленной информации о состоянии и функционировании СЭС для дальнейшего пользования АПР – Р4.

5) Максимальная оперативность получения результатов анализа – Р5.

6) Максимальная надежность получения результатов анализа – Р6.

7) Максимальная эффективность и экономичность получения результатов анализа – Р7.

8) Максимальная независимость процесса анализа СЭС от условий и среды проведения анализа – Р8.

Требования к значениям указанных показателей являются критериями для решения задачи анализа СЭС.

Итак, на основе приведенных требований процесс анализа сформулируем в виде следующей задачи.

Пусть СЭС обладает особенностями $G = (g_1, g_2, \dots, g_i, \dots, g_n)$, приведенными выше.

В момент времени $t = t_i$ требуется построить информационную модель СЭС (ИМ) для принятия У-решений АПР-ом, чтобы удовлетворить совокупность критериев:

$W(w_i(P_i)) : i = 1, 8 \rightarrow \max$, где $w_i(P_i)$ – i -ый частный критерий решения задачи анализа СЭС.

Структура общих критериев (1) в частности имеет вид: $W = \sum_i \alpha_i P_i \rightarrow \max$, где α_i – весовой коэффициент P_i .

Для решения данной задачи предлагаем следующий метод.

Методы мониторингового анализа СЭС. Исходя из установленных особенностей СЭС, метод М-анализа представим из следующих последовательностей:

- М – талдау мақсатын, деңгейін және жағдайын анықтау;
- талдауға қойылған мақсат тұрғысынан алғанда релевантты болып табылатын ӘЖ талдауының соңғы объектілерінен (СО) түскен алғашқы деректерді жинау және тіркеу;
- КТР үшін ақпарат даярлау;
- КТР үшін ақпарат ұсыну;

М-талдау циклы (МЦ) осы кезеңдерде бір ізбен беруге болады. Дегенмен сонымен қатар МЦ құрамына ӘЖ-нің көшу процесінің жекелеген кезеңі ретінде КТР-дің қабылдаған шешімдерін өңдегеннен кейінгі жаңа ахуалын енгізуге болады.

МЖ функционалдық құрылымы. М-талдау әдістері негізінде міндеттерді (1–2) шешу үшін экономикалық мониторингтік жүйесі ұсынылған, яғни МЖ.

МЖ ірілендірілген функционалдық құрылымы мынадай қызмет ететін дербес жүйелерден немесе шағын жүйелерден тұрады:

- М – талдауының мақсаты мен жағдайын белгілейтін координациялар (КЖ – координациялар жүйесі);
- ӘЖ ахуалы туралы алғашқы деректерді өңдеу мен жинауды жүзеге асыратын алғашқы өңдеу (МЖӨ – деректер жүйесі);
- алғашқы деректер мен базасы негізінде шешімдер қабылдау үшін ақпарат дайындау (АЖ – ақпараттар жүйесі);
- ӘЖ түрлі сценарийлерінің дамуын бағалауды және талдауды қамтамасыз ететін сценарий талдауы (СЖ – сценарийлер жүйесі);
- ақпарат мәселесі түрінде КТР шешімдерін қабылдау үшін ӘЖ ахуалы мен М-талдау нәтижелерін көрсетуді қамтамасыз ететін ақпарат ұсыну (ҰЖ – ұсыну жүйесі);
- М-талдау процесі үшін МЖ жобалау және енгізу сатысындағы сияқты жұмыс істеу кезеңінде де когнитивтік қамтамасыз етуді қалыптастыру (КЖ – когнитивтік жүйе).

Былайша айтқанда, МЖ функционалдық құрылымын мынадай түрде бейнелеуге болады:

$$МЖ = (R, \{КЖ, АЖ, МЖ, СЖ, БЖ, \dots\}),$$

мұндағы: R – МЖ шағын жүйелері арасындағы функционалдық қатынас.

Көрсетілген МЖ шағын жүйелерінің ішіндегі ақпарат дайындау шағын жүйесінің анағұрлым күрделі құрылымы бар. Барынша жұмыс істеу тиімділігі қамтамасыз етілген кезде осы шағын жүйенің функционалдық құрылымының ықтимал нұсқаларының бірі мынадай түрде болуы мүмкін:

$$АЖ = (R, \{ДБ, ДӨ, ДГ, ҚДК, МД, СТ, КБ, АБ, \dots\}),$$

- определение цели, уровней и условий М-анализа;
- сбор и регистрация первичных данных из конечных объектов (КО) анализа СЭС, которые являются релевантными с точки зрения поставленной цели анализа;
- подготовка информации для АПР;
- представление информации для АПР.

Цикл М-анализа (ЦМ) можно представить из последовательности этих этапов. Однако при этом в состав ЦМ возможно включение в качестве отдельного этапа процессов перехода СЭС в новое состояние после отработки принятых решений АПР-ом.

Функциональная структура МС. Для решения задачи (1–2) на основе описанного метода М-анализа предложена экономическая мониторинговая система, т. е. МС.

Укрупненная функциональная структура МС состоит из следующих функционально самостоятельных систем или подсистем:

- координации (СК – система координации), которая устанавливает цели и условия М-анализа;
- первичной обработки (СД – система данных), которая осуществляет сбор и обработку первичных данных о состояниях СЭС;
- подготовки информации (СИ – система информации) для принятия решений на основе первичных данных и данных баз;
- анализа сценария (СС – система сценарии), который обеспечивает анализ и оценку различных сценариев развития СЭС;
- представления информации (СП – система представления), которая обеспечивает представление состояния СЭС и результатов М-анализа для принятия решений АПР в виде информационной модели;
- формирования когнитивного обеспечения (КС – когнитивная система), МС для процесса М-анализа как на этапе проектирования и внедрения МС, так и в период ее функционирования.

Таким образом, функциональную структуру МС можно представить в виде:

$$МС = (R, \{СК, СД, СИ, СС, СП, \dots\}),$$

где: R – функциональное отношение между подсистемами МС.

Среди указанных подсистем МС наиболее сложную структуру имеет подсистема подготовки информации. Один из возможных вариантов функциональной структуры данной подсистемы, при котором обеспечивается максимальная функциональная эффективность, может быть представлен в виде:

$$СИ = (R, \{УПД, ОД, ДГ, ФД, МД, АС, ПР, ПД, \dots\}),$$

мұндағы:

ДАБ – деректердің ағымын басқару;
 ДӨ – деректерді өңдеу;
 ДГ – ӘЖ диагноз қою;
 ҚДК – қосымша (ағымдағы) деректерді құру;
 МД – ӘЖ процестерін модельдеу;
 СТ – ӘЖ дамуының сценарийін талдау;
 КБ – ӘЖ көрсеткіштерін болжау;
 АБ – КТР үшін ақпарат ұсыну;
 R – МЖ шағын жүйе блоктары арасындағы функционалдық қатынас.

Бұл шағын жүйелердің әрқайсысы белгілі бір деректер тобын қамтамасыз етеді, мысалы, ӘЖ ахуалы туралы туынды деректер (екінші, үшінші және т. б.) диагностикалық, болжау деректерін қалыптастырады және т. с. с.

МЖ көрсетілгеннен басқа тағы да бірқатар жалпы жүйелілік қызмет атқарады, атап айтқанда бағдарламалық құралдар мен деректердің қорғалуын және қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

М-жүйесінің жалпы архитектурасы аппараттық, жүйелілік және қолданбалы деңгейлерден тұрады.

ӘЖ объектілері аумақтарға бөлінгендіктен және олардың кейбіреулері көптеген бөлімшелерден тұратындықтан, архитектурасының әрбір деңгейі көптеген бөлшектелген жергілікті желілерден тұрады.

Егер МЖ-нің аппараттық және жүйелілік деңгейлері типтік болса, онда қолданбалы деңгейі теңдессіз болып келеді. Соңғы деңгей когнитивтік қамтамасыз етуден және деректерді өңдеу бағдарламаларынан тұрады.

Когнитивтік қамтамасыз ету негізін мыналар құрайды:

- М-талдауының соңғы объектілерінің (СО) бақыланатын көрсеткіштерінің тізбесі және халықтың әлеуметтік-экономикалық ахуалының көрсеткіштері;
- МЖ базасында сақталған ӘЖ туралы деректер мен білімдер;
- М-жүйесімен талдау нәтижесінде қалыптастырылған ӘЖ көрсеткіштерінің жиынтығы;
- МЖ-дегі ақпараттық шешімдер қабылдауды қамтамасыз ететін ережелер жиынтығы және т. т.

Деректер базасы мен МЖ шағын жүйелерінде шешім қабылдау іс-шараларының өлшемдік құрылымы когнитивтік қамтамасыз ету негізінде құрылады (немесе жобаланады).

Жүйенің икемділігін қамтамасыз ету үшін мониторингтік талдаудың көптеген нұсқалары қарастырылған, мысалы:

- елдің ұлттық шаруашылығы мен оның салалары бойынша;
- үкіметтің фискальдік және монетарлық қызметі;
- елдің әлеуметтік-экономикалық қызметі аспектілері бойынша;
- жалпы алғанда елдің макроэкономикасы бойынша және т. т.

где:

УПД – управление потоком данных;
 ОБ – обработка данных;
 ДГ – диагностирование СЭС;
 ФДД – формирование дополнительных (текущих) данных;
 МД – моделирование процессов СЭС;
 АС – анализ сценария развития СЭС;
 ПР – прогнозирование показателей СЭС;
 ПД – представление информации для АПР;
 R – функциональное отношение между блоками подсистемы СИ.

Каждая из этих подсистем обеспечивает подготовку данных определенной группы, например, формирует производные (вторичные, третичные и т. д.), данные, диагностические, прогнозные данные о состоянии СЭС и т. д.

МС, кроме указанных еще выполняет ряд общесистемных функций, в частности обеспечивает защиту и безопасность программных средств и данных и т. д.

Общая архитектура М-системы состоит из аппаратного, системного и прикладного уровней.

Из-за того, что объекты СЭС территориально распределены и некоторые из них в свою очередь состоят из множества подразделений, каждый уровень архитектуры состоит из множества распределенных и локальных сетей.

Если аппаратный и системный уровни МС являются типовыми, то прикладной уровень является уникальным. Последний уровень состоит из когнитивного обеспечения и программ обработки данных.

Основу когнитивного обеспечения составляют:

- перечень контролируемых показателей конечных объектов М-анализа (КО) и показателей социально-экономического состояния населения;
- данные и знания о СЭС, хранящиеся в базах МС;
- совокупность показателей СЭС, сформулированных в результате анализа М-системой;
- совокупность правил, обеспечивающих принятие информационных решений в МС и т. д.

База данных и параметрическая структура процедур принятия решений подсистем МС создается (или проектируется) на основе когнитивного обеспечения.

Для обеспечения гибкости в системе предусмотрено множество вариантов мониторингового анализа, например:

- по национальному хозяйству страны и его отраслям;
- фискальной и монетарной деятельности правительства;
- по аспектам социально-экономической деятельности страны;

Экономиканың жекелеген салалары мен аспектілері бойынша да, жалпы ахуалын көрсетуде елдің ұлттық шаруашылығы мен әлеуметтік-экономикалық жағдайы туралы бастапқы деректер негізінде қалыптастырылатын көрсеткіштер базасында жүзеге асырылады. ӘЭЖ құрылымдарының бағыныштылығына сәйкес бастапқы деректер негізінде аудандық, сонан соң қалалық, облыстық және республикалық деңгейдің көрсеткіштерінен құрылады. ӘЭЖ құрылымдарының бұл деңгейлердегі нұсқалары бірдей, яғни ӘЭЖ бірдей көрсеткіштермен сипатталады.

III. МЖ ҚҰРУДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

МЖ-нің өз функцияларын орындау тиімділігі қазіргі жаңа ақпараттық технологиялар жетістіктерін толығымен қолдануға байланысты.

Жоғарыда көрсетілген МЖ функцияларын жүзеге асыру үшін МЖ өз құрамына ақпараттық жүйелерінің, шешім қабылдау жүйелерінің және корпоративтік жүйелердің сапасын біріктіруі керек.

МЖ-ні аппараттық-жүйелілік қамтамасыз ету толығымен типтік корпоративтік жүйенің бөлшектелген түрі аппараттық-жүйелік қамтамасыз етумен толық сай келеді.

МЖ-нің көлемді деректер өңдеуіне және жинауына сонымен қатар түрлі мақсаттағы шешімдер қабылдауына байланысты МЖ бағдарламалық-ақпараттық қамтамасыз ету «Data Warehouse» деректерді сақтау орнының технологиясына, «Data mining» деректерді интеллектуалдық талдауға («деректерді зерттеу» немесе «деректерді өндіру» деп аударылады), құрамдас бөлікті технология мен «CORBA» бөлінген есептеулеріне, бөлінген деректер базасы мен «OLTP» интерфейсіне сақтау орнының, деректерді көрсетуіне, мультимедияларға және т. т. негізделуге тиіс.

Осы айтылғандарға сүйене отырып бағдарламалық-ақпараттық қамтамасыз етудің мынадай тәсілін ұсынамыз.

Ақпараттық қамтамасыз етудің негізін көп өлшемді деректер моделі – деректерді сақтау орны құруға тиіс. Бұл деректер моделі есептеуге және деректер арасындағы күрделі байланыстарды талдауға мүмкіндік береді.

Деректерді өңдеу арнайы әзірленген «Data mining» деректерді интеллектуалдық өңдеу технологиясы негізінде жүргізіледі. Бұл жүйе деректерді статикалық өңдеу, жүйелеу және деректерді топтастыру, бейнелерін тану және болжау секілді т. б. интеллектуалдық операцияларды жүргізеді.

Осы жүйеде ақпаратты семиотикалық өңдеу және процестерді дәлме-дәл модельдеу жүргізіледі.

— по макроэкономике страны в целом, и т. д.

Представление состояния экономики как по отдельным отраслям и аспектам, так и в целом осуществляется на базе показателей, формируемых на основе первичных данных об национальном хозяйстве и социально-экономическом положении страны. Согласно иерархичности структуры СЭС на основе первичных данных формируются показатели районного уровня, затем городского, областного и республиканского. Структуры СЭС на этих уровнях инвариантны, т. е. СЭС характеризуются одинаковыми показателями.

III. ИНФОРМАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ СОЗДАНИЯ МС

Эффективность выполнения своих функций МС зависит от полноты использования современных достижений новых информационных технологий.

Для реализации вышеприведенных функций МС необходимо, чтобы МС объединяла в своем составе качества информационных систем, систем принятия решений и корпоративных систем.

Аппаратно-системное обеспечение МС полностью совпадает с аппаратно-системным обеспечением типовой корпоративной системы распределенного вида.

В связи с тем, что МС должна обрабатывать и хранить большой объем данных и принимать решения различного назначения, программно-информационное обеспечение МС должно базироваться на технологии хранилища данных «Data Warehouse», интеллектуального анализа данных «Data mining» (переводится как «исследование данных» или «добыча данных»), компонентной технологии и распределенных вычислений «CORBA» и интерфейс распределенной баз данных и хранилищ «OLTP», визуализация данных, мультимедии и т. д.

Исходя из отмеченного предлагаем следующий подход к созданию программно-информационного обеспечения.

Основу информационного обеспечения должно составлять многомерная модель данных – хранилище данных. Данная модель данных позволяет вести вычисления и анализ сложных связей между данными.

Обработка данных осуществляется специально разработанной системой интеллектуальной обработки данных на основе технологии «Data mining». Данная система реализует такие интеллектуальные операции, как статическая обработка данных, классификацию и группирование данных, распознавание образов и прогнозирование и т. д.

В этой же системе осуществляется семиотическая обработка информации и имитационное моделирование процессов.

Бұл операциялар жоғарыда көрсетілген МЖ функцияларын орындайтын мұнан да күрделірек операцияларды құрастыруға негіз болады.

Кейбір операциялар объектілік-бағытталған бағдарламалау тілінде және мынадай ортада жүргізіледі VISUAL C++, PASKAL 7.0, DELPHI 5.0 және т. б. МЖ функцияларының орындалуын қамтамасыз ететін күрделірек құрылымдар жекелеген интеллектуалдық операцияларды жүзеге асыратын бағдарламалар модульдерінен түзіледі. Сонда түзілу процесі Microsoft Visual Basic, Scripting Edition (VBScript), JavaScript, Perl, Tcl сценарийлері тілдерімен (scripting languages) жүргізіледі.

Мұнда ерекше көңіл аударатын жәйт, МЖ өсірілетін және кенейтілетін ашық құрылымды болуға тиіс деп ерекше атап көрсету қажет.

IV. ӘӘЖ-НІ БАСҚАРУ МІНДЕТТЕРІН МЖ НЕГІЗІНДЕ ШЕШУ

Атап өткендей, ӘӘЖ-нің аудандық, қалалық, облыстық және республикалық бағынышты құрылымдары болады. Бұдан басқа, ол көптеген аспектілерден, салалар мен ведомстволардан: қаржылық, өнеркәсіптік, ауылшаруашылық, табиғи-ресурстық, әскери-өнеркәсіптік және қорғаныстық, әлеуметтік, оқу және денсаулық сақтау (өнеркәсіптік емес сала), және т. б. салалардан тұрады.

Осы ӘӘЖ-нің барлық бағыныштылығы мен аспектілерінен туындайтын міндеттер екі топтан тұрады:

а) шығу көзіне қатысты нұсқалары бірдей ӘӘЖ-нің барлық саласында қайталанып отыратын міндеттер;

б) ӘӘЖ-нің жекелеген салаларына ғана арналған міндеттер;

Ұсынылған МЖ ӘӘЖ-нің барлық аспектілерінің барлық міндеттерін тиімді түрде шешу мүмкіндігін қамтамасыз етуге тиіс, тіпті олардың бағыныштылығы бойынша да, ӘӘЖ салалары бойынша да құрылымы бірдей нұсқада болуы орын алып отыр.

МЖ-нің аймақтық деңгейде шеше алатын кейбір экономикалық міндеттерінің тізімдері мынадай:

- әлеуметтік-экономикалық ахуалды болжау;
- кәсіпорындардың банкроттық деңгейін бағалау;
- салық және бюджет түсімдерін болжау;
- зейнетақы қорының түсімдерін болжау;
- түрлі бюджет саясатының салдарын бағалау және т. б.

Мұндай жағдайда аймақ ретінде аудандар, қалалар, облыстар және аумақтық аймақтар алынуы мүмкін.

Республикалық деңгейде шешілетін міндеттер ауқымы кеңейеді.

Эти операции служат основы для конструирования более сложных операций, выполняющих вышеперечисленные функции МС.

Отдельные операции реализуются на объектно-ориентированном языке программирования и в среде, таких как VISUAL C++, PASKAL 7.0, DELPHI 5.0 и т. д. Более сложные структуры, обеспечивающие выполнение функции МС komponуются из модулей программ, реализующих отдельные интеллектуальные операции. Тогда процесс компоновки осуществляется языками сценариев (scripting languages) такими как Microsoft Visual Basic, Scripting Edition (VBScript), JavaScript, Perl, Tcl.

Здесь следует особо подчеркнуть, что МС должна быть с открытой структуры, расширяемой и наращиваемой.

IV. РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ УПРАВЛЕНИЯ СЭС НА БАЗЕ МС

Как отметили, что СЭС имеет иерархическую структуру: районную, городскую, областную и республиканскую. Кроме того, она еще состоит из множества аспектов, отраслей и ведомств: финансовая, промышленная, сельскохозяйственная, природно-ресурсная, военно-промышленная и оборонная, социальная, образование и здравоохранения (не-промышленная сфера) и т. д.

Задачи, возникающие во всех этих иерархиях и аспектах СЭС, состоит из двух групп:

а) задачи, повторяющиеся во всех сферах СЭС, которые инвариантны в отношении источника возникновения;

б) задачи, специфические только для отдельных сфер СЭС.

МС, предложенная должна обеспечить возможность эффективного решения всех задач всех аспектов СЭС, тем более, что по ним, т. е., как по иерархиям, так и по отраслям СЭС, имеет место инвариантность структуры и функций.

Некоторый перечень экономических задач, которые может решить МС на уровне региона следующие:

- прогноз социально-экономического состояния;
- оценка уровень банкротства предприятий;
- прогноз налогового и бюджетного поступления;
- прогноз поступления в пенсионный фонд;
- оценка последствия различной бюджетной политики и т. д.

В данном случае в качестве региона могут быть районы, города, области и территориальные зоны.

На республиканском уровне круг решаемых задач расширится.

Мұнан басқа ӘЖЖ мониторингтік талдау міндеттері тағы тікелей және кері мониторинг міндеттеріне бөлінеді. Басқаша айтқанда, ӘЖЖ-нің жұмыс істеуі мен оның ахуалын талдаудың түрлі міндеттерін екі класқа біріктіруге болады:

тікелей талдау міндеттері немесе міндеттерді тікелей талдау,

кері талдау міндеттері немесе міндеттерді кері талдау.

Тікелей талдау міндеттері дедуктивтік логикаға, себеп-салдарлы байланыстар мен қатынастарды талдауға негізделеді. Бұл мониторингтік талдау (МТ) тобының міндеттері ӘЖЖ басқаруда тиянақты шешімдер қабылдау үшін деректерді анықтауға бағытталған. Бұл шешімдер қабылдау процесінің бастапқы себептерін анықтауға бағытталған, ал олардың түпкі мақсаты экономикалық процестерді басқару болып табылады. Басқаша айтқанда тікелей міндеттердің туындауы ӘЖЖ-нің ағымдағы жағдайын сипаттайтын КТР үшін мұндай немесе басқа шешімдерді қабылдауға қатысты деректер дайындауға байланысты.

Кері талдау міндеттері себеп-салдарлы қатынастарды талдаудың абдуктивтік логикасына негізделеді.

МТ кері міндеттерін шешу мақсаты ӘЖЖ басқару жөнінде қабылданатын шешімдерді орындаудан туындайтын салдарларды анықтау және талдау болып табылады. Басқаша айтқанда, КТР қабылдаған шешімдердің орындалуының мұндай немесе басқаша нәтижелерін (салдарларын) сипаттайтын деректерді дайындау.

V. МОНИТОРИНГТІК ТАЛДАУДЫҢ ТІКЕЛЕЙ МІНДЕТТЕРІ

1) Кәсіпорындардың банкроттығын болжау.

ӘЖЖ-ін талдаудың маңызды мәселелерінің немесе құрамдас бөліктерінің бірі кәсіпорындар немесе қандай да болмасын экономика субъектісінің банкроттығы тұрғысынан талдау жасау болып табылады. Кәсіпорынның банкрот болу ықтималдығын дер кезінде анықтай алу өкімет органдарына банкроттықтың келеңсіз салдарларын төмендетуге, алдынала сақтандыратын шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Кәсіпорындардың басшылары кәсіпорынның нақты күйін және банкрот болу ықтималдығын саналы түрде жасыруына байланысты мұндай мәселенің маңызы зор болып отыр.

Кәсіпорынның банкрот болу ықтималдығы елдің және аймақтың жалпы жағдайына, инфрақұрылымына, заңдар базасына тығыз байланысты. Сондықтан бұл міндеттің шешімін табудың барлық елдер мен уақыт үшін бір ғана моделін ұсыну қиын.

Осыған байланысты бұл міндеттің шешімін табу үшін жергілікті әдіс болып табылатын

Кроме всего задачи мониторингового анализа СЭС делятся еще на прямые и обратные задачи мониторинга. Иными словами всевозможные задачи анализа состояния и функционирования СЭС можно объединить в два класса:

прямые задачи анализа или задачи прямого анализа,

обратные задачи анализа или задачи обратного анализа.

Прямые задачи анализа базируются на дедуктивную логику, на анализ причинно-следственных связей и отношений. Данная группа задач мониторингового анализа (МА) направлена на установление данных для принятия обоснованных решений по управлению СЭС. Эти решения направлены на установление первопричины, которые вызвали процесс принятия решений, конечной целью которых является управление экономическими процессами. Иными словами возникновение прямой задачи связано с подготовкой данных, характеризующих текущее состояние СЭС для принятия тех или иных решений АПР.

Обратные задачи анализа базируются на абдуктивную логику анализа причинно-следственных отношений.

Целью решения обратной задачи МА является установление и анализ последствий, возникаемых от выполнения принимаемых решений по управлению СЭС. Иными словами, подготовка данных, характеризующих результаты (последствия) выполнения тех или иных решений, принимаемых АПР.

V. ПРЯМЫЕ ЗАДАЧИ МОНИТОРИНГОВОГО АНАЛИЗА

1) Прогнозирование банкротства предприятий.

Одним из важных вопросов или компонентов анализа СЭС любого уровня является анализ деятельности предприятий или вообще любого субъекта экономики с точки зрения банкротства. Своевременное обнаружение возможного банкротства предприятия дает возможность органам власти принять такие упреждающие решения, которые позволяют снизить негативные последствия банкротства. Актуальность данной задачи связана с тем, что руководители предприятий сознательно скрывают истинное состояние предприятия и возможность банкротств.

Вероятность наступления банкротства предприятия очень сильно зависит от общего состояния, инфраструктуры и законодательной базы экономики страны и региона. Поэтому трудно предложить одну единственную модель для решения данной задачи для всех стран и времени.

В связи с этим предложен групповой подход [1] к решению данной задачи, который

міндеттерді шешудің бірқатар әдістерінен тұратын топтық тәсіл [1] ұсынылды. Сонда барлық жергілікті әдістердің міндетті шешу нәтижелеріне орай кәсіпорындардың банкроттығы туралы түпкілікті шешім қабылданады.

Бұл тәсілге сәйкес кәсіпорындардың банкроттығы жөніндегі шешім қабылдау процесі бірінші кезеңде жекелеген әдістермен жүргізіледі. Міндетті шешудің жекелеген әдістері банкроттық тұрғыдан алғанда кәсіпорынның ахуалы туралы аралық немесе алдын ала нәтиже береді.

Екінші кезеңде жекелеген әдістер арқылы алынған кезеңаралық нәтижелер бойынша банкроттық жөнінде түпкілікті шешім қабылданады.

Кәсіпорынның банкроттығын болжау міндетін шешудің жергілікті әдістерінің бірі дискриминанттық талдау болып табылады.

Оның негізінде міндетті шешу вариантын қарастырайық.

Дискриминанттық талдау ісінің көмегімен ахуалына талдау жүргізілген кәсіпорын бірнешеуінің ішінде біреуіне, атап айтқанда, екі класс ахуалына сәйкес келеді:

1) банкроттыққа жататын кәсіпорындар класы;

2) банкроттық қаупі төнбеген немесе одан құтылып кете алатындай кәсіпорындар класы.

Банкрот болу ықтималдығы тұрғысынан алғанда байқалатын класс ахуалдарын жөндеуге болады. Мұндай процесс кәсіпорынның банкроттық ахуалын шкаламен көрсетуге және өлшеуге (немесе градацияға) сәйкес келеді.

Дискриминанттық әдіспен банкроттық деңгейін бағалау (және/немесе болжау) үшін модельдердің бірін былайша ұсынуға болады:

$$Z = a_0 + a_1K_{об} + a_2K_{нп} + a_3K_p + a_4K_{п} + a_5K_{от}$$

мұндағы:

Z – классификациялау функциясының көрсеткіші;

a_0 – тұрақты өлшем;

$K_{об}$ – активтердегі айналым қаражатының үлесі, яғни ағымдағы активтердің жалпы активтер сомасына қатынасы;

$K_{нп}$ – бөлінбеген пайда бойынша есептелген активтер тиімділігі, яғни бөлінбеген пайданың (дивиденді шығарып тастағандағы таза пайдасы) активтердің жалпы сомасына қатынасы;

K_h – баланстық пайданың (салық салынғанға дейінгі) активтердің жалпы сомасына қатынасы бойынша есептелінген активтер тиімділігі;

$K_{п}$ – акционерлік капиталдың қысқа мерзімдік міндеттемелерге қатысты рыноктық құнының (кәсіпорын акцияларының жалпы нарықтық құны) өтеу коэффициенті;

$K_{от}$ – барлық активтердің қайтарымы, яғни саудадан түскен түсімнің активтердің жалпы сомасына қатынасы;

включает ряда методов решения задачи, которые являются локальными. Тогда по результатам решения задачи по всем локальным методам принимается окончательное решение о банкротстве предприятия.

Согласно данному подходу на первом этапе процесс принятия решений о банкротстве предприятий решается отдельными методами. Отдельные методы решения задачи дают промежуточные или предварительные результаты о состоянии предприятия с точки зрения банкротства.

На втором этапе по промежуточным результатам, полученным отдельными методами, принимается окончательное решение о банкротстве.

Одним из локальных методов решения задачи прогнозирования банкротства предприятия, является дискриминантный анализ.

Рассмотрим вариант решения задачи на его основе.

С помощью процедуры дискрименантного анализа, предприятие состояние которого анализируется относится одному из нескольких, в частности, двух классов состояния, которые соответствуют:

1) класс предприятий, которые подлежат банкротству;

2) класс предприятий которым банкротство не угрожает, либо которые могут избежать его.

Можно расширить класс состояний, различаемых с точки зрения вероятности наступления банкротства. Этот процесс соответствует шкалированию и измерению (или градация) состояния предприятия по банкротству.

Одну из моделей для оценки (и/или прогнозирования) уровня банкротства дискриминантным методом можно представить таким образом:

$$Z = a_0 + a_1K_{об} + a_2K_{нп} + a_3K_p + a_4K_{п} + a_5K_{от}$$

где:

Z – показатель классифицирующей функции;

a_0 – постоянный параметр;

$K_{об}$ – доля оборотных средств в активах, т. е. отношение текущих активов к общей сумме активов;

$K_{нп}$ – рентабельность активов, исчисления по нераспределенной прибыли, т. е. отношение нераспределенной прибыли (чистая прибыль за вычетом дивидендов) к общей сумме активов;

K_p – рентабельность активов, исчисления по балансовой прибыли (до вычета налогов) к общей сумме активов;

$K_{п}$ – коэффициент покрытия по рыночной стоимости акционерного капитала (суммарная рыночная стоимость акций предприятия) к краткосрочным обязательствам;

$K_{от}$ – отдача всех активов, т. е. отношение выручки от реализации к общей сумме активов;

a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 – банкроттық болу ықтималдығына сәйкес көрсеткіштердің әсер ету дәрежесін көрсететін өлшемлер (немесе коэффициенттер).

Мұндай ауыспалы модель күрделі болып табылады және оның құрамына өтімділік, қаржы тұрақтылығы, тиімділік пен нарықтық белсенділік және т. б. көрсеткіштері енеді. Бұл көрсеткіштердің мағынасы бухгалтерлік баланс деректерін және кәсіпорынның қаржылық қызметінің нәтижелерін талдау негізінде анықталады.

Функциялардың коэффициенттері, сондай-ақ қатар Z көрсеткішінің көлемі әртүрлі экономикалық орта үшін әртүрлі болады.

Әлемдік тәжірибе дискриминанттық модель негізінде міндетті шешуде жоғары дәлдікке жету мүмкін екенін көрсетіп отыр. Сондай-ақ американдық экономист Э. Альтман өзінің әріптестерімен бірге 1960–70 жылдары американдық экономика жағдайында көптеген банкроттыққа ұшыраған кәсіпорындарды талдаудың негізінде модель коэффициенттерінің мағынасын былай деп анықтады:

$$Z = 1,2K_{об} + 1,4K_{нп} + 3,3K_p + 0,6K_{п} + 1,0K_{от}$$

Мұндайда кәсіпорын банкроттығының мүмкіндік деңгейі мына жағдайларды ескере отырып бағаланды:

1. Егерде $Z < 1,8$, онда банкрот болу ықтималдығы өте жоғары;
2. Егерде $1,81 < Z < 2,7$, онда банкрот болу ықтималдығы жоғары;
3. Егерде $2,71 < Z < 2,9$, онда банкрот болуы ықтимал;
4. Егерде $2,91 < Z$, онда банкрот болу ықтималдығы өте төмен.

Осы көрсетілгендей бұл модель экономиканың ортасымен және инфрақұрылымымен тығыз байланысты, яғни американдық экономикалық ортадан айырмашылығы бар кезде дискриминанттық функция коэффициенттері және шешім қабылдау шамасының өзгеше мағынасы болады. Сондықтан оны қолданбастан бұрын модельді бірыңғай ету керек, яғни банкроттықты болжаудың жаңа ортасы үшін атап айтқанда, Қазақстан экономикасының ахуалы мен заңдар базасына арналған модель коэффициенттерінің мағыналарын анықтау керек.

Кәсіпорын көрсеткіштерінің мағынасын есептеу үшін керек бастапқы деректер: $K_{об}$, $K_{нп}$, K_p , $K_{п}$, $K_{от}$ және т. б. МЖ алғашқы ондеу шағын жүйесінен (ДЖ) түседі. Бұл шағын жүйе өз кезегінде бастапқы деректердің қызметіне талдау жасалатын кәсіпорындардан алады.

Бұдан әріде МЖ жалпы алғанда белгілі бір аймақтың және/немесе елдің барлық кәсіпорындарының ахуалы туралы болжамды деректер негізінде тиісті аймақтық немесе елдің экономикасының нақты секторының ахуалын

a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 – параметры (или коэффициенты), показывающие степень влияния соответствующих показателей на вероятность банкротства.

Переменные данной модели являются сложными, и в свой состав включает показатели ликвидности, финансовой устойчивости, рентабельности и рыночной активности и т. д. Значения этих показателей определяется на основе анализа данных бухгалтерского баланса и результатов финансовой деятельности предприятия.

Коэффициенты функции, а также величина показателя Z для различной экономической среды различны.

Мировой опыт показывает, что на основе дискриминантной модели можно достичь высокой точности решения задачи. В частности, американский экономист Э. Альтман со своими коллегами на основе анализа множества обанкротившихся американских предприятий в условиях американской экономики 1960–70 годов установил значения коэффициентов модели таким образом:

$$Z = 1,2K_{об} + 1,4K_{нп} + 3,3K_p + 0,6K_{п} + 1,0K_{от}$$

При этом уровень вероятности банкротства предприятия оценивали исходя из условий:

1. Если $Z < 1,8$, то вероятность банкротства очень высокая;
2. Если $1,81 < Z < 2,7$, то вероятность банкротства высокая;
3. Если $2,71 < Z < 2,9$, то вероятность банкротства возможная;
4. Если $2,91 < Z$, то вероятность банкротства очень низкая.

Как отметили, данная модель очень привязана к среде и инфраструктуре экономики, т. е. в экономической среде, отличающейся от американской, коэффициенты дискриминантной функции и величина порогов для принятия решения будут принимать иные значения. Поэтому, перед ее применением необходимо идентифицировать модель, т. е. установить значения коэффициентов модели для новой среды прогнозирования банкротства, в частности, для условий Казахской экономики и законодательной базы.

Исходные данные, необходимые для вычисления значения показателей предприятия: $K_{об}$, $K_{нп}$, K_p , $K_{п}$, $K_{от}$ и др. поступает от подсистемы первичной обработки (СА) МС. Данная подсистема в свою очередь эти исходные данные получает от предприятий, деятельность которых анализируются.

Далее МС на основе прогнозных данных о состоянии всех предприятия определенного региона и/или страны в целом осуществляет оценку состояния реального сектора экономики региона или страны соответственно.

бағалап отырады. Әрине экономиканың бұл секторының ахуалын толық бағалау үшін тағы басқа көрсеткіштер керек, сондықтан бұл жағдай тек бір көрсеткіш, яғни бір аспект бойынша, атап айтқанда кәсіпорынның сенімділігі, келешекте жұмыс істей алатындығы тұрғысынан бағаланады.

Енді мониторингтік талдаудың тікелей міндеттерін шешкен кезде ӘЖ-нің кейбір аспектілері көрсеткіштерінің мониторингтік жүйе бойынша қалыптасу процесінің логикасын қарастырайық.

Ұлттық шаруашылық. ӘЖ СО мониторингтік жүйесімен өндірістік қызметінің жиынтығын сипаттайтын алғашқы деректер базасындағы негізгі мониторингтік көрсеткіштер былайша құрылады. М-талдау үшін бастапқы және МЖ-ге енгізілетін деректер жұмыс істеуші субъекттерден бухгалтерлік және қаржылық есептер арқылы, сонымен қатар СО басқару аппараты мен өндірісі туралы апта, он күндік, ай секілді белгілі жиілікпен қайталанатын деректер болып табылады.

МЖ осы және басқа деректері негізінде ӘЖ көрсеткіштерін төменнен жоғары қарай құрады. Соның ішінде өндіріс пен тұтыну салалары бойынша аудандарда, облыстарда және бүкіл елде мынадай көрсеткіштердің топтары қалыптастырылады:

- 1) Шаруашылық жүргізуші субъектілерде, аудандарда, қалаларда, облыстарда және жалпы республикада шығарылатын өнімдердің құны, көлемі және ассортименти;
- 2) СО-дің жұмыс істеу сапасы, келешегінің барлығына, шығарылатын өнімдерді болжау тұрғысынан алып тізу және жіктеу;
- 3) ағымдағы сәтте және таяу келешектегі банкрот болу деңгейіне қарай СО-дің банкроттық деңгейін бағалау, кәсіпорындарды маңызы бойынша тізу;
- 4) қор қайтарылымы мен инвестициялар көлемі;
- 5) өндірістік тауарлардың нақты және тең салмақты сұранысы мен ұсынысы;
- 6) бағаның, жалақының нақты және тепе-теңдік деңгейлері;
- 7) өнеркәсіптегі мемлекеттік бағдарламалардың орындалу көрсеткіштері.

Үкіметтің және банк жүйесінің қызметі. Мониторингтің бұл түрі мынадай бастапқы деректер негізінде жүргізіледі:

- 1) қаржы институттары мен кеден қызметі ұйымдарының жұмысы туралы (импорт/экспорт айналымдарының көлемі; тауарлардың бағасы мен түрлері және т. т.); салық жинаудың ахуалы мен бюджеттің қалыптастырылуы;
- 2) трансферт төлемдерінің құрылуы мен шығыстары;

Конечно, для полной оценки состояния данного сектора экономики требуются и еще другие показатели, поэтому в данном случае оценка ведется только по одному показателю, т. е. с одного аспекта, а именно с точки зрения надежности, перспективности функционирования предприятий.

Теперь рассмотрим логику процесса формирования показателей по некоторым аспектам СЭС мониторинговой системой, при решении прямых задач мониторингового анализа.

Национальное хозяйство. Основные мониторинговые показатели на базе первичных данных, которые характеризуют производственную деятельность совокупности КО СЭС системой мониторинга, формируются следующим образом. Исходными для М-анализа и вводимыми в МС являются данные, получаемые от хозяйствующих субъектов, которые поступают через бухгалтерский и финансовый отчет, а также данные о производстве и аппарате управления КО, и т. д. с определенной частотой, например, неделя, декада и месяц.

На основе этих и других данных МС формирует показатели СЭС снизу вверх. В частности, по сфере производства и потребления в районах, городах, областях и в целом по стране формируются следующие группы показателей:

- 1) стоимости, объема и ассортимента продукции, выпускаемой хозяйствующими субъектами, районами, городами, областями и республикой в целом;
- 2) ранжирование и классификация КО с точки зрения их функциональных качеств, перспективности, прогноз выпускаемой продукции;
- 3) оценка уровня банкротства КО, ранжирование предприятия, исходя из уровня банкротства на текущий момент и на ближайшее будущее;
- 4) фондотдача и объем инвестиции;
- 5) фактический и равновесный спрос и предложение промышленных товаров.
- 6) фактический и равновесный уровни цен, зарплаты;
- 7) показатели выполнения государственных программ в промышленности.

Финансовая деятельность правительства и банковской системы. Мониторинг данного вида осуществляется на основе первичных данных:

- 1) о работе финансовых институтов и организации таможенной службы (объем оборотов импорт/экспорт; виды и цена товаров и т. д.); состоянии сбора налогов и формирования бюджета;
- 2) формировании и расходах трансфертных платежей;

3) үкіметтің фискальдік және монетарлық саясатының жүзеге асырылуы;

4) мемлекеттің ішкі және сыртқы қарыздарының ахуалы және т. т.

Мемлекеттің ағымдағы уақытта және жақын келешектегі қаржылық қызметін сипаттайтын көрсеткіштер көрсетілген мекемелерден алынған деректерді талдау негізінде қалыптастырылады.

Халықты әлеуметтік қамсыздандыру. ӘЭЖ ахуалының бұл аспектісі бойынша мониторингтік ұсынымды қалыптастыру үшін бастапқы алынған деректер ретінде келесі деректер алынады:

- аймақтардағы, қалалардағы, облыстардағы және бүкіл ел бойынша ең төменгі жалақы мен тұтыну қоржыны;
- халықты зейнетақымен қамтамасыз ету ахуалы, білім беру деңгейі, халыққа денсаулық сақтау қызметін көрсету мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сонымен қатар экологияны қорғау жайындағы деректер. Бұған нарықтық экономика мен қоғамның демократиялық принциптерін жүзеге асыру және құру деңгейі туралы мәліметтер кіреді. Мұнан басқа, елдегі халықты әлеуметтік қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік бағдарламалардың орындалу барысының көрсеткіштері қадағаланады.

Халықтың әлеуметтік-саяси ахуалы. Елдің әлеуметтік-саяси және ішкі саяси ахуалы мынадай деректер тобы негізінде құрылады:

- халықтың әлеуметтік құрамы;
- халықтың және оның топтарының моральдік-психологиялық ахуалы;
- нарықтық экономиканың демократиялық механизмдерінің жүзеге асырылу деңгейі;
- халықтың үкімет саясатына қатынасы;
- халықтың әлеуметтік-экономикалық ахуалының көрсеткіштері;
- ішкі әлеуметтік саясат саласындағы мемлекеттік бағдарламалардың орындалу көрсеткіштері.

Халықтың әлеуметтік ахуалы туралы деректер аудандық деңгейден басталады да, одан кейін қала деректері және т. б. құрылады. Осыған байланысты халықтың әлеуметтік саяси ахуалын сипаттаушы деректер тікелей өлшенбейді, олар халықты зерделеу орталықтарының және аудандардың, қалалардың, облыстардың және республиканың қоғамдық ұйымдарының социологиялық зерттеуімен анықталады.

Мониторингтің салалар бойынша нәтижелерінің деректері негізінде, сондай-ақ ӘЭЖ-нің жекелеген аспектілерінің қосымша деректері арқылы жалпы ӘЭЖ бойынша мониторинг жүргізіледі.

3) реализации фискальной и монетарной политики правительства;

4) состояния внутреннего и внешнего долгов государства и т. д.

На основании анализа данных, полученных от указанных учреждений формируются показатели, характеризующие финансовую деятельность государства на текущее время и ближайшую перспективу.

Социальное обеспечение населения. Первичными исходными данными для формирования мониторингового представления о состоянии СЭС по данному аспекту выступают следующие:

- минимальная заработная плата и потребительская корзина в регионах, городах, области и в целом по стране;
- данные о состоянии пенсионного обеспечения, образовательного уровня, медицинского обслуживания и обеспечения безопасности и защиты населения, в том числе экологического. Сюда же входят данные об уровне реализации и создании демократических принципов рыночной экономики и общества. Кроме того, отслеживаются показатели выполнения государственных программ в области социального обеспечения населения страны.

Социально-политическое состояние населения. Социально-экономические и внутренние политическое состояние страны составляются на базе следующих групп данных:

- социальный состав населения;
- морально-психологическое состояние населения и его слоев;
- уровень реализации демократических механизмов рыночной экономики;
- отношение населения к политике правительства;
- показатели социально-экономического состояния населения;
- показатели выполнения государственных программ в области внутренней социальной политики.

Данные о социальном положении населения поступают с районного уровня и далее формируются городские и т. д. В связи с тем что данные, характеризующие социально-политическое состояние населения, непосредственно не измеряются, они определяются или устанавливаются путем социологического исследования центрами изучения населения и общественными организациями районов, городов, областей и республики.

На основе данных о результатах мониторинга по отраслям, а также по дополнительным данным об отдельных аспектах СЭС осуществляется мониторинг по СЭС в целом.

Шешімдер қабылдау негізінде экономиканы басқару үшін туынды көрсеткіштер құру. Қайталама немесе туынды көрсеткіштер бастапқы деректер негізінде есептеу немесе шешім қабылдау жолымен құрылады.

Банктік және жалпы экономикалық деректерді өңдеу негізінде шешім қабылдау жолымен экономиканың банк саласын басқаруға қатысты туындайтын деректердің құрылу схемасын қарастырайық.

Атап өткендей экономиканы басқару жүйесі қабылдаған шешімнің ақпараттық сипаты бар. Сондықтан оларды, яғни қабылданған шешімдерді ӘЭЖ-нің туынды деректері деп атаймыз. Бұл деректердің КТР үшін ақпараттық сипаты бар.

Коммерциялық банктердің (КБ) өз банктерінің өтімділігін басқаруды үйлестіруі мақсатында Ұлттық Банк тарапынан шешімдер қабылдау кестесін көрсетейік. Бұл әрекет ҰБ-тің қызметі болып табылады, сондықтан МЖ бұл міндетінің орындалуы ҰБ ағымдағы рынок ахуалына және КБ өтімділігінің ағымдағы уақыт сәтіндегі ахуалына қарай жауап беруіне сай келетін модельдеу немесе әрекеттерді дәлме-дәл қайталау болып табылады.

Осылайша, МЖ бұл қызметі басқа жағынан қарағанда экономиканың банк секторы бойынша М-талдау деректерінің негізінде ҰБ қызметінің моделін жасау болып табылады.

Бұл процесс мынадай сатылардан тұрады:

1. МЖ алғашқы деректер өңдеу жүйесімен ахуалды сипаттайтын деректер алынады.
 - а) КБ өтімділігі – $SL(t)$;
 - б) экономиканың жалпы банк секторы туралы $SB(t)$;
 - в) жалпы ӘЭЖ – $SC(t)$;
2. МЖ болжау жүйесі $SC(t)$ негізінде мынадай кезеңдегі КБ жұмысын жоспарлау өлшемдер мағыналары белгіленеді: $S^P(t) = (P_1, P_2)$, мұндағы P_1 – ұлттық валютаның долларға қатысты құны, P_2 – тауарлардың барлық түрлерінің орташа баға деңгейі.
3. Республиканың КБ өтімділігін үйлестіру бойынша шешім қабылдау.

МЖ шешімдер қабылдау жүйесінде КБ өтімділігі туралы ағымдағы ахуалының деректері $SL(t)$ негізінде және макроэкономикалық көрсеткіштердің болжам мағынасы бойынша шешімдер қабылданады (мұнымен қатар бұл көрсеткіштер аймақтық та, жалпы ел үшін де болуы мүмкін): P_1, P_2 .

Шешімдер қабылдау кезінде қажетті қорытынды деректер екі топқа бөлінеді: негізгі және шешім қабылдауға арналған көріністік.

Негізгі деректер тобын тікелей ӘЭЖ-нің шешімдер қабылдауға бағытталған саласынан

Формирование производных показателей для управления экономики на основе принятия решений. Вторичные или производные показатели формируются путем вычисления или принятия решений на основе исходных первичных данных.

Рассмотрим схему формирования производных данных, относящиеся к управлению банковской сферы экономики путем принятия решений на основе обработки банковских и общэкономических данных.

Как было отмечено, что принятые решения системой управления экономики имеют информационный характер. Поэтому их, т. е. принятые решения назовем производными данными СЭС. Эти данные для АПР имеет информативный характер.

Продемонстрируем схему принятия решений (со стороны Национального Банка НБ) для цели координации деятельности коммерческих банков (КБ) по управлению ликвидности своих банков. Данное действие является функцией НБ, поэтому выполнение данной функции МС является моделированием или имитацией действий, которые соответствуют ответной реакции НБ на текущее состояние рынка и на состояния ликвидности КБ на текущий момент времени.

Таким образом, данная функция МС с другой стороны является моделированием деятельности НБ на основании данных М-анализа по банковскому сектору экономики.

Этот процесс состоит из следующих шагов:

1. Системой первичной обработки данных МС получены данные, характеризующие состояние
 - а) ликвидности КБ – $SL(t)$;
 - б) банковского сектора экономики в целом $SB(t)$;
 - в) СЭС в целом – $SC(t)$.
2. Системой прогнозирования МС на основе $SC(t)$ устанавливается на следующий период планирования работы КБ прогнозные значения следующих параметров: $S^P(t) = (P_1, P_2)$, где P_1 – стоимость национальной валюты в отношении доллара; P_2 – средний уровень цен на товары всех видов,
3. Принятие решений по координации ликвидности КБ Республики.

В системе принятия решений МС принятие решений происходит на основании данных о текущем состоянии ликвидности КБ $SL(t)$ и прогнозных значений макроэкономических показателей (при этом эти показатели могут быть как региональными, так и общими для страны): P_1, P_2 .

При принятии решений исходные данные, необходимые для принятия решений составляют две группы: основные и фоновые для принятия решений.

Основную группу данных составляют данные, полученные непосредственно от той

алынған деректер, яғни үлкен жүйенің бөлшектеріне сай келетін шешімдер қабылдау салалары құрайды.

Шешімдер қабылдау үшін қажетті көріністік деректер ӘӘЖ-нің басқа бөліктерінің (немесе алғашқы негізгі бөлігінің айналасындағы) ахуалын сипаттайды. Бұл деректер шешімдер қабылдау үшін шешім қабылдау процестерінің бірдей болуын және тиімділігін арттыру үшін қосымша қызмет атқарады.

Қарастырып отырған жағдайдағы шешім қабылдау саласы экономиканың банк секторына жатады, оның ішіне КБ-дің өтімділікті басқару жөніндегі қызметін үйлестіру кіреді. Сондықтан мұндай жағдайда негізгі деректер тобын $SL(t)$ құрайды.

Көріністік жағдай ретінде ӘӘЖ басқа бөлшектерінің түрлі үлестерін, атап айтқанда екі нұсқасын алуға болады:

- шешім қабылдаудың толық нұсқасында – көріністік деректер ретінде $S = (S(t), SB(t), SC(t))$;
- қарапайым нұсқасында көріністік деректер ретінде қабылданатыны $S(t) = (P_1, P_2)$.

Шешім қабылдаудың қарапайым нұсқасын таңдаймыз.

$SP(t) = (SL(t), S(t))$ негізінде шешім қабылдау былайша жүреді.

Шешім қабылдаудың жеңілдетілген схемасын көрсетейік.

Білімдер базасында МЖ шешімдер қабылдау жүйелері көп болсын делік

$$SY = \{SP_i \rightarrow Y_i\}, i = 1, n$$

мұндағы: SP_i – КБ өтімділік ахуалының i -класс мүмкіндігі, КБ өтімділігінің класы туындаған жағдайдағы Y_i – i -класс шешімдері.

Y_i ықтимал мысалдары төмендегідей:

- кредиттің проценттік ставкасы;
- КБ-нің ҰБ-тегі сақтандыру қоры;
- түрлі класс заемшыларын және т. б. кредиттеу тәртібі мен ережелері.

Шешімдер қабылдау жіктеу арқылы былайша жүргізіледі.

$SP(t)$, SP_i жұптары үшін $SP(t) \in SP_i$ жағдайы орындалады, егерде мұндай болса

$$(\rho(SP(t), SP_i) \leq \min\{\rho(SP(t), SP_j) \mid SP_j \in SP\}) \\ \& (\rho(SP(t), SP_i) \leq \delta)$$

(1)

мұндағы: $\rho(SP(t), SP_i)$ – $SP(t)$ және SP_i арасындағы ахуалдардың қашықтығы, δ – жақындық шегінің ең жоғары мағынасы.

(1) шарттың орындалуы КБ $SP(t)$ өтімділік ахуалы үшін ҰБ жағынан үйлестіруші шешім ретінде SP_i класс ахуалына сәйкес Y_i шешімін ұсынуға болатынын білдіреді.

области СЭС на которую будут непосредственно направлены принятые решения, т. е. область принятия решения, которая соответствует части большой системы.

Фоновые данные для принятия решений составляют те данные, которые характеризуют состояния остальной части СЭС (или окружения первой основной части). Эти данные для принятия решений несут дополнительную функцию для усиления адекватности и эффективности процессов принятия решений.

В рассматриваемом случае область принятия решений относится банковскому сектору экономики, в том числе координация деятельности КБ по управлению ликвидностью. Поэтому в данном случае основную группу данных составляют $SL(t)$.

В качестве фонового состояния можно взять различные доли остальной части СЭС в частности два варианта:

- в более полном варианте принятия решений в качестве фонового выступает $SF = (Sp(t), SB(t), SC(t))$;
- в упрощенном варианте – в качестве фонового принимается $Sp(t) = (P_1, P_2)$.

Выбираем упрощенный вариант принятия решений.

На оснований $SP(t) = (SL(t), Sp(t))$ принятие решений происходит таким образом.

Схему принятия решений представим упрощенно.

Пусть в базе знаний системы принятия решений МС имеются множества

$$SY = \{SP_i \rightarrow Y_i\}, i = 1, n$$

где: SP_i – i -ый класс возможных состояний ликвидность КБ, Y_i – i -ый класс решений при возникновении класса состояний ликвидность КБ.

Пример возможных Y_i следующий:

- процентная ставка кредита;
- страховой ресурс КБ в НБ;
- порядок и правила кредитования различных классов заемщиков и т. д.

Принятие решений происходит процедурой классификации таким образом.

Для пары $SP(t)$, SP_i выполняется условия $SP(t) \in SP_i$, если имеет место

$$(\rho(SP(t), SP_i) \leq \min\{\rho(SP(t), SP_j) \mid SP_j \in SP\}) \\ \& (\rho(SP(t), SP_i) \leq \delta)$$

(1)

где: $\rho(SP(t), SP_i)$ – расстояние между состояниями $SP(t)$ и SP_i , δ – максимальное значение порога близости.

Выполнение условия (1) означает, что для состояния ликвидности КБ $SP(t)$ в качестве координирующего решения со стороны НБ можно рекомендовать решение Y_i , соответствующее классу состояния SP_i .

Алынған шешім косымша зерттеледі, яғни алдымен банк секторының салдарлары, сонан соң ӘЖ деңгейінде талданады. Осыған орай ӘЖ дамуының сценарийлерін және оның секторларын талдау бағыныштылық түрін дәлме-дәл қайталау моделі негізінде, атап айтқанда екі деңгейлік құрылымда жүзеге асырылады, екі деңгейлік құрылымның төменгі деңгейі ӘЖ секторларын дәлме-дәл қайталау модельдеріне, ал жоғарғы деңгейі ӘЖ жүйелік моделіне сай болады. Қабылданған шешімдердің салдарларын талдау МЖ сахнасын талдау жүйесінде жүргізіледі.

КБ қызметін үйлестіру бойынша Y_i қабылданатын шешімдер салдарларының тізбектері банк секторының дамуы үшін және жалпы ӘЖ мынадай етіп белгілейік:

$$SQ_i = (SQ_{i1}, SQ_{i2}, SQ_{i3}, \dots, SQ_{ik}, \dots, SQ_{in}).$$

Мұндай барлық тексерулерден және қабылдаған шешімдердің келешегі бар екендігі бағаланған соң, КТР үшін деректер дайындау жүйесінде КБ өтімділігінің ахуалының ақпараттық моделі түрінде деректер былай ұсынылады:

$$SM(t) = (SL(t), SB(t), SC(t), Y_i, SQ_i)$$

Тағы да былай белгілейік, мұндағы қабылданған шешімдер Y_B жағынан КБ өтімділік қорларын тікелей басқаруға (немесе жарлық етуге) бағытталмаған тек нормативтік сипаты бар. Мұндай тәсілмен КБ-дің Y_B -тен тәуелсіздігі қамтамасыз етіледі, бірақ олардың қызметінің Y_B жағынан тексерілуі және үйлестірілуі сол қалпында қалады. Осылайша Y_B -те «заң шығарушылық» қызметі мен бұл заңдардың КБ жағынан бұлжытпай орындалуын тексеру қызметі қалады.

VI. МОНИТОРИНГТІК ТАЛДАУДЫҢ КЕРІ МІНДЕТТЕРІ

Мониторингтік талдаудың кері міндеттерінің мысалы ретінде бюджеттің шығыс бөлігі бойынша қабылданатын шешімдердің салдарларына талдау жасауды қарастырайық.

Бюджеттің толықтырылуын болжау (немесе бағалау) кәсіпорындардың қаржылық қызметінің деректері негізінде жүргізіледі, ал ол тікелей мониторинг мәселесі болып табылады, тек мыналарды ескерейік.

ӘЖ тікелей мониторингтік талдаудың негізінде анықталған түсімдер көлемі тең Q болсын делік.

Бюджет саясатының келесі міндеті бюджеттің ағымдағы немесе келесі жоспар кезеңінің арасындағы шығыс бөлігін жоспарлау болып табылады (жалпы жағдайда n -аралық үшін немесе кезеңде, яғни бюджеттің шығысын жоспарлау кезеңі (t_n, t_{n+1}) үшін).

Бұл міндет былай шешіледі:

Бюджеттің шығыс бөлігіндегі өлшемдері мынадай болсын делік:

Полученное решение дополнительно исследуется, т. е. анализируются последствия внутри банковского сектора, а затем на уровне СЭС. При этом анализ сценариев развития СЭС и ее секторов осуществляется на базе имитационной модели иерархического типа, в частности двухуровневой структурой, нижний уровень соответствует моделям имитации секторов СЭС, а верхний уровень соответствует системной модели СЭС. Анализ последствия принимаемых решений осуществляется в системе анализа сцен МС.

Цепочки последствия принимаемого решения Y_i по координации деятельности КБ таковы на развития банковского сектора и на СЭС в целом обозначим через:

$$SQ_i = (SQ_{i1}, SQ_{i2}, SQ_{i3}, \dots, SQ_{ik}, \dots, SQ_{in}).$$

После всех этих проверок и оценки перспективности принимаемого решения в системе подготовки данных для ЛПР в виде информационной модели состояния ликвидов КБ представляется данные:

$$SM(t) = (SL(t), SB(t), SC(t), Y_i, SQ_i)$$

Отметим еще раз, что здесь принятые решения не направлены непосредственно на управление (или распоряжения) запасом ликвидности КБ со стороны НБ, а носят нормативный характер. При таком подходе обеспечивается независимость КБ от НБ, но в то же время контролируемость и координируемость их деятельности со стороны НБ. Таким образом за НБ остается функция «законодателя» и контроля за соблюдением этих законов со стороны КБ.

VI. ОБРАТНЫЕ ЗАДАЧИ МОНИТОРИНГОВОГО АНАЛИЗА

В качестве примера задачи обратного мониторингового анализа рассмотрим анализ последствия принимаемых решений по расходной части бюджета.

Прогнозирование (или оценка) пополнения бюджета осуществляется на основе данных о финансовой деятельности предприятий, которое является предметом прямого мониторингового анализа, отметим лишь следующее.

Пусть объем поступления равняется Q , который установлен на основе прямого мониторингового анализа СЭС.

Следующей задачей бюджетной политики является планирование расходной части бюджета на текущий или следующий интервал планового периода (в общем случае для n -го интервала или периода, т. е. для периода (t_n, t_{n+1}) планирования расхода бюджета).

Данная задача решается таким образом.

Пусть параметры бюджета по расходной части таковы:

$$P = (P_1, P_2, P_3, \dots, P_i, \dots, P_n)$$

мұндағы: P_i – i -мақсат үшін шығын көлемі (экономикадағы әлеуметтік мақсаттардың дамуының i -бағыты үшін).

Бюджетті бөлу бойынша жоспар жасаған кезде КТР шешім қабылдайды. Бұған КТР ретінде салалардың басшылары, парламент мүшелері немесе жергілікті өзін-өзі басқару комиссиялары, яғни бюджетті жоспарлаумен байланысы бар барлық адамдар қатысады. Бірақ КТР қабылданатын шешімдердің салдарына толық талдау жүргізе алмайды. Сондықтан ӘЭЖ-нің барлық ықтимал сценарийлерінің дамуы салдарын анықтау үшін МЖ қолдану керек.

КТР бюджеттің мынадай түрде көрсетілген бөлінуінің түрлі нұсқаларын анықтасын делік.

$$B_j : P_{j1}, P_{j2}, P_{j3}, \dots, P_{ji}, \dots, P_{jn}, j = 1, m$$

Бюджеттің бөлінуінің барлық аталған нұсқалары үшін мынадай жағдай орындалады:

$$\sum_i P_{ji} = Q \pm \Delta q$$

мұндағы: Q – бюджеттің бағалану көлемі, Δq – бюджет деңгейінің шектеу мөлшері.

Бұдан әрі әрбір нұсқа модельдері былай тексеріледі және бағаланады.

МЖ шешім қабылдау шағын жүйесінде бюджеттің қаржы шығыстарының түрлі нұсқалары салдарларын есептеуге арналған модель бар.

Бұл модельдің құрылымын жалпылама былай көрсетуге болады:

$$Y = F(X, U).$$

Модель өлшемдерінің түпкі мәні айқын болу үшін оны мынадай кезекпен ашып көрсетейік:

X – тәуелсіз өлшемдер, бұл модельдің шама-сында тәуелсіз ретінде алынғандары (экзогендік). Бұл бюджеттің кімге арналып жоспарлануына байланысты ел немесе аймақ экономикасының факторлары мен өлшемдері; бұлар бюджеттің сыртқы өлшемдері болып табылады. Бұл өлшемдер мағынасы алдын-ала ӘЭЖ ахуалын тікелей мониторингтік талдау жолымен алынады.

U – модельдің басқарылатын өлшемдері. Бұл өлшемдер модельдері бюджеттің бөліну өлшемдерімен сәйкес, яғни $U = B_j$. Осылайша модельге бюджетті бөлудің белгілі нұсқасы енгізіледі.

Y – модель өлшемдерінің шығуы модельдің есептелетін өлшемдері болып табылады. Бұл өлшемдердің экономикалық мағына-

$$P = (P_1, P_2, P_3, \dots, P_i, \dots, P_n)$$

где: P_i – величина расхода для i -ой цели (для i -го направления развития экономики социальной цели).

Тогда при разработке плана по распределению бюджета ЛПР принимает решения. Здесь в качестве ЛПР выступают руководители отраслей, члены парламента или комиссии местного самоуправления, т. е. все лица, которые принимают участие в планировании бюджета. Однако, ЛПР не могут провести полный анализ последствия принимаемых решений. Поэтому, чтобы установить последствия всех возможных сценариев развития СЭС, необходимо применить МС.

Пусть ЛПР определяет различные варианты распределения бюджета, которые представим таким образом:

$$B_j : P_{j1}, P_{j2}, P_{j3}, \dots, P_{ji}, \dots, P_{jn}, j = 1, m$$

Для всех перечисленных вариантов распределения бюджета выполняются условия

$$\sum_i P_{ji} = Q \pm \Delta q$$

где: Q – оценочная величина бюджета, Δq – величина допуска от уровня бюджета.

Далее, каждый вариант распределения проверяется и оценивается на модели таким образом.

В подсистеме принятия решений МС имеется модель для расчета последствий различных вариантов расхода средств бюджета. Структуру данной модели обобщенно представим таким образом:

$$Y = F(X, U).$$

Для того, чтобы стала ясна суть параметров модели, раскроем ее в такой последовательности:

X – независимые параметры, которые в рамках данной модели взяты в качестве независимых (экзогенными). Это факторы или параметры экономики страны или региона в зависимости, для кого бюджет планируется, которые являются внешними в отношении параметров бюджета. Значение этих параметров определяется предварительно путем прямого мониторингового анализа состояния СЭС.

U – управляемые параметры модели. Эти параметры модели соответствуют параметрам распределения бюджета, т. е. $U = B_j$. Таким образом, в модель вводится определенный вариант распределения бюджета.

Y – выход параметров модели, которые являются рассчитываемыми параметрами модели. Экономический смысл этих параметров

сы елдің немесе аймақтың бюджеті жоспарланғандағы өлшемдер мағыналарына сай болады.

$F(.)$ – белгілі бір X және U мағыналарының күткендегі өзгерістерін модельдеу қызметін атқарады немесе оператор болады.

Экономика-математикалық (немесе эконометрикалық) модель негізінде Y мағынасын анықтау МЖ құрамында ЭЭЖ-нің кері мониторингтік талдауы боп табылады.

Экономиканың X экзогендік өлшемдерінде және түрлі бюджетті бөлудің нұсқаларында $B = (B_j; j = 1, n)$, экономикалық салдарлары былай болады: $Y = (Y_j; j = 1, n)$.

Онда бюджетті бөлудің B_j бір нұсқасын таңдау үшін ол кезде салдарлар мынадай болады: Y_j сапаны бағалау үшін қажетті функция және тиісінше B_j таңдауға, ал мұны басқару теориясында мақсатты қызмет деп атайды. Мақсатты қызметті былай беруге болады: $G = \Psi(Y, X, U)$ немесе одан оңайлау түрде былай беруге болады $G = \Psi(Y)$.

Егерде мақсаттық функция белгілі болса, онда бюджетті бөлудің шешімін таңдау былайша құрылады.

$B = (B_j; j = 1, n)$ мұның ішінен мақсатты қызметті ең жоғары мәніне жеткізетін, яғни $G = \Psi(Y) \rightarrow \max$ (немесе $\min$) B_j нұсқасын таңдап алу қажет.

Бұл міндеттің шешімі математикалық бағдарлама жасаудың әдістерінің бірі арқылы жүзеге асырылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындыда мынаны атап көрсеткен жөн, жоғарыда баяндалған әдістемелік принциптер негізінде қазіргі кезде мониторингтік талдауды қамтамасыз ететін МЖ әзірленуде, бұл Қазақстан Республикасының экономикалық процестердің барлық аспектілеріне мониторингтік талдау жасап, қадағалап отыруды және мемлекеттік экономикалық саясаттың орындалуын қамтамасыз етуге тиіс. Осыған байланысты бұл жүйе бір жағынан корпоративтік жүйеге, екінші жағынан – интеллектуалдық жүйе болғандықтан ғылымға сүйенеді. Сондықтан МЖ енгізумен қатар оның теориялық және әдістемелік негіздерін дамытуды жалғастыра түсу керек. МЖ негізінде шешімдер қабылдау процестерінің негіздерін мынадай бағыттарда автоматтандыру керек:

- МЖ негізінде шешілетін экономикалық міндеттерді ретке келтіру және қалыптастыру;
- міндеттерді шешудің экономикалық-математикалық модельдерін әзірлеу;

соответствует экономическим последствиям при определенных значениях параметров экономики страны или региона в зависимости для кого бюджет планируется.

$F(.)$ – функция или оператор, которые моделируют изменения, ожидаемые при определенных значениях X и U .

Установление значения Y на основе экономико-математической (или эконометрической) модели в составе МС является обратным мониторинговым анализом СЭС.

Пусть при экзогенных параметрах экономики X и при различных вариантах распределения бюджета $B = (B_j; j = 1, n)$ и экономические последствия будут таковы: $Y = (Y_j; j = 1, n)$.

Тогда для выбора одного варианта распределения бюджета B_j , при котором последствия будут таковы: Y_j необходимая функция для оценки качества Y_j и соответственно выбора B_j , которую в теории управления называют целевой функцией. Целевую функцию можно задать таким образом: $G = \Psi(Y, X, U)$ или более просто можно задать таким образом $G = \Psi(Y)$.

Если целевая функция известна, то выбор решения по распределению бюджета формулируется таким образом.

Необходимо среди $B = (B_j; j = 1, n)$ выбрать такой вариант B_j , который максимизирует целевую функцию, т. е. $G = \Psi(Y) \rightarrow \max$ (или $\min$).

Решение данной задачи осуществляется одним из методов математического программирования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение следует отметить, что на основе изложенных выше методологических принципов в настоящее время ведется разработка МС, которая должна обеспечить мониторингового анализа и отслеживать все аспекты экономических процессов и выполнения государственной экономической политики Республики Казахстан. В связи с тем, что данная система с одной стороны относится к классу корпоративных систем, с другой – интеллектуальных она является наукоемкой. Поэтому наряду с внедрением МС, ее теоретические и методологические основы следует продолжать развивать. Следует развивать в следующих направлениях основу автоматизации процессов принятия решений на базе МС:

- приведения и формирование экономических задач, решаемых на базе МС;
- разработка экономико-математических моделей решения задач;

— ақпараттық технологияны, яғни МЖ-ні математикалық, бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу.

МЖ дайындап берген ақпараттар мен деректердің ықтимал сипаты болады. Сондықтан МЖ түрлі экономикалық және заң шығарушы ортада лауазымды адамдар, қызметкерлер, КТР және т. б. әртүрлі санаттағы қолданушылар пайдаланатын МЖ-нің түрлі экономикалық және заң шығаратын ортадан алған ақпараттар мен деректерді пайдалану құралдарын әзірлеу керек.

Осылайша көзделген мақсатқа жету үшін қазіргі заманғы математика, экономикалық кибернетика ғылымдарының жетістіктерін және ақпараттық технологияларды қолданумен қатар ғылым мен техниканың түрлі салаларының мамандарын тарту керек.

— разработка информационную технологию, т. е. математического, программно-информационного обеспечения МС.

Информация и данные, предоставленные МС, имеют вероятностный характер. Поэтому необходимо разработать дисциплину использования информации и данных, предоставленных МС при различной экономической и законодательной среде пользователями различных категорий: администраторы, обслуживающий персонал, АПР и т. д.

Таким образом, для достижения отмеченных целей требуется максимальное использование современных достижений математической науки, экономической кибернетики и информационных технологий и привлечения специалистов различных отраслей науки и техники.

Әдебиет/Литература:

1. Куандыков А. А. Групповые методы оперативного управления сложными технологическими объектами//Вестник КазНТУ. № 1-2, 1997. С. 86-88.
2. Устюгов В. Н., Ченсызбаев Б. А., Куандыков А. А. Принципы создания мониторинговой системы социально-экономических процессов на базы новых информационных технологий//Современные информационные технологии и телекоммуникации: корпоративные информационные системы. Проблемы, перспективы развития, практические решения: Материалы научно-технического семинара, посвященного 2-летию ЗАО «Центра межбанковских и финансовых телекоммуникаций» (г. Алматы, 19 февраля 1999 г.). – Алматы: ЗАО «ЦМФТ», 1999. С. 139-141.
3. Куандыков А. А. Новые информационные технологии на службу демократии//Современные информационные технологии и телекоммуникации: корпоративные информационные системы. Проблемы, перспективы развития, практические решения: Материалы научно-технического семинара, посвященного 2-летию ЗАО «Центра межбанковских и финансовых телекоммуникаций» (г. Алматы, 19 февраля 1999 г.). – Алматы: ЗАО «ЦМФТ», 1999. С. 137-138.
4. Устюгов В. Н., Ченсызбаев Б. А., Куандыков А. А. Мониторинговый анализ социально-экономической системы//Экономические реформы: особенности переходного периода. Сборник научных трудов в 3-х частях. Алматы: Экономика, 1999. – С. 3-9.
5. Куандыков А. А. Теоретические основы мониторинговой системы социально-экономических процессов//Известия Министерства образования и науки Республики Казахстан, Национальной Академии наук РК. Серия общественных наук. № 3, 1999. С. 104-111.
6. Ustugov V. N., Chensizbayev B. A., Kuandykov A. A. Decision Social-Economic Problems on Base System Monitoring//Proceedings of the Second International Scientific Conference in the Republic of Kazakhstan on Informative Technologies and Control (KazITC'99). December 6-10, 1999/Almaty, Kazakhstan. – с. 110.
7. Kuandikov A. A. Group Methods of Control of Specifically Dangerous Objects//Proceedings of the Second International Scientific Conference in the Republic of Kazakhstan on Informative Technologies and Control (KazITC'99). December 6-10, 1999/Almaty, Kazakhstan. – с. 163-166.

Мониторинг предприятий реального сектора в системе Национального Банка Казахстана¹

Орлов П., Нурсеит Н.

1. Необходимость и предпосылки организации мониторинга реального сектора в системе Национального Банка Казахстана

В настоящее время Национальный Банк Казахстана (далее – Нацбанк) занимается исключительно денежно-кредитной политикой и непосредственно не работает с предприятиями, предоставляя эту возможность другим специализированным ведомствам, таким как Министерство экономики, Агентство по статистике и др. В этом, конечно, есть определенный смысл, т. к. четкое разграничение полномочий и ответственности между различными органами государственного управления значительно снижает неопределенность и соответственно повышает эффективность функционирования всей системы государственного управления.

Вместе с тем, опыт центральных банков Японии, Франции, Германии, а с 1998 года и России, которые не ограничиваются денежно-кредитной политикой, а поддерживают тесные связи с реальным сектором экономики, показывает, что здесь имеется значительный потенциал повышения результативности денежно-кредитной политики не только за счет более полного учета при ее проведении потребностей развития реального сектора экономики, но и во многом за счет поддержания эффективной обратной связи с ним.

Обратная связь Нацбанка с реальным сектором экономики осуществляется в основном через посредничество банковской системы. Недостатком получаемой таким образом информации является ее односторонний характер: ситуация в реальном секторе экономики отражается с точки зрения банков. Другим источником для Нацбанка служит информация иных организаций, в частности Агентства

по статистике. Однако, из-за лага связанного с относительно продолжительным сбором и обработкой, она отражает преимущественно прошлое, а не текущее состояние экономики. Действующая годовая и квартальная отчетность предоставляются со значительным запаздыванием по окончании отчетного периода.

Поэтому Нацбанк не может в полной мере опираться на эту информацию при проведении денежно-кредитной политики. Кроме того, данная информация является агрегированной, что не позволяет использовать ее для анализа кредитной политики отдельных банков.

Агентством по статистике с 1998 года организован сбор прогнозной информации о реальном секторе на основе конъюнктурных опросов, но ее характер также не учитывает специфических потребностей Нацбанка, связанных с осуществлением денежно-кредитной политики.

В настоящее время в связи с преодолением кризисных явлений в экономике и благоприятными внешними условиями становится реальным подъем производства на основе неинфляционных источников. Данная задача определена как важная конечная цель на современном этапе развития страны Президентом Республики Казахстан на II Конгрессе финансистов Республики Казахстан, Программой действий Правительства на 2000–2002 гг.

Решение этой задачи требует проведения согласованной структурной, денежно-кредитной и фискальной политики на макро- и микроуровне. Только в этих условиях денежно-кредитная политика Нацбанка будет оказывать максимально благоприятное воздействие на развитие производства в стране. Для этого Нацбанку нужна оперативная информация о состоянии реального сектора экономики, его потребностях на ближайшую перспективу и

¹ Хотелось бы выразить благодарность г-ну Хисацу Фурукава – генеральному менеджеру группы международных отношений Департамента международных отношений Банка Японии за его неоценимую помощь в прояснении некоторых вопросов организации мониторинга, а также коллегам Ахметову А., Кизатову О., Смолякову О. – за их вклад в разработку концепции мониторинга

его реакции на использование инструментов денежно-кредитной политики.

Организация мониторинга реального сектора экономики (далее – мониторинг) позволяет устранить этот пробел и обеспечить Нацбанк оперативной информацией о текущей ситуации в реальном секторе экономики. Об этом свидетельствует опыт ряда стран с развитой рыночной экономикой, таких как Япония, Франция, Германия и др., где одним из основных условий проведения действенной денежно-кредитной политики является налаженная система мониторинга за изменением экономической конъюнктуры и финансовым состоянием предприятий реального сектора экономики. Такая система позволит Нацбанку на регулярной основе в оперативном режиме получать объективные оценки складывающейся экономической ситуации и основных тенденций на макро- и микроуровнях, в региональном и отраслевом разрезе.

Для повышения эффективности денежно-кредитной политики и усиления ее позитивного влияния на развитие реального сектора экономики Планом мероприятий по реализации программы действий Правительства на 2000–2002 годы предусмотрена организация мониторинга предприятий в системе Нацбанка. Постановлением Совета Директоров Нацбанка от 6 декабря 1999 г. № 598 дано поручение областным филиалам совместно с департаментом исследований и статистики начать работы по ведению мониторинга предприятий в регионах. В этой связи, в настоящее время департаментом исследований и статистики в настоящее время разработаны концепция мониторинга реального сектора экономики в системе Нацбанка и план работ на 2000 г. по созданию информационно-аналитической подсистемы «Мониторинг предприятий реального сектора экономики». Подсистема будет функционировать как на республиканском, так и областном уровнях. Данные документы были рассмотрены и одобрены Советом Директоров Нацбанка 16 марта 2000 г.

2. Цели, задачи, принципы организации мониторинга предприятий в системе Национального Банка Республики Казахстан

В качестве основной цели мониторинга концепцией определено повышение эффективности денежно-кредитной политики на основе повышения качества анализа и прогноза тенденций в реальном секторе экономики. Это во многом совпадает с целями мониторинга предприятий, осуществляемого центральными банками ряда развитых стран, а также России, переходная экономика которой имеет много общих черт с экономикой нашей страны.

Создание мониторинга предприятий в системе Нацбанка будет способствовать решению следующих задач:

1. Улучшение использования денежно-кредитных инструментов.
2. Внедрение системы вексельного рефинансирования предприятий, укрепление банковской системы и создание условий для расширения кредитования банками второго уровня хозяйствующих субъектов.
3. Повышение качества управления предприятиями в реальном секторе экономики.

Нацеленность на решение этих задач предопределило структуру мониторинга, которая в вышеуказанной концепции, состоит из трех составных элементов:

1. мониторинг изменения экономической конъюнктуры;
2. мониторинг финансово-хозяйственной деятельности;
3. мониторинг менеджмента предприятий.

Рассмотрим более подробно каждый из этих элементов.

Мониторинг изменения экономической конъюнктуры

Ежеквартальный анализ изменения экономической конъюнктуры позволит оценивать и прогнозировать текущие тенденции в реальном секторе экономики на уровне отрасли, области и в целом по республике, что даст возможность Нацбанку улучшить использование инструментов денежно-кредитной политики и повысить ее эффективность.

Целью данного мониторинга является оперативное получение краткосрочных прогнозов о тенденциях изменения основных индикаторов в реальном секторе экономики. Мониторинг изменения экономической конъюнктуры основывается на опросных конъюнктурных анкетах, заполняемых руководителями предприятий или их уполномоченными лицами, по основным финансово-экономическим показателям в отношении складывающейся и прогнозируемой ситуации на предприятии на краткосрочный период.

В анкетах будут отражаться суждения предприятий о тенденции изменения показателей. С учетом опыта развитых стран предполагается, что количество вопросов будет незначительным (не будет превышать 50). Это облегчит предприятиям заполнение анкет и повысит оперативность сбора информации. Ответы будут даваться преимущественно в виде качественных суждений (по 7-и бальной системе). Числовые значения будут касаться только объема продаж, инвестиций, численности персонала, отчета о прибылях и убытках и некоторых показателей балансового отчета.

Мониторинг анализа финансово-хозяйственной деятельности

Мониторинг финансово-хозяйственной деятельности предприятий позволит Нацбанку получать оперативные независимые оценки результатов хозяйственной деятельности предприятий с позиций формирования финансовых потоков, источников самофинансирования, потребности в заемных ресурсах, платежеспособности, эффективности управления капиталом предприятия. В то же время оценка финансовой устойчивости и кредитоспособности предприятий представляет собой необходимое условие для запуска Нацбанком системы рефинансирования банков второго уровня.

Данный мониторинг будет основан на ежеквартальных опросах предприятий по оценке финансового состояния и кредитоспособности предприятий.

Предполагается два актуальных направления использования в практике Нацбанка результатов мониторинга уже на первом этапе его организации: рефинансирование банков второго уровня путем переучета обязательств первоклассных эмитентов – предприятий реального сектора и создание в системе мониторинга базы данных по кредитной истории эмитентов, используя также накопленную информацию из кредитного регистра Нацбанка.

Это позволит усилить существующую систему надзора за банками второго уровня за счет получения информации о деятельности банков с предприятий, что создаст условия для укрепления банковской системы, расширения кредитования банками второго уровня хозяйствующих субъектов.

Проведение мониторинга позволит также отслеживать инвестиционную активность предприятий, оценивать реальную ситуацию на финансовых рынках и будет способствовать задаче оживления и развития сектора корпоративных долговых обязательств путем расширения в обращении новых видов ценных бумаг в целях перелива капитала с сегмента государственных ценных бумаг в сегмент корпоративных ценных бумаг.

В настоящее время Постановлением Совета Директоров Национального Банка № 96 от 16 марта 2000 года утверждена инструкция по анализу финансового состояния эмитентов векселей и определению лимитов переучета векселей.

Мониторинг менеджмента предприятий

Мониторинг менеджмента на предприятиях будет проводиться для определения качества менеджмента, платежной дисциплины и других качественных характеристик предприятий. В основе качества менеджмента положена информация о руководителях предприятий, такая как образование, опыт работы в отрасли, факты привлечения к административной и

уголовной ответственности, факты банкротства ранее возглавляемых предприятий и т. д. Платежная дисциплина будет оцениваться на основе информации из кредитного регистра Нацбанка, а также налоговых органов о фактах неуплаты или просрочки налоговых платежей.

Принципы организации мониторинга

Мониторинг реального сектора основан на следующих основных принципах: добровольность участия, взаимовыгодная основа, конфиденциальность собранных сведений, оперативность сбора и обработки информации.

Добровольность участия означает, что предприятия добровольно становятся участниками мониторинга. В этой связи, как и в развитых странах, в нормативных актах страны не предусматривается обязательность участия предприятий в мониторинге.

Участниками мониторинга могут стать промышленные, коммерческие предприятия, предприятия сферы услуг как резиденты, так и нерезиденты.

Взаимодействие Нацбанка и предприятий в рамках мониторинга будет осуществляться на взаимовыгодной основе. Предприятия представляют в Нацбанк отчетные и бухгалтерские данные о своей деятельности и заполненные опросные конъюнктурные анкеты. В свою очередь таким предприятиям будет оперативно предоставляться информация о текущей и прогнозной ситуации в отрасли.

В то же время предполагается, что предприятия, участвующие в мониторинге и регулярно предоставляющие запрашиваемую информацию о состоянии своих балансов будут иметь предпочтение при вексельном рефинансировании при прочих равных условиях.

Важным принципом мониторинга предприятий является обеспечение Нацбанком и его филиалами **конфиденциальности** информации, получаемой от конкретного предприятия при анкетировании. Нацбанк не будет распространять индивидуальные данные по предприятиям, а использует ее лишь для получения сводных оценок по отрасли, региону и в целом по стране. Если положение предприятия-участника мониторинга слишком наглядно в сводных данных, то такие данные не будут включаться в публикуемые сводные оценки без согласия предприятий.

Одним из ключевых принципов организации мониторинга, определяющим его практическое значение, является **оперативность сбора и обработки информации**. Это особенно важно при организации конъюнктурного опроса руководителей предприятий, результаты которого будут учитываться при формировании денежно-кредитной политики на предстоящий период. Поскольку опрос будет проводиться пре-

имущественно на квартальной основе, то время затраченное на сбор и обработку информации не должно превышать 1–2 месяцев. В противном случае во многом теряется ценность информации для осуществления адекватной денежно-кредитной политики.

4. Функциональная схема мониторинга

Функциональная схема мониторинга (рис. 1) отражает:

- основные элементы мониторинга;
- этапы сбора и обработки данных;
- направления использования результатов мониторинга;
- разделение полномочий между подразделениями Нацбанка.

В целом, в системе Нацбанка организацию мониторинга осуществляет департамент исследований и статистики, в том числе проводит общую координацию и разрабатывает и уточняет, по мере необходимости, методологию работ, устанавливает критерии отбора предприятий, разрабатывает формы опросных анкет, других входных форм, аналитические формы представления результатов обработки мониторинга, а также осуществляет аналитические отчеты и прогнозы на уровне республики в разрезе отраслей, регионов для руководства Нацбанка и других заинтересованных органов. Исходя из полученных результатов мониторинга департаментом исследований и статистики готовятся предложения по совершенствованию денежно-кредитной политики.

В обязанности филиалов Нацбанка входит непосредственное взаимодействие с руководителями или уполномоченными лицами предприятий при сборе информации, обработка полученных данных от предприятий и своевременное предоставление их в сводном виде на региональном уровне (в отраслевом разрезе) и на уровне предприятий в департамент исследований и статистики.

5. Возможные проблемы и способы их устранения

Проблема отбора предприятий-участников мониторинга

Суть проблемы заключается в следующем. Конъюнктурный опрос предприятий должен отвечать двум критериям:

- статистическая достоверность информации;
- минимизация объема работ по сбору информации

Эти цели представляют собой выбор – «trade-off». Повышение статистической достоверности происходит за счет увеличения выборки, что увеличивает объем работ по сбору информации. И, наоборот, уменьшение

объема по сбору информации может приводить к снижению статистической достоверности результатов.

Решение этой проблемы видится в формировании правильной выборки на основе теории вероятности.

Выборка должна быть достаточной и репрезентативной, чтобы отразить изменение условий в отрасли. Если выборка не удовлетворяет условию репрезентативности, т. е. отбор предприятий происходил не случайно и не отражает особенностей генеральной совокупности, то анализ выборки приведет к неверным результатам в отношении генеральной совокупности. Количество предприятий, входящих в выборку, также должно быть достаточным, чтобы данные по выборке с высокой степенью достоверности отражали ситуацию в генеральной совокупности предприятий.

Другой проблемой является постоянство выборки для обеспечения сопоставимости результатов в динамике. Эту проблему нужно будет решать в условиях изменения числа предприятий в результате их возникновения, слияния или ликвидации. В Банке Японии для решения данной проблемы используется специальное правило «Если слияние или отпочкование предприятий происходит в группе с фиксированным числом предприятий и объемом инвестиций, то при изменении более, чем на 1% вся генеральная совокупность пересматривается для ее приведения в соответствие с изменением выборки». Кроме того, 1 раз в год производится проверка распределения и допустимой ошибки и по мере необходимости в состав выборки включаются дополнительные предприятия. Если, число выбывших из выборки предприятий незначительно, то размер выборки остается без изменений.

Проблема участия предприятий в мониторинге

Участие предприятий в мониторинге также во многом зависит от степени осознания предприятиями важности проведения этой работы. На начальном этапе возможны случаи отказа предприятий участвовать в мониторинге из-за непонимания выгод, которые будут иметь сами предприятия от формирования системы краткосрочных прогнозов в рамках мониторинга в отраслевом и региональном разрезе и от более адекватного проведения Нацбанком денежно-кредитной политики. Об этом свидетельствует мировой опыт. Так, в Японии, где система мониторинга действует с 1960 года, достигается 100%-й результат, т. е. практически нет случаев отказа предприятий в предоставлении запрашиваемой информации. Предприятия заинтересованы также тем, что взамен они получают оценки текущей ситуации и ожидаемого ее изменения на краткосрочный период на уровне отрасли, региона. В России, где эта система начала действовать с 1997 года

на уровне отдельных регионов и этот показатель в 1999 году составил уже более 80%.

Одним из способов повышения заинтересованности предприятий является использование результатов мониторинга в целях рефинансирования банков второго уровня. При этом, по опыту Немецкого федерального банка, на получение кредитов рефинансирования могут рассчитывать только те предприятия, рейтинги которых превышают определенные нормативы и которые регулярно предоставляют в Нацбанк запрашиваемую информацию о состоянии своих балансов и конъюнктуре показателей.

Проблема достоверности

Проблема достоверности заключается в том, захотят ли предприятия, имеющие плохие результаты участвовать в конъюнктурном опросе (в этом случае мы не сможем получить много ответов), и давать корректные ответы?

Данная проблема относится преимущественно к мониторингу изменения экономической конъюнктуры, т. к. он основан в основном на качественных суждениях руководителей предприятий, а не на фактических данных в отличие от мониторинга финансово-хозяйственной деятельности предприятий.

Поскольку Нацбанком будут строго соблюдаться требования конфиденциальности и индивидуальные данные по каждому предприятию не будут открыты финансовым институтам, а результаты опросов предприятий не отразятся на получении рейтингов предприятий и не будут учитываться при получении банковских кредитов, то у предприятий не возникнет желания уклоняться от мониторинга или давать неверные ответы. Кроме того, предприятия, которые будут участвовать в конъюнктурных опросах получат преимущества перед другими предприятиями в виде получения сведений о складывающейся ситуации и перспективах ее изменения в целом по отрасли. Эти знания позволят им лучше ориентироваться и планировать свою деятельность, что имеет важное значение в условиях постоянно изменяющейся рыночной конъюнктуры.

В отношении мониторинга финансово-хозяйственной деятельности данная проблема не стоит, хотя результаты этого мониторинга будут использоваться при присвоении кредитного рейтинга предприятию и получении им банковских кредитов, поскольку в его основе лежит отчетная и бухгалтерская информация.

В региональном разрезе результаты мониторинга будут сравниваться с данными, полученными из других источников. Например, колебания экономической конъюнктуры, полученные на основе опросов предприятий, должны совпадать с колебаниями реального ВВП по системе национальных счетов. Таким образом, информация, полученная в результате

мониторинга предприятий при использовании в целях анализа и прогнозирования, не исключает действующую статистическую отчетность, а дополняет ее.

Проблема периодичности мониторинга

Мониторинг на полугодовой основе не даст возможности в полной мере учитывать при проведении денежно-кредитной политики краткосрочные тенденции в реальном секторе экономики. Денежная политика останется нечувствительной к краткосрочным изменениям в реальном секторе производства. Это снизит также возможность использования результатов мониторинга для совершенствования денежно-кредитной политики.

Проведение обзора на месячной основе неэффективно, поскольку только на сбор и обработку полученной информации в развитых странах обычно уходит около месяца. На момент обработки информации полученные прогнозы перестают быть актуальными, т. к. уже могут быть получены фактические данные, которым и отдается предпочтение.

Для отслеживания конъюнктурных изменений лучше подходит обзор на ежеквартальной основе. В этом случае, хотя на сбор и обработку информации требуется около месяца, в течение еще 2-х месяцев информация по мониторингу продолжает оставаться актуальной и может использоваться для корректировки денежно-кредитной политики в нужном направлении.

Проблемы способа передачи информации

Здесь подразумевается выбор наиболее приемлемого способа передачи информации. Основными критериями при этом являются: небольшие издержки, оперативность и безопасность передачи информации.

В условиях Казахстана с его большими расстояниями между населенными пунктами, расположением большого количества предприятий вне населенных пунктов, особенно в горнорудной промышленности, а также небольшой численностью персонала в областных филиалах Нацбанка, правильный выбор средств сбора и передачи информации приобретает важное значение. От этого зависит оперативность сбора и обработки информации по отдельным предприятиям и по стране в целом. В случае нерационального выбора сбор и обработка информации может неоправданно затянуться, что недопустимо, учитывая, что ценность полученной информации будет падать пропорционально времени, затраченному на сбор и обработку информации. А если это время превысит прогнозный горизонт, то сбор данных по мониторингу во многом теряет смысл.

На наш взгляд, наиболее целесообразным является сочетание различных средств обмена информацией:

- при конъюнктурном обследовании рассылку анкет желательно производить по электронной почте или факсу (при ее отсутствии – обычной почтой), а непосредственный сбор информации осуществлять в зависимости от удаленности и важности предприятий путем их прямого посещения, по факсу или телефону;
- по мониторингу финансово-хозяйственной деятельности сбор и передачу информации между предприятиями и филиалами Нацбанка целесообразно осуществлять по почте и на электронном носителе.
- обмен информацией между подразделениями Нацбанка лучше производить по Х-400, что будет гарантировать ее безопасность;

Проблема программного, технического и кадрового обеспечения

Количество предприятий, данные по которым могут быть обработаны за квартал при наличии подготовленного персонала и специальных подразделений, но без использования компьютерной системы, даже в Банке Японии не превышает 1 000 единиц. В Нацбанке это число будет значительно меньше, учитывая к тому же недостаток подготовленных специалистов, владеющих методами анализа экономической конъюнктуры на микроуровне и оценки финансового состояния предприятий, а также специального подразделения, по выполнению этих функций.

В этой связи, важным является создание специальной компьютерной системы для сбора и обработки данных мониторинга, оснащение филиалов современной компьютерной техникой, создание организационной структуры мониторинга и подготовка соответствующих специалистов. Только в этом случае возможно при небольшой численности сотрудников оперативно обрабатывать значительно большие массивы информации.

6. Этапы создания мониторинга в системе Нацбанка

Первый начальный этап (2000 г.) охватывает комплекс работ по организации мониторинга в 2–3 областях с целью отработки его важнейших элементов и, в первую очередь, сбора информации от отобранных предприятий и обработки ее в рамках пилотного проекта как прототипа создаваемой информационно-аналитической подсистемы «Мониторинг предприятий реального сектора экономики» в системе Нацбанка.

Вышеуказанным Решением Совета Директоров Нацбанка утвержден план мероприятий этого этапа, который предусматривает последовательное выполнение следующих работ:

- разработка инструктивно-методической документации по организации мониторинга (макеты опросных анкет, инструкции, классификаторы, словари для автоматизированной обработки данных и др.);
- обучение специалистов областных филиалов;
- отбор предприятий первого этапа мониторинга (создание реестра предприятий) в областном разрезе по критериям их вклада в развитие экономики региона, участию в функционировании банковской системы и финансовых рынках;
- организационные работы, связанные с проведением первичного сбора данных (рассылка и сбор опросных анкет и форм, оказание методической помощи при их заполнении предприятиями и т. д.);
- более предметное изучение зарубежного опыта использования мониторинга предприятий в целях аналитического обеспечения деятельности руководства Нацбанка;
- разработка, экспериментальная и опытная эксплуатация пилотного проекта подсистемы «Мониторинг предприятий реального сектора экономики».

На втором этапе (с 2001 года) с учетом опыта развитых стран, в первую очередь по осуществлению мониторинга в регионах, будут проведены работы по развитию подсистемы с постепенным охватом всех регионов страны. Будут выполнены работы в следующих направлениях:

- подготовка и подключение к мониторингу всех областных филиалов Нацбанка;
- уточнение методологии использования мониторинга для обеспечения денежно-кредитной политики Нацбанка и совершенствования функционирования банковской системы с использованием опыта центральных банков зарубежных стран;
- создание системы общеэкономического анализа и прогноза на уровне регионов и страны на основе результатов мониторинга;
- опытная эксплуатация подсистемы для практического включения мониторинга в деятельность Нацбанка и его филиалов;
- создание организационной структуры подсистемы, включающей центральное и областные подразделения;
- подготовка предложений по внедрению, дальнейшему развитию и сопровождению подсистемы.

СХЕМА мониторинга предприятий в системе НБК

Уровень
монито-
рингаЭтапы сбора
и обработки данныхПрактическое
использование